

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౦.

}

ప్రజోత్పత్తి నామ సంవత్సరము
మాఘశ్లాఘనమాసములు.

}

సంచిక ౬.

వామనునిమతమున రీతికేప్రాధాన్యము

—కనుకదండి గోపాలకృష్ణశాస్త్రిగారు-విజయనగరము—

ఇరువదవసంపుటము నాల్గవసంచికలో శ్రీయుత బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు “దండివామనులమతము” అను శీర్షికతో నొకవ్యాసమును ప్రకటించిరి. అందు దండి రీతికిఁ బ్రాధాన్య మొసఁగినను గుణములకే ప్రాధాన్య మిచ్చుచున్నాఁడనియు, వామనుఁడు రీతికిఁ బ్రాధాన్యమిచ్చినను సాధఁడు గుణముల కిచ్చినస్థానమును బట్టియు బాలికాతిమత్తుల కభేద మెట్లొ యట్లే గుణములకు రీతి యభేద ముండుటచేతను గుణములకే ప్రాధాన్య మిచ్చుచున్నాఁడనియు, గనుక నిర్దటమతమునఁగూడ గుణములకే ప్రాధాన్య మనియు” నుడివియున్నారు.

దండివామనులమత మొక్కటియే యనియు, దండిని వామనుఁ డనుసరించె ననియు వాస్తవమైనవిషయము లని ధృవముగఁ జెప్పఁగలను. కాని దండి గుణములకే ప్రాధాన్య మిచ్చుచున్నాఁడనియు, వామనుఁడు రీతికిఁ బ్రాధాన్య మిచ్చినను గుణములకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చినట్లే యనియు, గనుక, నిర్దటమతమున గుణములకే ప్రాధాన్యము, అనువిషయ ముంగీకరించుట కశక్యముగ నున్నది. కనుక, నీక్రింది దండివామనులమత మొక్కటియే యనియు, నిర్దటఁగూడ రీతికే ప్రాధాన్య మొసఁగి రనియు గుణములకు సలంకారాదులకంటెఁ బ్రాధాన్య మొసఁగి రనియు నిరూపించుచున్నాఁడను.

దండి తన కావ్యాదర్శమునఁ గావ్యస్వరూపనిరూపణమునఁ గొందఁ జాలం
కారములకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చి రనియుఁ దాను రీతికే ప్రాధాన్య మిచ్చుచున్నా
ననియు నీశ్రింది శ్లోకమున స్పష్టపఱచినాఁడు:—

తై శ్శరీరం చ కావ్యానా మలంకారాశ్చ దన్వితాః

శరీరం తావ దిష్టార్థ వ్యవచ్చిన్నా వదావలీ.

మఱియు వైదర్భగాడియరీతులను రెంటి నుపన్యసించుచు వైదర్భరీతి
యందు దశగుణములు సమగ్రముగ నుండునుగాన దీనికి రెంటిలోను సగ్రస్థాన
మిచ్చినాఁడు చూడఁడు:-

అన్యతేకో గిరాం మార్గః సూక్ష్మశబ్దః కరస్పరమ్

తత్ర వైదర్భగాడియా వన్యతే వృష్టుటాంతరా-1-40.

ఇతి వైదర్భమార్గస్య ప్రాణ దశగుణాః స్పృతాః

ఏమాం వికర్యయః ప్రాయో దృశ్యతే గాఢవర్ణని-1-42.

ఇచ్చట వైదర్భరీతికి గాడియరీతి కన్నఁ బ్రాధాన్యము వచ్చుటకుఁ బది
గుణములుకూడ దానియందుండుటయే కారణము కనుక దండి గుణములకే
ప్రాధాన్య మిచ్చినట్లని సూచించిరి. కాని దండియాశయ మది గాదు. గుణము
లనుబట్టి ప్రాధాన్యము వచ్చినను గుణములకుఁ బ్రాధాన్య మనుటకు నీలులేదు,
రీతికిఁ బ్రాధాన్య మిచ్చియున్నాఁడు కనుక నింక నలంకారాదులకన్న గుణములకు
సగ్రస్థాన మియ్యఁబడిన దని యాశయము.

తదేత త్తావ్యసర్వస్వం సమాధిర్మాను యోగుణాః

కవివార్తః సమగ్రోపి తమేన మనుగచ్ఛతి.

ఈశ్లోకమున సమాధిగుణము కావ్యసర్వస్వ మని చెప్పినాఁడు గావున
సమాధ్యాదిగుణములకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చె నని యనవచ్చు ననిరి. ఇచ్చటఁ
కూడ దండి యిచ్చిన ప్రాధాన్య మలంకారాదులకంటెనే గాని రీతులకంటె
గా దని తెలియవలయును. మఱియు గుణములలో నెల్ల సమాధిగుణము ప్రధా
న మనియు నాతనియాశయము కనుక విచారించి చూచినచో దండిమతమున
రీతికే ప్రాధాన్య మనియుఁ దరువాత నలంకారాదుల కన్న గుణములకుఁ బ్రాధా
న్య మనియుఁ దోచుచున్నది.

రీతి రాత్తా కావ్యస్య 1-1-6, అని వామనుఁడు కూడ రీతికే ప్రాధాన్య
మిచ్చుచున్నట్లు చాటుచున్నాఁడు.

భరతుడు మొదలగువారు పది గుణములనే చెప్పుచుండు నీతఁ డిరువది గుణము లని చెబుచి చెప్పుటచే వానికిఁ బ్రాధాన్యమిచ్చినట్లున్న దనిరి. అట్లునచో నలంకారములకుఁ బ్రాధాన్యము నిచ్చినవామనునికన్న నెన్నో యలంకారము లను బెంచి వ్రాసినవా రలంకారములకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చినవారు కావలసి వత్తురు కాన నది యొకయుక్తిగాఁ జోచును.

కావ్యశోభాయాః కర్తారో భక్త్యాగుణాః-3-1-1.

తదతిశయహేతవ స్వలంకారాః-3-1-2.

యువతే రివ రూప మంగ కావ్యమ్ నైకతే శుద్ధగుణం తదవ్యతీవ ।

విహితప్రణయం నిరంతరాభిః పదలంకారవికల్ప కల్పవాభిః॥

యదిభవతి వపుస్స్వ్యుతం గుణేభ్యో వపురివ యారవవంధ్యయంగనా యాః

అపిజనదయితాని దుర్భగత్వం వియత మలంకరణాని సంక్రయన్తే॥

జైస్థలములలోఁ జెప్పిన గుణప్రాధాన్య మలంకారాదులకంటె ననియే స్పష్టముగఁ జెలియుచున్నది. అంతియే కాని రీతులకన్నఁ గాదని యీక్రింది సూత్రములవలననే తెలియుచున్నది స్పష్టముగ—

రీతి రాత్వా కావ్యస్య 1-1-6. విశిష్ట పదరచనా రీతిః 1-1-7. విశేషా గుణాత్వా 1-1-8.

మఱియు జాతిజాతిమత్తుల కభేద ముల రీతులకు గుణములకు నభేద మని కొందఁ జూచి గాన రీతికిఁ బ్రాధాన్య మిచ్చినవామనుని మతమునఁ జైన్యాయముచే గుణములకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చినట్లే యని యభిప్రాయమును సూచించిరి. కాని జాతిజాతిమత్తులకు నభేదము నెవరిమతమునను బ్రసిద్ధముగఁ గనఁబడదు, గాన, శాస్త్రునిరుద్ధ మని చెప్పుటకు సందేహము లేదు. ఒకవేళ నభేదమున్నదని యొప్పుకొనినను బ్రస్తుతవిషయమున జాతిజాతిమద్భావము నుదాహరణముగ స్వీకరించుటకు వీలులేదు. ఏల యన రెండిటికి సాదృశ్యము లేకపోవుటచేతనే. అవయవావయవు లగుగుణములయొక్కయురీతులయొక్కయుఁజర్పలో నవయవావయవులు కాని జాతిజాతిమత్తుల నుదాహరణముగ స్వీకరించుటయుక్తముగాదు. అవయవావయవులనే యుదాహరణముగ స్వీకరింపవలయును గనుక నీయుదాహరణమే యిచ్చటఁ బనికెదరాదు. కావున వామనునిమతమున రీతికే ప్రాధాన్యము. గుణములకు నలంకారాదులకన్నఁ బ్రాధాన్యము, అంతియే కాని రీతులకన్నమాత్రముగాదు.

ఏతావతా ప్రబంధేనా, దండివామనులమతములలో రీతులకే ప్రాధాన్యమనియు గుణములకు నలంకారాద్యపేక్షయానుప్రాధాన్యమనియుఁ దేలినది. రీతులకన్నఁ బ్రాధాన్య మెచ్చట నీయఁబడలేదు.

మఱియు నాలంకారికు లనేకులు రీతులకు గుణములకు భేద మున్నట్లు కంఠతః చెప్పుచున్నారు. వాగ్భటాలంకారమున, వాగ్భటుఁడు:—

సాధుశబ్దార్థసంబంధం గుణాలంకారభూషితమ్ |

స్ఫుటరీతి రసోపేతం కావ్యం కురీత త్తయే || అనియు,

చంద్రాలోకమున జయదేవుఁడు:—

నిర్దోష లక్షణవతీ సరీతి గ్గుణభూషితా |

సాలంకారరసానేకవృత్తి ర్వా చ్ఛావ్యనామభాక || అనియు,

ప్రతాపరుక్మీయమున విద్యానాథుఁడు:—

శ్రేష్ఠాదయో గుణా సైత్ర శోర్యాదయ ఇవస్థితాః |

ఆత్మోత్తరావహా సైత్ర స్వభావా ఇవ రీతయః ||

అనియు గుణములకు రీతులకు భేద మున్నట్లు చెప్పుచున్నారు.

మఱియు, కావ్య ప్రకాశమున, అష్టమోల్లాసమున, గుణ ప్రకరణమండలి యీక్రిందిపంక్తులను జూచిన స్పష్టముగ రెండిటికి భేద మున్నట్లు గ్రంథకర్త యంగీకరించుచున్నాఁడని తేటపడఁగలదు.

“యదిప్ర్యుక్తం కావ్యశోభాయాః కర్తారో ధర్మా గుణాః తదతిశయ సేతవ స్వలంకారాః, ఇతి తదపి నయుక్తం యతః కింసమస్తై ర్గుణైః కావ్యవ్యవహారః ఉత కతివయః యది సమస్తైః తత్త్వేన మసమస్తగుణా గాడిపాంచాలీచ రీతిః కావ్య స్యాత్”.

వైపంక్తులకు వ్యాఖ్యానము చేయుచు వ్యాఖ్యాత * యిట్లు వ్రాయుచున్నాఁడు. “వామనేన హి రీతి ర్వాత్తా కావ్యవ్య సాచ కదసంఘటనాత్రి కా త్రి ధావైదర్భీగాడి పాంచాలీచ సర్వగుణవ్యంజకవర్ణవతీ వైదర్భీ ప్రసాదాజ్యోజకవర్ణవతీ గాడి మాధుర్య ప్రసాదవదక్షరయుతా పాంచాలీ రీతిధర్మా గుణాః శబ్దా శ్లోధయమాసం కావ్యం శోధయంతి”.

కనుక భేదము స్పష్టమే రెండిటికిని.

* భట్టవామకాచార్యుఁడు, బాలహిందీక 571 పుట, పూనాపత్రిక.

సముద్రబంధుడు వ్రాసినమాట నేను త్రోసిపుచ్చలేను గాని చాలమందికి విరుద్ధముగ నున్న దని మాత్రము చెప్పగలను.

జాతిజాతిమత్తుల రీతిని గుణరీతుల కభేద మని, యానందవర్ధనుని యభిప్రాయముగా, సభినవగుత్తులు నిరూపించి రని వ్రాసియున్నారు. కాని యెచ్చటనో మాత్రము దెల్పకపోయిరి. కాని ధ్వన్యభావవాదిమతములను నానందవర్ధనుడు వివరించినాడు. రెండవమతమునకు వివరణ వ్రాయుచు సభినవగుత్తులు-వారు చెప్పినట్లు నిరూపించిరి, గాని, యదిపూర్వపక్షి యాశేయము గాని యానందవర్ధనుని యాశేయము గాదని తెలియవలయును.

(ఈవిషయమింతవఱకు బ్రకటింపబడదు- ప. అ.)

కావ్యాలంకారసూత్రకర్త యెవ్వరు ?

—: పిలకా గణపతిగారు — విజయనగరము :—

శ్రీకనకదండిగోపాలకృష్ణశాస్త్రిగారు వెతుకటసందికలో [సంపుటము 20. సంచిక 4.] “కావ్యాలంకారసూత్రవృత్తి” అను శీర్షికతో నాకావ్యాసము ప్రకటించియున్నాడు. అందు ‘వృత్తి’యే వామనరచితము గాని “కావ్యాలంకారసూత్రములు” వామనరచితము గా దని యభిప్రాయపడిరి. అందుఁ గొన్ని విప్రతిపత్తులున్నవి. వాని నీ వ్యాసమున విన్నవించుకొనుచున్నాను.

శ్రీశాస్త్రిగారు “కావ్యాలంకారసూత్రములు” వామనరచితము గావనుటకు ముఖ్యముగ నీ క్రింది హేతువులు చూపిరి. అవి యివి:-

(1) ఇప్పుడు మన కనేకసూత్రగ్రంథములు లభలభ్యమౌనము లగుచున్నవి. వానిలో సూత్రము లెంత మరవగావా మయిన యర్థము కలవి యైనను, సూత్రకారునిచే నిర్మింపఁబడిన వృత్తి మొదలగునవి దేనినిగి గణఁబడుటలేదు.

(2) ఒకవేళ సూత్రములకుఁ దానే వృత్తి ప్రాసికొనెనను సూత్రాక్షరములవలన విశేషము లగువిషయములను వదలి క్లిష్టము లగువిషయములనే వివరించును. అంతియకాని సూత్రములవలన సులభముగఁ దెలియు విషయములను దిరిగి ప్రతిపదార్థముచే వివరింపఁడు.

(3) మొదటిశ్లోకమున “స్వేహం” అనుటకు బదులు “తేహం” అనికూడఁ బాకాంతముకలదు. దీనినిఁబట్టి వామనుఁ డవనిసూత్రములకో వృత్తిప్రాయమున్నాఁ డని యూహింపవచ్చును. తరువాతియాలంకారికులు భ్రాంతిచే వారిరువు రొక్కఁడే యని యనుకొనిరి.

మొదటిహేతువునకు వత్తము. పాఠ గ్రంథకర్తవృత్తితోఁ నూడినసూత్రగ్రంథములు లేవనుట కెల్లు సాహసించిరో గాని సంస్కృతవాఙ్మయమున నిట్టి రనేక గ్రంథములున్నవి. అలంకార గ్రంథములలోనే గొన్ని యిట్టివి గలవు. కావ్యానుశాసనము చూడుము. ఇది. శ్రీ. క. 12వ శతాబ్దపు వాఁడగుహేమచంద్రునిచే రచింపఁబడినది. ఈతఁడు తాను ప్రాసినసూత్రగ్రంథమునకుఁ దానే వృత్తి ప్రాసికొన్నాఁడు. ఇంతియ కాదు. అవృత్తికి, వ్యాఖ్యానము కూడఁ దానే ప్రాసికొన్నాఁడు. ఇట్లే వాగ్భటుఁడు కూడఁ దనకావ్యానుశాసనమునకుఁ దానే వ్యాఖ్యానము ప్రాసికొన్నాఁడు. ఇట్టి స్వకృతవృత్తులును స్వకృతవ్యాఖ్యానములును సంస్కృతవాఙ్మయమున నింక వనేకములున్నవి. వాని నింట విస్తరభీతిచే విడిచెదను. దీనినిఁబట్టి వారి మొదటిహేతువు నిరాధార మని తేలినది.

ఇంక రెండవకారణము విమర్శింపఁజేయు. ఎవ రైనను వృత్తిగాని వ్యాఖ్యానము గాని గ్రంథమున కంతకును రచింతును గాని సులభ మగు నానిని విడిచి వ్రాస్తు నుగువానికే వ్యాఖ్యానముల వ్రాయరు. అట్లని వియనుము లేదు, సామాన్యముగ సులభ మగువానికిని స్వల్పముగ వ్యాఖ్యానము చేయుదురు. ఇంకను సులభముగ నున్న “స్పష్టమ్” అని యూరకుండుటయుఁ గలదు. మల్లినాథుఁడు రఘువంశాదులయందు సులభ మగుల్లేకములకు వ్యాఖ్యానము చేయలేదా? అట్లే సాధారణముగఁ జనగ్రంథమునకు వృత్తి వ్రాయుచు వామనుఁడన్నిసూత్రములకును వృత్తి వ్రాసినాఁడు. సులభముగ నున్నచోటుల నొక్కొక వాక్యముతో సరిపెట్టినాఁడు. కొన్నిచోటుల సోపాపరణముగ సూత్రములు సమవ్యయించినాఁడు. చూడుఁడు- కావ్యమకాసనమునఁ గూడ సూత్రములు సులభముగ నున్నను వృత్తి వ్రాసినాఁడు. 7 వ యధ్యాయములో—

సూ—విఘ్నేష్యచలంశైర్యమ్.

వృ—సత్యపీరిఘ్న ఉద్యమా దధ్రంశః శైర్యమ్.

సూ—ఓ శే వ్యనల్పగాం మాఘర్యమ్.

వృ—మహాత్యపి యుద్ధనియుద్ధవ్యాయామాదాః ఓ శే హేతౌ, అనుల్ప గత్యై మధురాచేష్టా మాఘర్యమ్. ఇట్లనేకము లగునుచాపరణము లున్నవి. ఒక వేళ వృత్తికారుఁడు : ఖిన్నుఁడనుకొందము. అట్టియెడ సులభములగు సూత్రముల కాలఁడు మాత్రము వృత్తివ్రాయుటలో సమిపాతువు లున్నవి?

చూడవలెనుచూడు. “తదువాతీయాలంకారికు లందఱును సూత్రకారుఁడును, వృత్తికారుఁడును, నొకఁడే యనుచున్నా రని” వాచీ శిష్యిరి. “తేషాం” అనుటచే నెవరిగ్రంథమునకో వామనుఁడు వృత్తివ్రాయుచున్నాఁ డని మన మనుకొనవలయు నట!! ఇంతమంది యాలంకారికులను భ్రాంతులనుఁ యుచితమో, లేక “తేషాం” అను పాఠ మపపాఠ మనుట యుచితమో పాఠకులే నిర్ణయింపఁగలరు. ఇంతియగాక, ప్రాచ్యపాశ్చాత్యపండితులలో నెవరికిని సూత్రములు వామనవిరచితము లనుటలోవిప్రతిపత్తి యున్నటులఁ గానరాదు. కావున ఏరియీవాదము భ్రాంతిమూలక మని విస్మరించుకొనుచు ముగించెదను.

ఉత్తరరామచరితము. రసచర్చ.

ఓలేటి వేంకటసుబ్బారాయశాస్త్రిగారు—విజయనగరము.

భవభూతిమహాకవి రచించిన యుత్తరరామచరితములో సంగీతసవిషయమున నిదివఱకే పలువాదములు జరిగినవి. ఆయా ప్రమాణానుసారముగ నావిషయము స్థిరీకృతప్రాయమే. ఇటు లుండఁగా (౨౦ సంపుటము. ౪ సంచిక) ఆశ్వయుజకారికమాసపు టాద్రపాహిత్యపరిషత్తు త్రికలో, ఆవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిలుగారు “ఉత్తరరామచరితమున ధర్మవీరము ప్రధాన మనువాదయంగీకరించిన నుపక్రమోపసంహారములు సూత్రంపట్టిసట్లు కుదురు ననియు, పంచసంధిసమన్వయమున కేయభ్యంతర ముండ దనియు, వాచ్యముగ ధర్మవీరమునకు సర్వాంశసంస్పర్శము లేకున్న వ్యంగ్యవృద్ధిని గన్పట్టు ననియు, నింక నేమేము సమన్వయించి చివరను “కాన ధర్మవీరరస ముత్తరరామచరితములోని దనునంశమును గూడ సహృదయులు కటాక్షించి కరుణాశృంగారములను పఠె విమర్శించుట కిది సూచన”—అని “ఉత్తరరామచరితములోని ధర్మవీరము” అనువ్యాసమున వివరించిరి. ఇటుల వ్రాయుటలో వీరియభిప్రాయ మేమో తెలియకున్నది. తామే యీవాదమును బ్రరంభించితి మనియు, దానిని దదుపజ్ఞముగా గ్రహించి విమర్శించుట యుక్త మనియు వీరియభిప్రాయమా? లేక విరళముగా నున్న వాదమును వివరించితిమి దానిని విమర్శింపవలయు ననియూహాయా? ఈవిషయమును గూర్చి కొంతవివరింతును, సత్యమును గ్రహించుబాధ్యత సహృదయవిమర్శకుల దని మనవి.

శ్రీశాస్త్రిలుగారు వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిలవారిని, వారికవితల నఱిగి యుండు రనుకొందును. వేంకటరాయశాస్త్రిలుగారు నుత్తరరామచరితమును దెరిగించి దానికి నుపోద్ఘాతము సుమారు డెబ్బదిపుటలగ్రంథమును వ్రాసి, అందు భవభూతిజీవితవృత్తాంతాదుల వ్రాయుచు రసచర్చను సవిమర్శముగా నిరూపించిరి. ఆరసచర్చలో ధర్మవీరమును గూర్చి కూడఁ గొంతవఱకు వ్రాసియున్నారు. ఆభాగము నిట కొంత సంగ్రహముగా నిరూపింతును. దానిని బరికించి యదుపజ్ఞమో సహృదయులు నిర్ణయింపఁగలరు. వేంకటరాయశాస్త్రిలవారి ధర్మవీరరసచర్చ:—

ఈనాటకమునందు రసము ధర్మవీర మనియు, నాయకుఁడు ధర్మవీరుఁ డనియు వర్ణించుచున్నది గలదు. అందులకు వారీయుపపాదనములు:—

“ఉత్సాహః తా భవేద్వీరః శ్రేణా ధర్మాజిదానతః,
నాయకోఽత్ర భవేత్సైన్యైః శ్రాత్రైః రనుగతోఽనుజైః” —వాగ్భటః

“ఉత్సాహః తా వీర స్స శ్రేణా యుద్ధధర్మదానేషు,
విషయేషు భవతి తస్మిన్మిత్రోభానాయకః ఖ్యాతః” —రూద్రః

“వానధర్మయుద్ధభేదా శ్రేణా వీరః” —పామచంద్రః

“వీరశ్చతుర్థా, వానదయాయుద్ధధర్మైః సదుపాధేరుత్సాహస్యచతుర్విధత్యాత్”
—రసగంగాధరః.

ఈనాటకముననాయకునందుధర్మవీరతాసాధకములయిన వాక్యములు:-

ఆముఖములో అపవాద ప్రస్తావము. ప్రథమాంకమున:- అర్చి లినిగాని-
పు. ౪ పద్య (౫) కట్టా ! లోకము ౫ (౮), పుత్రులకునిజ ౮ (౧౫), అకట
సీతకు ౧౪ (33) ఏకార్యముచే నైనను (3౪), ఏ సాధుశుద్ధ (3౫), నీవలన
(3౬) లోకులకు ౧౫ (3౭), పిన్నతరి (3౮), నేరనిముగుదా (3౯), నోడు
గుడువ (౪౦), ఎదను ౧౬ (౪౧).

ద్వితీయాంకమున:- కుడికిరము ౨౨ (౧), పెలికి ౨౫ (౯).

తృతీయాంకమున:- ఓయికలోర ౪౦ (౨౧), చకిర ౪౦ (౨౦) దేవి
పాడిడి ౪ (౨౬), సరవి ౪౬ (3౭), ఎచట (3౮).

మస్తాంకమున:- మొదలనే ౮౧ (౨౪), నిరతిశయంపు (౨౬) ఆకృతి
౮౨ (3౧), అనుభవ ౮౩ (3౪).

సప్తమాంకమున:- మహర్షులు ధర్మములను సాక్షాత్తరించినవారు ౮౪,
బాల్యమున ౮౬ (౧౫), క్షయించెల్లను ౮౭ (౬), కుందు ౮౯ (౧౨).

ఇందు సీతావీరవాళోకోద్ధరతా పరములైన వాక్యములు తత్తారణభూత
ప్రచారంజుంధర్మైకాభినివేశతాత్పర్యకములు నాటకము ఆదిలోనే అపవాద
మూలకము. అంతిమున నిరపవాదకరణపరము లోకరంజనము. ఆదిలోత్యాగ
ముచేత, అంతిమున తత్సమాకలనపూర్వకతత్ప్రతిభోధనముచేత; ఏతదనుసార
ముగ భరతవాక్యమందు “త్రుంగంచేసి యఘంబు” అనువాక్యము అపవాదనిర
సనపూర్వకధర్మనిర్వాహపరముగాను, “శ్రేయముల సందోహంబుఁ బొందించు
తఁ” అనుట సీతాపునఃప్రాప్తిపరముగాను గావ్యములు; కడమపద్యంబును
అట్లు. ఈమతమున వీరరసమునకు అంగికి కరుణాప్రలంభము అంగిము, ధర్మా
భినివేశదార్శ్యబోధకము.

సీతాపునస్సంప్రాప్తికై వ్యాఖ్యలయందు చేయఁబడునట్టి బీజాచ్యారం భాషిమఃభాషిసమన్వయముల నెల్ల నిరసనవాదసాధనకై చేయవలయును.

ఈయంత్రాములఁ బోకింది సహృదయులు క్రొత్తవిషయ మేమాత్రము న్నదో గ్రహించఁగలరు. లక్షణాదితేజన మందులకో వదలివైచిరి. వేంకటరాయశాస్త్రిగారి రీతిని వ్రాసినఁ గొంతబాగు.

విరళముగా నున్న దానిని వివరించుఁగాక. ఐతను కొంగ్రత్తఁ షయములఁ బరిశీలించి దానిని సహృదయులకుఁ దెల్పి విషయనిర్ణయము చేసిన బాగు గాని, ప్రాచీనవిషయములనే చర్చించి నిస్సారదశలోఁ దిరుగ వాదికిఁజనుచు వివరించుట యంతముఖ్యము కాదేమో?

ఆంధ్ర సాహిత్యచరిత్రపత్రిక కమూల్యాంకరణములఁ జేసూర్పి, కొంగ్రత్తపూలందుల సత్యంతమనోహరరీతి ననుష్ఠి నూతన విమర్శనాఽబుధి సంఘాత సుధామూర్తిని తేలి యున్నతనదని నధిష్ఠించఁజేయవలసిన బాధ్యత విమర్శకుల దే కాదు. సహృదయులు గూడ నుచితానుచితతత్త్వవిషయ పరిశీలనాసక్తులుఁ గావలయును. సారస్వతపాఠోధినుండి నూతనరత్నముల నేర్పి కూర్చవలయును. సర్వము సంపూర్ణ మైవపుడే మాతృభాషాదేవి సంతసింపఁగలదు. కావున, ఏమిచక్షులులారా! మీయమూల్య మగుకాలమును సారస్వతపారావారమధనమునకై వినియోగించి నూతనాంకరణరత్నముల నాదేవి కర్పింపుఁడు. తాదృశాలంకరణార్పణ చేయ మీకన్న నెవ్వరు సమర్థులు. ఏచక్షులదే యీ బాధ్యత యంతయు నని సర్వసమ్మతము. యుక్తివాదములలో దిగిన “వాదిచార్పల్య మేవ, నతు వాదచార్పల్య”మను సంగతి జ్ఞాపకము వచ్చును. యుక్తి కేడి లొంగ కుండును? ధర్మవీరమే యని నియమ ముండ నక్కఱలేదు. ఇంకనగును. కానికవిహృద యమేమో తత్పరిదర్శము వలన సహృదయగమ్యమే. కవి సోప్తత్రా దెప్పట చాలవిసుద్ధము గదా? ఎట్లయినను నాయారసపరిపోషకసామగ్రివలన సంగిరస విషయమే కాక యితరము కొంతస్పృష్టమై యుండఁగా నన్యవిషయము చూపలేరా? కాఁబట్టి సైవిషయాదికము పరిశీలించ పునఃపునః ప్రార్థన. సత్యాసత్యములకై యీవ్రాతలు గాని నెగటుపుట్టింపఁ గా దని మనవి.

ఆంధ్ర వ్యాకరణములతోరణినిమగ్నము.

— ముక్కు సర్వేశ్వరరావుగారు, కర్ణాటక. —

శ్రీ ప్రజోత్పన్నామ సంవత్సర శ్రేష్ఠాషాఢమాసములయందు వెలువడిన “ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక” యందు ముద్రాశ్రీ ఎడమూరి వేంకటరమణ బి.ఏ.గారు, “ఆంధ్ర వ్యాకరణములతోరణి” యను వ్యాసమును బ్రకటించిరి. ప్రస్తుతము పూర్వోక్త మగు వ్యాసమునఁ గొన్ని యభిప్రాయభేదము లుండుటంజేసి దీని వ్రాయ నారంభించితిని.

కాణము రత్నరాజమునకుఁ దేజఃపుంజయముద్యోతక మెట్లొ యట్లే సారస్వతంబునకు సర్వసముద్యోతక మీదిమగ్నము. అట్టివిమగ్నమును జేయుటకు పర్వంకవం బగు శాండితీతైథనమున్నచే గాని శ్రీయుత వేంకటరమణ గారు నూదించినట్లు “లఘుసిద్ధాంతకాముదిపాటి శ్లాఘముతో సంస్కృతవాటకముల కేయాంధ్రీకరణంబులు చదువుకొనియో శృతాంతులయిన యుధయ భాషాప్రవీణులు, కేవలాంగ్ల భాషాప ధావచక శాలలలో నభిరూపవిషయముగా చాంధము నభ్యసించి బాలవ్యాకరణముకన్న వితరవ్యాకరణనామమేనియు విని యెఱుంగని యాంగ్లపట్టభద్రులును” విమృశించుట కర్హులు కాఁబాలరు. ఇం దతికయోక్తి యంతమాత్తమును లేదు. సంస్కృతంబునకుఁ జెరుగునకు నెక్కుకు సంబాధ ముడుటంబట్టి రెంటియందును శాండిత్యము గల యుధయభాషాప్రవీణులే విమృశింప నయ్యును. వ్యాసకర్తగాను వదించివరీతిగాఁ గేవలులు సిద్ధపడినఁ దప్పటమగులు వైచుచుండును. కావున నుధయ భాషాప్రవీణు లగువండితు లాంధ్ర వ్యాకరణముల లోకమున కెఱుకపఱుచుట మిగుల శ్రేయస్కరంబు.

౧. “అధర్వణుఁ డాంధ్రశబ్దదింతామణిలోని విశేషములు చాలవ్రాసినను, నచ్చటచ్చట నొకచోఁ గలవిషయములకు ముచ్చటించి యుష్కాశని వ్యాసకర్తగాను వ్రాసిరి.

ఈవాక్యసరణియందుఁ, బూర్వాపరవిరోధ మున్నది. దానంజేసి వారు చెప్పఁదలఁచినదానికి స్వోక్తివిరోధము వాటిల్లును. అందువలన నిచ్చటఁ జూ

తామణిలో లేని యని వ్యావర్తకగారియభిప్రాయ మని మన మూహించవలయును. ఇట లే యనువర్ణము లేకుండుట ప్రమాదము కావచ్చును.

మఱియు: “కావున వాంఛ శబ్దచింతామణిలోని లక్షణవిశేషములు మాత్రమే యధర్వణకారికలలో నగపడుచున్న వనుచు||రా|| ౧|| వజ్రల దిన సీతారానుష్వాది వాస్త్రీగారివ్రాత “ప్రమాదోధీయతామణి” యన్నట్లు ప్రమాదజనితము కావచ్చునని వ్రాసిరి.

కాని వాస్త్రీగారి యధర్వణకారికావళిని ముగ్ధములో “వాంఛ శబ్ద చింతామణిలో లేని” యనియే యున్నది. వ్యావర్తకము వాసిన్నగా వాంఛ, శబ్దచింతామణిలోని యని లేదు. అది యనుపాదము వారి కెచ్చట లభించినదో? కారికావళి విమర్శనములో “లేని” యని యుండగా దానిని గమనింపక వాస్త్రీగారివ్రాత ప్రమాదజనిత మనుట వ్యాయముకాదు.

౨. విన్నకోట పెద్దనకృత కావ్యాలంకారనూదామణియందు నేటివఱకు వివాదాలంకము లైన విషయము నీతః చొకటి రెండు స్పష్టపఱచివాఁడని యుక్తి. చేరునకారాలంకములను, కారము జెలిగించుచోటఁ గలివాత్మఁ డనన్, దారుణార్థుఁ డనంగను, మేరుమహాధర్వుఁ డన నమృతధాముఁ డనన్” అనుపద్యమువలన “విశ్వకర్మనికూఁతు విశదలావణ్యపముజ్జ్వలఁ జేసెని మూడిఁబోయి” యనుపద్యమున “విశ్వకర్మని కూఁతు” నను శబ్దము పాదువగుచుండగా “విశ్వకర్మకుఁ గూఁతు” నని నవలించుటకుఁ బ్రయత్నించిన గుప్తార్థప్రకాశికాకారుల మత మనూహ్య మనియు వ్రాసిరి.

విశ్వకర్మఁ డనునూపము నీతఁడే స్పష్టపఱచి యుండ లేదు. ఆంధ్రశబ్దచింతామణి యధర్వణకారికలచే నీనూపము పాదువగుచునే యున్నది కావున నీవిషయ మపూర్వము కానేరదు.

గుప్తార్థప్రకాశికాకారులమత మేల యనూహ్యమో పరిశీలింతము.

బాలవ్యాకరణమునకు విపులవ్యాఖ్య వ్రాసిన గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు గుప్తార్థప్రకాశిక మొదటిముద్రణమున “విశ్వకర్మకూఁతు” నని నవలించిన గణధంగము కలుగనేర దని వ్రాసిరి. వైపద్యము నీసపద్యపు పాదమగుటచే వారి నవరణ ప్రకారము పాదమున వర్ణము లేకు వయై ఛందోధంగము కలుగు నని విమర్శకు లాక్షేపించిరి. అత్తఱి వారు విశ్వకర్మకుఁగూఁతు నని ఛందోధంగ నివారణార్థమై నవలించిరి. ఆంధ్రశబ్దచింతామణియందు విశ్వకర్మఁ డను డుచిం

తనూపమును సాధించుచుండఁగాఁ జెన్నయమారి దుబంతరూపములు తనకు లభింపదునో లభించినవి స్వామూనికంబులు కా వనియో విశ్వకర్తాదులకు స్త్రీ ల్వంబును విధించియుండెను.

కావున నాసూత్రమునకు వ్యాఖ్యకు వ్రాయుచుఁ దనతానుసారముగ వల్లు సవరించుటలో నసూహ్యం బెద్దియు నుండఁజోదు. దీనిపై త్రిలింగలక్షణశేషగ్రహణముగారు విధించినస్త్రీత్వంబును నిరోధించి నన్నయమారులమతమునే తా ననుసరించి యుండెను. కావున నేటివఱ కీ ప్రయోగంబునెడ నున్న వివాదంబును నోచరింపకున్నది.

3. మఱి యు నొకసందర్భమునఁ “గాని యత్పకవి చింతామణిని దెనిఁగింపఁబూని తద్గదిత మైన “ఉత్పన్నేర”యను సూత్రమును మఱచినాఁడనియు మఱచి రేఫశిష్టమున కుదాహరించుచు నాదివర్ణమునఁ దుఱి. “క్షత్రియవంశ్యులై” యనుపద్యమువాలవచాదమునందు “రామచూం-ధాత్పరఘ్నీతీశు” లను స్థలమున. మూఢాత్పరఘ్నము ఋకారాంతము కనుకఁ దకారము క్రింద నున్నది వఱునుడిగాని కారవడి కా దని తప్పుటకును వైదివాఁడనియు వ్రాసిరి. “రామచూంధాత్పరఘ్నీతీశు” లనుచోట నేసూత్రముచేతను రేఫాదేశంబు ప్రార్థించుట లేను. అట్టియొకఁడత్పరఘ్నకు వైదివాఁడను బిల్లు పరిపడును. వ్యాసగ్రహణ ముదాహరించిన వైసన్నయచింతామణిలోని సూత్రముచేఁ గాని “అనన్తఃపూర్ణం ఋతోద్వక్త్యై రేఫః కేరికచేర్నతే” యనుపద్యమువారికచేఁ గాని “ద్వం-ద్వంబునందు ఋకారంబునకు రవర్ణంబు విభాష నగు” ననుబాల వ్యాకరణసూత్రంబుచేఁ గాని యేతద్వ్యతిరెక్తము లైనమాంధవ్యాకరణముల సూత్రములచేఁ గాని “రామచూంధాత్పరఘ్నీతీశు” లను ద్వంద్వవచూసంబునందలి ఋకారంబునకు రేఫంబు రాదు. ఏలయన నీసూత్రముల కన్నిటికి నొక్కటియే గ్రము, “మూర్తీత” లిత్యాదుల విధవమాన ప్రక్రియావస్తయందే ఋకారమునకు “అనన్తఃపూర్ణంద్వక్త్యై”యను పాణినీయసూత్రముచేఁ ప్రార్థించెడి యానముచు తానించి రేఫము వచ్చును. రేఫాదేశంబు వైకల్పికంబుగానఁ బడుమున ఋకారంబునకుఁ బూర్వోక్తపాణినీయసూత్రముచే నావలంబువచ్చును. సంస్కృతమున గియానము వచ్చుటకు విద్యాయోనిసంబాధ ముండవలయు ననుమియమము కలదు. కావున మాంధవ్యాకర్తలు విధించిన రేఫంబు గూడ విద్యాయోనిసంబాధ మున్ననాఁడే వచ్చు నని నిశ్చయింపవలసియున్నది. కావున రామచూం

భాత్యరఘుక్షీతీశు లను ప్రకృతవిషయంబున విద్యాసంబంధము కాని యోని సంబంధము కాని యున్నదని చెప్ప నెవరు సాహసించగలరు? ఈయంశ మంతయు గుప్తార్థ ప్రకాశికయందు వివరింపఁబడియున్నది. ఈ విషయమునే మనంబునం దిడికొని యహోబలపండితుడు పూర్వము మన వ్యాసకర్తగా రుదాహరించిన ఉద్వృత్త్యైవ" యనుసూత్ర వ్యాఖ్యలో "క్షుద్రియవఃస్యైతై జగతి నిత్యా దిపర్యవద్యే మాంధాత్యశబ్దస్య సంయుతా సంయుతస్సానన్వేష ఋకారాంతర్య మేవ, ననరేఫత్వ" మ్మని వచించియున్నాఁడు. కాన లక్షణ వేత్తలే యిట్లు రేఫంబు రా దని చెప్పుచుండఁగా రేఫాదేశంబు నప్పకవి మఱచినాఁడను తెంతయుత్తయి మో విమర్శకులే యూహింతురుగాక.

తప్పు బుండిన నుండవచ్చును. ప్రమాద మనునది మానవ ప్రకృతిసహజమే. కావున నప్పకవిపు నైకమునం దిట్టిదొనంగు లోకటిరెండుకల వనితెల్పిన మనవ్యాసకర్తగారు సర్వలాక్షణికాసమ్మత మైనదోషముల వెలువరించుట యుక్తము కాని దోషము కాని మాంధాత్యశబ్ద రేఫవిషయమును దప్పు - దలంచుట వ్యాయము కాదు.

ర. పెండియు:—

పారికారికలు శిష్ట శృష్టమూర్తికవి ప్రణీతము లనియు బాలవ్యాకరణకారుఁడు వానిని గాంచి దొంగిలి బాలవ్యాకరణ రూపమున నాంధమునఁ బ్రకటించె ననియుఁ బ్రతీతి కలదు. అసత్యముగు చిన్నయసూరి చౌర్య ప్రతీతిమాట యటుంచి పారికారికలు పరిశీలించఁగా శిష్ట శృష్టమూర్తికవి ప్రణీతములు కావనియుఁ దేటపడుచున్నది. పారికారిక లధర్వణునికంటె బూర్వుఁడును, నధర్వణునిచేఁ జేర్చినఁబడినవాఁడను నగు "పారి" యనువానిచే రచింపఁబడినవి. ఉదా-గ్రామ్యాపి గ్రామ్యాతాం మాతీ యన్యార్థ్యవ్యవహారభా"గ్గను పారికారిక నధర్వణుఁడు "అన్యాయతత్వ దోషస్తున విరుద్ధో పార్శ్వతే" యని వివరించినాఁడనియు వ్యాసకర్తగారు వ్రాసిరి.

పైయుక్తు లెంతవఱకు పారికారికలు శిష్ట శృష్టమూర్తి కవి ప్రణీతములు కావనుటకు సరిపడునో పరిశీలించుము.

వ్యాసకర్తలు సత్యముకాని సూరిచౌర్య ప్రతీతిమాట యటుంచి పారికారికలు పూర్వుఁ డెవఁడో పారి వ్రాసె ననిన సూరిచౌర్య మసత్య మెట్లగును? సూరికేచౌర్యమును దొలఁగించుట మాకునుపన్పుతమే. పారికారికలకును సూరి

గ్రంథమునకును నిపుణులుగఁ బరికించినచో నేకాలంకితమో యుండును గాని మిగిలిన దంతయు సమానమే. కానఁ బూర్వఁ దనిన సూరికారి చౌర్య మనత్యము కాదు. సత్యమేయగును. హరికారికామతమును చెల్పనని యుదాహరించిన కారికలకర్థము తుల్యము కాదు. హరికారికార్థము:- “పెద్దలు వ్యవహరించినమాట గామ్యుంబయినను గ్రహింపఁదగు” పనియు నధర్వణకారికకుఁ “గవులు ప్రయోగింపకపోయినను వ్యాకరణదూష్కంబు ప్రయోగార్హం”బని యుం గావున భేదము స్పష్టమే. దానంతేని యాయుర్ని పొనఁగదు.

అధర్వణుడు హరిమతమును చెలియఁజేయఁదలంచినచో నవ్యాకరణంబులందును లేనిలక్షణవిశేషము లీహరికారికలయందుండఁగా వానిని విడిచి యుండెను. వానిఁ జూపుచుంటిని. “సర్వత్ర సన్తతః క్షృణోతే వ్యతిరేకేతు వాభవేత్, ఉత్తరస్య కొనోద్ధాతోః కంబుభాః కేచిదూచితే” యని యున్నది. ఈకారికలు చేయకక, చేయక, పట్టుక యిట్టివిశేషరూపముల సాధించుచుండఁగా వానిని బరమర్థింపక విడుచుట నేమిహేతువును నిరూపింతురు? ఒక పూర్వ డిట్టిరూపము లధర్వణునికి సమ్యతములు కా వనినచో నిషేధించియైన నుండవలయుం గదా? ఇట్లు లేనిపోని నామములఁ దమసూత్రములయందు నేదియో ఘనతెల్ల పేర్చునుట మనహరియారము. బృహస్పతి, కణ్వఁడు, శౌరికవి, మున్నగువార లాంధ్రమునకు లక్షణగ్రంథముల వ్రాసి రని చెప్పిన లాక్షణికులు లేరా, వారు వ్రాసిన గ్రంథములు లభించువా? కావున నధర్వణునిచే జేర్చినఁబడినంతమాత్రమునఁ బూర్వ మొకపారి యుండవలయు నను నిర్బంధము లేదు. అట్లుగాక ప్రాచీనుఁడు హరియొక్క మున్నను వారఁడు రచించిన గ్రంథము మన కిప్పుడు లభించెడి హరి కారికాగ్రంథము కాదు. ఈవిషయమునే కీ॥శే॥ ఏరేశలింగముపంతులుగారు కవులచరిత్రయందు హరికారికలు నత్యుండు వ్రాసినవి కాని పూర్వుండు రచించినవి కా వనియు సయ్యకికంబుగ నిరూపించియుండిరి.

వ్యాసకర్తగారు హరికారికల కాద్యంతములయందు రెండుచోట్లనును వృత్తిని వ్రాయుచుంటి ననియే చెప్పియున్నాఁడు కాని తాను గారికలను వ్రాసినట్లుగాఁ జెప్పలేదనియు వ్రాసిరి.

“వృత్తిం నాన్ననసూత్రాణాం కృష్ణమూర్తి రిహ కుర్వే” యని వ్రాసిన కవిగారి వ్రాతకు నేమిహేతువును నిరూపింతురు? మరియు నన్నయసూత్ర

ములకుఁ బూరకముగా వృత్తివ్రాయుచు, 'తనోరి పారికారికావరిం వృత్తి' మ్మని వృత్తినామధేయమును పారికారికావరి యని వ్రాసియున్నాడు. "కృష్ణ మూర్తి రిహ కుర్వే" యని వ్రాసిన తరువాత నవ రైస నాతఁడు వ్రాయ లే దందురా ?

కృష్ణమూర్తికవియే పారికారికల వ్రాసినది జేరినతరువాత సూరిగారును వీరును సమకాలికు లగుటచే మొదట నవరు వ్రాసి రనుభవమును సూరిగారిబాలవ్యాకరణమును జూచి కవిగారు కారికావృత్తిని రచించినట్లు వండితశ్రీ మ్మొలచే నిదివఱకు నిరూపింపఁబడుటచే దాని నిచ్చట నిరూపించుట యప్రసక్త మని వ్రాయఁబూనలేదు.

చిన్నయసూరివ్యాకరణమును జూచి పారికారికలు రచింపఁబడుటచే వారు చెప్పఁబూనిన చిన్నయసూరి చౌర్యమును వారించుట కిది యుద్దాహరణము.

గి. మఱి యు "సధర్వణుఁడు జేర్చినన పారి వాక్యకవీయకారుఁ డిగు థర్తృపాఠి యని ప్రవాదము కలదు. కాని సంస్కృతప్రాకృతములందు లేని గస డదవాదేశమును గూర్చి ప్రసంగించుచు "మృగ్ధిన్నా దేన తస్మాత్తే వినాద్యస్త్యం పాఠేర్వతే" యని చెప్పుటచేపారియొకయొంధి వ్యాకరణకారుఁడు కానివాక్య కవీయకారుఁడు కాఁడని నిశ్చయ మగుచున్న దని వ్రాసియుండిరి.

వాక్యకవీయకారుఁడును సధర్వణునిచేఁ జేర్చినఁబడిన పారియను నొకఁడు కాఁడనుటకు సంస్కృతమున లేని గసడదవాదేశమును తెప్పినఁబడు గనుక నాపారి థర్తృపారి కానేరఁ డనుయ్యి నిరీకుచునా? సంస్కృతమునకుఁ గారికల వ్రాసినను నచ్చట గసడదవాదేశంబు లేదు కావునఁ జెప్పలేదు. తెనుఁగునకు వ్యాకరణంబును వ్రాయునప్పుడు తెనుఁగునకుఁ గల గసడదవాదేశంబును తెప్పఁగూడదా? సంస్కృతప్రాకృతములయందు వైదుష్యము కల వారికిఁ జెనుఁగుననుండఁగూడదా? గసడదవాదేశంబును తెప్పటచేఁగాఁదా?

మఱియుఁ "చిన్నయసూరి పు థమేతరివిభక్తికర్తృత్వమువర్ణించులందున్న యుకారమునకు సంధి వైకల్పికముగా నగు" నని చెప్పి— నన్నడిగ-నాకొఱ కిచ్చ మొదలయిన వ్రుదాపారించెను. దాని కొఱకున్ - కున్ - ఆచుదానిలోని యుకారమువలె నన్నులోని యుకారము విభక్తిసంబంధ మైనది కాదు. వాశబ్దమున కాదేశముగా నన్ను వచ్చినది. నన్ను దీనిమీఁది విభక్తి-ను, దీనిలోని

యూకారము ప్రకృతిసంబంధ మగుటచేఁ జైసూత్ర మిచ్చటఁ బ్రవర్తింప దని యాంధ్ర భాషానుశాసనకర్తలు ప్రాసవల్లగా వ్యాసకర్తగారు వ్రాసి వారి నా డేపించియున్నారు. చూడుడు. వైవిష్ణయసూరి సూత్రము కేవల మీఠని కల్పితము కాక నన్నయధట్టియమునందే “అనాదిషువిధక్తిషూతోవా” అనియు “శత్రుశేమాతకృన్” యనియు నున్న దని వ్రాసిరి.

కాని సూత్రము చిన్నయసూరికల్పితము కాని నన్నయకల్పితము కాని కావచ్చును. భాషానుశాసనకర్తలయభిప్రాయము సూత్రము నీరఁజే కల్పించెనా? లేక నన్నయ కల్పించెనా? యని మాత్రము కాదు. సూత్రములోఁ బారపాటు కలదని వారి యాక్షేపణకాదు. ఉదాహరణముగా నిచ్చిన నన్ను ను గుఱించి గాని వేఱు కాదు. దానికొకకు వ్యాసకర్తగారు వారికి స్ఫురింపనిది శాస్త్రీగారికి స్ఫురించిన దని వ్రాసిరి. కాని నన్నులోనిది విధక్తియూకారము కాదని శాస్త్రీగారు వ్రాసిననారు. వ్యాసకర్తగారు చింతామణి ప్రక్రియనుబట్టి నన్నులోనిది విధక్తియూకారమని నిరూపించినఁ గార్యసాధక మగు నుగాని వేఱుగా వ్రాసి కరమించుట కార్యసాధక మగునా?

అహోబలపండితుఁడు గూడ సీసూత్రమున కుదాహరణముల నిచ్చుచు నన్నేలు నని యుదాహరించెను. అహోబలపండితుఁడు ఉదాహరించుటవలన నీ తిఁడు నన్నులోని యూకారము విధక్త్యవయవ మని యెంచినట్లే తోచెడిని.

కావున వ్యాసకర్తగారు, నా కాదేశముగా నన్ను రా లేదు. నన్ను లోనిది విధక్తియూకారమే కాని వేఱుకాదని నిరూపించుట యుక్తము.

చిన్నయసూరిగారి సూత్రమునకుఁ జింతామణియందు రెండుసూత్రము లున్నవి. వాని నుదాహరింపఁగోరి వ్యాసకర్తగారి సూత్రములఁ జింతామణినుండి “అనాదిషు విధక్తిషూతోవా” యని యు “శత్రుశేమాతకృన్” యనియు నిచ్చియున్నారు.

శత్రుశేమాతకృన్ బులం దున్నయూకారమునకు సంధివైకల్పికముగా నగు నను సూత్రైక దేశమునకు “శత్రుశేమాతకృన్” యనుసూత్రము సరిపడు నని యుదాహరించి యుందురు. ఈసూత్రమున కర్థము శత్రుశేమాతకృన్ కము పరముగా నున్నపుడు నుయొక్క యూకారమునకు లోపము కల్గు నని దీనియర్థము. వైసూత్రమునకు వారిచ్చిన సూత్రమునకు సర్థ మెంతెనియో విమర్శకు లూహింతురుగాక.

చిన్నయసూరి సూత్రమునకుఁ జిత్రామణిలోని సూత్ర మిది “చోర్యా
స్య ద్వైతమాన విహితస్య”

కాన వ్యాసకర్తగారు చిత్రామణ్యులమగముల నిరూపింపక నైమా
టలతో విరమించుట సాధకము కానేరదు.

ఆంధ్రభాషామయకర్తలు ఆ. వ. యనువర్ణముల చెట్టిని గ్రహించి
యిదివఱకున్న భాషకు లోపమును గల్పించి రని వ్యాసకర్తగారు వ్రాసిరి.

ఆభివృద్ధిగాంచుటయే జీవభాషకు సహజము. వృద్ధిబొందినవాడువర్ణ
ములఁ జేర్చుట వెరుకటిభాషకు న్యూనత్వాపాదకము కానేరదు.

ఈనావ్యాస ముఖ్యోద్దేశము వ్యాసకర్తగారి వ్యాసమును ఖండించుట
గాదు. తత్త్వజ్ఞానయే యుద్దేశము. చతువరులు వొసంగుల విడవాడి గుణం
ములనే గ్రహింతురుగాక యని నావ్యాసమును నిరంతో ముగించుచున్నాను.

కావ్యాలంకారసూత్రవృత్తివిమర్శన.

గంటిసుహాపాత్రుని గణపతిశర్మగారు, చిట్టిగూడూరు.

ఈయేటి యాంభోపాహిత్యపరిషత్తువృత్తిక న్నావసందికయం దవర్చిస్తూ లగు కవకదండి గోపాలకృష్ణశాస్త్రిగారిచే గావ్యాలంకారసూత్రవృత్తి విమర్శింపఁ బడినది. అందు వృత్తికారునికన్న సూత్రకారుఁడు భిన్నుఁ డయినట్లు వ్రాసియు న్నారు. నేనావ్రాతఁ, నిరాధార మని యెంచి తగురీతిని ఖండనవ్రాయుచున్నాను.

“ప్రణయ్య వరమం జ్యోతి ర్వాచునేన కవిప్రియా కావ్యాలంకారసూత్రాణాం స్వేషాం వృత్తి ర్విధీయతే” అనుశ్లోకమున “తేషాం” అనుపాశాస్త్రరము కల దనియు వట్లు పాశాస్త్రర ముండుటచే వామనుఁడు తా నిం తెవ్వరి సూత్రములకో వృత్తి వ్రాసివట్లు తెలియుచున్న దని శాస్త్రిగారు వ్రాసియున్నారు. అది యనిచారమూలము.

వామనుఁడు మొదట సూత్రములను వ్రాసి చానికిఁ గొంతకాలము పోయి వతరువాత వృత్తి వ్రాసియుండవచ్చును. అప్పుడు తాను తేసినకాఠికలను, తచ్చట్టముచేఁ బరామర్శించిన వయ్యది విరుద్ధముగా వేరదు. తచ్చట్టముచేఁ దవగ్రంథమును బరామర్శించుట ప్రసిద్ధము. ఇంక “తేషాం” అను పాశాస్త్రరమువలన సూత్రకారుఁడు వేఱొకఁడనుట కవకాశములేదు.

ఇట్లు తచ్చట్టముచేఁ దవసూత్రములనే వామనుఁడు స్వీకరించుచుండ వామనుఁడు సూత్రములను వ్రాయలేదనుట కేవలము పొరపాటు.

“ఒకవేళ సూత్రకారుఁడె తవసూత్రములకుఁ తానే వృత్తి వ్రాసికొనిన సూత్రాక్షరములవలన విశేషము లగువిషయములను వదలి క్లిష్టము లగుఁ పయములనే వివరించును అతియె కాని సూత్రములవలన సులభముగఁ చెలియు విషయములను దిరిగి ప్రతిపదార్థము వివరింపఁడు,” అని వ్రాసిరి. అట్లు వ్రాయుట కేవలము పొరపాటు, పోచీయలకు సులభముగఁ చెలిపికొనఁదగు సూత్రములకుఁ గాని శ్లోకములకుఁ గాని తిరిగి వివరించుట యలవాటుతో నున్నది, మామఁడు.

శ్లో॥ వనాంతదేవతా వేద్యాః పాంథస్త్రీకాలశృంఖలాః

మారప్రవీరాసీలతా తృంగమాలా శృంఖలాశిరే.

గావ్యాలంకారసంగ్రహాలఘువృత్తి 1 వగ్గ. ఇచ్చట “వనాంతాః వస్త్రక

దేశాః వేద్యాః కేశసాహాః కాలశృంఖలాః అంశకప్రయుక్తాః ఆకర్షణశృంఖలాః”
అని సులభముగఁ దిరిగి వివరింపఁ బడ్డది.

విరళా నైద్యశో లోకే శీలసాందర్యసంపదః

విశాః కియతోఽపి వక్ష్యేఽపి యాస్వింతుః పూర్ణమండలః

కా॥ సంగ్రహాలఘువృత్తి 1 వర్గము.

ఇచ్చట “విరళాః స్వల్పాః తాదృశః సార్వత్రిక ర్తిస్యః యాః శీలసాందర్య
సంపదః తత్సదృశ్యః శీలం సుస్వభావతా సాందర్యం లావణ్యం” అని వివరింపఁ
బడ్డది.

1 ఉవాచచ యతః క్రోధే

2 పుష్పేంద్రనీలవైడూర్య

3 ఉత్తరోఽపత్యకాయస్య

4 బహువయస్య సాతాశసాతిన్యాం.”

కా. ప. లఘువృత్తి 4 వర్గము.

ఇచ్చట “క్రోధః సూకరః పుష్పే మణివిశేషః గంధమాదరం పర్వత
విశేషః స్వర్ణం కార్తవ్యరం ఉర్ద్వీం దః పర్వతః సంక్షయః కల్పాస్తః” అని సుల
భసాధ్య మగుపదములకుఁగూడ వర్గము వివరింపఁబడినది.

“సాఽస్త్రిమా శ్రాత్యాక్తిచ భవేద్వాక్యసమాసే రత్తితే యథా”

కావ్యప్రకాశ 127 సూత్రము.

ఇచ్చట “అస్త్రిమాపూర్ణా” అనియు

పరివృత్త్యలంకారోయథా,

పరివృత్తి ర్వివిమయో యోగ్యానాం స్యాత్సమాసమైః

కావ్యప్రకాశ 172 సూత్రము

ఇచ్చట “పరివృత్తిః అలంకారః” అనియు, సులభముగఁ దెలియువానికిఁ గూడ
వర్గము వివరింపఁబడ్డది. ఇంకను-

శ్లో॥ సరస్వతీ స్వామతదర్శనస్తు నిష్యందమానా మహతాంకవీనామ్

అలోకసామాన్య మభివ్యవక్తి ప్రతిష్ఠిరస్తం ప్రతిభావిశేషమ్”

ధ్వన్యాలోకము ఉద్యోతము 24 పే.

ఇచ్చట “వస్తుతగ్వం నిష్యందమానా మహతాంకవీనాం సరస్వతీ అలో
కసామాన్యం ప్రతిభావిశేషం పరిస్ఫురంత మభివ్యవక్తి, అని వివరింపఁబడినది.

శ్లో॥ యదపి తదపి రమ్యం యత్ర లోకస్యకించిత్
స్ఫురిత మిద మితీయం బుద్ధి రభ్యంతహాతే

ధ్వన్యాలోకము 4 ఉద్యోగము 16 శ్లో.

ఇచ్చట:—యదపి తదపి రమ్యం కావ్యశరీరం యలోకస్య కించిత్ స్ఫురిత మిద మితీయం బుద్ధి రభ్యంతహాతే. అని వివరించియున్నాడు.

ఇట్లు దాహరణములఁ జూపుటకు స్థానీవులకన్యాయముగ రెంటిమూ టినిఁ జూపితిని గాని సామాన్యముగా నందఱుకవులును దమగ్రంథవివరణము దగ్గమును బాలురకు సులభముగఁ జెలియఁజేయుటకుఁ దిరిగి స్పష్టముగ వివ రించుచుండుదు. ఇట్లు వ్రాయుటచే సూత్రకారుఁడొకఁడు వృత్తికారుఁడొకఁ డని వ్రాయుట పొరపాటు.

కాస్త్రీగారు కొన్ని సూత్రములకు సులభమును వృత్తులనుఁ జూపిరి. వానిని విమర్శింతము.

(1) విశిష్టావదరచనాశీతి, 1-2-7 కా. సూత్రవృత్తి-ఇచట “విశిష్టా” అను పదమునకు “విశేషవతీ” అనియు.

(2) శబ్దస్మృతివిరుద్ధ మసాధు 2-1-5 కా. వృత్తి ఇచట ‘శబ్దస్మృత్యా వ్యా కరణేన’ అనియు వివరించివ్రాయుట విరుద్ధము కానేరదు. శబ్దమునకుఁ బ్రతిపదము వ్రాయుట గ్రంథార్థల కలవాటు, ఇతఁ—

“సాత్విధా, వైదగ్ధీ గాడి సాంచాలీచ, అనుచోట-

“ సాచేయం రీతి స్త్రివిధా వైదగ్ధీ గాడియా సాంచాలీచేతి 1-2-9 కా.

వృత్తి, యని వివరణ మెందుల కని కాస్త్రీగా రడుగును నేమో ?
“సా, త్రిధా ” అని యే సూత్రము “ వైదగ్ధీగాడిసాంచాలీచేతి ” యనునది పాతావరము, సాత్విధా యనుపాతమే చాలపునఃకములలోనున్నది. ఈపా తమే సాంప్రదాయికము, ఇచ్చో “త్రిధా” యని స్త్రీప్రకారదర్శనకు “వైదగ్ధీ గాడియాసాంచాలీచేతి” యని వివరణవ్రాయుట విరుద్ధము గానేరదు.

“ ఒక్కొక్కచోఁ బూర్వము వివరించిన పదమునే తిరిగి వివరించుచుండు ను. సూత్రకారుఁడే తనసూత్రములకుఁ దాను వృత్తి వ్రాసికొనిన వట్లు వివ రించునేమో యూహింపుఁడు” అని కాస్త్రీగా రొకపదమున కట్లు వివరణఁ జూపి సూత్రకారునికన్న వృత్తికారుఁడు వేఱని చెప్పిరి. కాస్త్రీగా రట్లువ్రాయుటకు నేను విచారించుచున్నాను.

మల్లినాథాదివ్యాఖ్యలయందు దొకచో వివరించినవడమే మఱియొకచో వచ్చినది తిరిగి వివరణఁ జేయుచున్నారు. వానిని జూపిన గ్రంథ మగు ననుభూతిచేఁ జూపలేదు. ఇయ్యది యందఱకును తెలిసియే యుండును.

కాన శాస్త్రిగా రిట్టిహేతువులను జూపుదు, సూత్రకారునికన్న వృత్తికారుఁడు తే తొకఁ డని చెప్పట యెట్లు సంభవించునో యూహింతురుగాత. ఇంతియగాక.

వామనుఁడు ౮ వ శతాబ్దమునాఁటివాఁడనియు నప్పటినుండియు నిక్ఖలమువఱ కేకగ్రీవముగ వామనుఁడు సూత్రములను వదర్శిత్వములను వ్రాసె నని యందఱు జ్ఞాపించుచుండ వినాఁటికి వీరు వామనుఁడు సూత్రములను వ్రాయలేదనుటలోఁ దగినప్రమాణములు గానరావు. వామనునకు వ్యాకరణము రాదనుట తెట్టిప్రమాణములు వగవడవు. మఱి 750 సంవత్సరమున సూత్రముల వ్రాసినవా రొకరుండ వానికి వ్యాఖ్యానము వ్రాయుచు వామనుఁడు వానిని తేల్చినకుండునా ?

సూత్రముల కాద్యక్షము లుండఁ గలిపేరు కావించి దనుట 50 సంవత్సరములలోఁ గలిపేరు శిథిల మయిన దనుట ప్రమాణములు గానరవు. అట్లు కలిపేరు శిథిలమే యయినచో వృత్తికారుఁ డగువామనుఁడు కలిపేరు శిథిలమయిన సూత్రములకు వ్యాఖ్యానము వ్రాయుచున్నా నని తాను తెచ్చకొనియుండును. అట్లేచ్చటను తెచ్చలేదు. ఇంకను 8 వ శతాబ్దాదిని వామనుఁడుండ 50 సంవత్సరముల క్రిందటివండితులిపేరు, అందును నప్పటికాలమునఁ దెన్నాలంకారికునిపేరు పుస్తకమున్నను గలిపేరు శిథిల మగుటకును నట్లయినను 50 సంవత్సరములకే తెలియకపోవుటకును దగినదృష్టాంతములు గావించవు. కానఁ గావ్యాలంకారసూత్రములను వదర్శిత్విని గూడ వామనుఁడే చేసె ననుట నిశ్చయము. ఇది వ్రాచినవాలంకారికవస్తుతము. సర్వజనానుకూలము. సహృదయవస్తుతము గాన శాస్త్రిగా రిట్టివ్యాసములను వ్రాయుచుఁ బాఠకరుచో శయులకు వివరీతబుద్ధిని గలుగఁజేయువకుండటకు శాస్త్రిగానివిశేషధా—వేడుకొనుచు నేనింతటితో విరమించుచున్నాను.

గ్రంథరచనాపద్ధతి.

జమ్మలమడక మాధవరామశర్మగారు—తాటిపట్టు అగ్రహారము.

ప్రబంధముల కాత్మ యగు ధ్వని రామా యగు హాభారతాది ప్రబంధముల సంతట సలక్ష్య క్రమవ్యంగ్య మై ప్రకాశించుట ప్రసిద్ధ మగు విషయమే కాని యది ప్రకాశించుటకు పాత్ర వెయ్యదియో మన విప్రు జెఱుంగవలసి యున్నది. అచఁగా ధ్వని ప్రబంధముల వెలయుచుకీర్తిని చెలిసికొనవలయును. కథను బరీక్షించుట, పరీక్షించి యనావశ్యక మగుభాగమును వీడుట, అకథను ఫలవర్యంతము నిర్వహించుట, నిర్వహించునపు డ తటను రసవిజయమున బాగచూకత గలిగియుండుట, రసోచితవిభావానుభావముల వర్ణించుట, అలంకారాదిత్యమును వీడకుండుట యనునవియే ప్రబంధమున సలక్ష్య క్రమవ్యంగ్య ధ్వనిప్రకాశించుట కుపాయములు, వీనిని వివరింతును.

మహాకవి తాను నిర్మించఁబోవు కావ్యమున కుపాదానముగా నేర్పఱచు కథాశరీరమును రసవ్యంజకమగునట్లు నిర్మించవలయును. కావ్యమునకు రసోద్బోధనమే పరమ ప్రయోజన మనుట సర్వసమ్మత మగుసిద్ధాంతముగద. అట్టియొక నారసోద్బోధనమునకు వీలగునట్లే కథాశరీరమును నిర్మించవలయుట తప్పనిసరి. కానఁ గథాశరీరమున విభావానుభావసంహారు యుచితభంగి నుండి యందచఁడములఁ దేవలయును. విభావాద్యాచిత్యమే రసోద్బోధనస మర్థము. ఇది కథయందు సహజముగ లేకున్న గవి తానే సమకూర్చుకొనవలయును. అచఁగా నొక్కొకయొక నితీహాసపురాణాదులఁ బ్రసిద్ధ మగుకథయందు విభావాద్యాచిత్యము లేకున్న దానిని శోధించి యాచిత్య భంశమును దీసివైచి యాకథను సమ జపముగా నేర్పఱుపవలయును. ఈవిభావాద్యాచిత్యము కల్పితకథలో గూడ నవశ్యసంపాద్యము. ఇట్లాచిత్యసహితముగా నిర్మించఁబడిన కథాశరీరమున రసవ్యంజకపాదుగ్రి సుసంపన్నమై యుండును. కవి తాను ప్రతిపాదించఁదలఁచిన రసభావాదుల ననుసరించియే విభావాద్యాచిత్యమును గ్రహించవలయును. శృంగారమును నిరూపించఁదలఁచినకవి తదనుగుణముగ శ్రీకృష్ణాదుల విభావములు గ స్వీకరించుట యుక్తము కాని భీమసేనాదుల స్వీకరించుట యుచితము గాదు. ఇట్లే వీరకాద్రాదులు ప్రతిపాద్యములయినపుడు శ్రీరామభీమసేనాదులన గ్రహించఁదగును గాని యుత్తరకుమార

రాదుల గ్రహింపఁగూడదు. భరతశాస్త్రమున నీవిషయమును విపులముగ న
ఁబఱచుచున్నది. ఆశాస్త్రము ననుసరించియే విభావాదిత్యము నేర్పఱచు
కొనవలయును. ఇతఁ ధావాదిత్యమును గూర్చి విచారించుము. ప్రకృత్యాది
త్యమే ధావాదిత్యము నేర్పఱచును. ఆ ప్రకృతి యుత్తమ మధ్య మాధమము
లనుమూఁడుకెఱుంగులె కాక దివ్యమానుషభేదమున ద్వివిధము. ఈ ప్రకృతిభే
దములను జక్షుఁగ గమనించి సాంకర్యము లేకుండి నాయా ప్రకృ త్యనుగూ
ఁగుస్థాయిభావమును నిబంధించిన నాదిత్యము చేయవలయును. అట్లు కాకున్న
ననాదిత్యమున రసము విచ్ఛిన్నమై రమణీయము కాఁజాలదు. కేవలమనుష్య
మాత్రివిషయమున దివ్యోత్సాహదులఁ గాని దివ్యవివిషయమున మనుష్య
మాత్రిని యుత్సాహదులఁ గాని వర్ణించిన నాదిత్య భంశము గలిగితిరును.
అట్లే మనుష్యమాత్రిని వర్ణించువట్టున సప్తార్ద్రసంఘనాద్యమానుషవ్యాపార
ములు మిశ్రితమైనవనమున వర్ణింపఁబడినను ప్రకృత్యనుగూఁములు కానోప
మి రసవ్యంజకములు కాఁజాలవు.

మహారాజుల ప్రభావాలిత్యవర్ణనము చేయఁగూడ దని మాయాశయ
దుకాదు. కాని కేవలమానుష ప్రకృతి ననుసరించి కథావస్తువును గల్పించు
వట్టులందు దేవతోచితవ్యాపారనిబంధనము లేదు. దేవప్రకృతులందె దివ్యో
చిత్యము శోధించును. కేవలమానుషుల కుచితము గాదు. దివ్యమానుషప్ర
కృతి గలనాయకునికథయం దుభయఁదౌచిత్యమును వ్యాపారసంయోజనము
చే నేర్పఱచవచ్చును. పాండవాదిదివ్యమానుషప్రకృతులయం దుభయవిదౌ
చిత్యమును యోజించియుండుట ప్రసిద్ధమే- ప్రసిద్ధకథలయం దాయా ప్రకృతు
ల పూర్వచరిత మితిహాసపురాణాదులయం దెంతగా వర్ణింపఁబడినదో, తావ
స్తాత్రిము వర్ణించుట చరిత్రానురోధమున వారి కనుగూఁముగ నె యుండును.
సాతవాహనాదులు కేవలమానుషులయినను వారివర్ణనమున, నాకలోకగమ
నాదులు లోక సామాన్యము లయినను బృహ్మార్థి భాదులందు వారిచరిత మట్లు
యుండుటచే, వారివర్ణనమున ననాదిత్యము లేదు. అట్టివట్టులందు వర్ణన మట్లు
లేకున్న నాయకున కనాదిత్యము నాపాదించును. కల్పితకావ్యము రసవంతము
కావలయునన్న నాదిత్యమే మూలము, రసము భగ్నమగుట కంతట నాదిత్య
నాశమే హేతువు. కావుననే నాటకమునందుఁ బ్రబంధప్రఖ్యాతతీవృత్తిమున
గయికొనవలయు నని యు, ప్రఖ్యాతుఁడు నుదాత్తుఁడు నగు నాయకుఁడె

యవశ్యస్వీకార్యుః దని యు భరతశాస్త్రము చెప్పుచున్నది. అట్లు గయి
కొనినచో నాయకుని యాచిత్యానాచిత్యములవిషయమునఁ గవి శ్రమశ్ర
మాదములకు లోను గాకుండును. అప్రసిద్ధనాయకున కుత్తేర్నను గలి
గించుటకై సప్తార్ణవలంఘనాదుల వర్ణించిన నవి సహృదయుల కసంభా
వ్యములుగ న్యూతములుగ దోచుచు గావున రసభంగము వాటిల్లును. కాన
శ్రోతలకు స్వరసవాహిని యగుప్రతీతిభంగము కలుగవంతవఱకు వర్ణించుట
యుచితము. ఇట్టిలోకాసామాన్యవ్యాపారములు కల్పితనాయకున కుత్తేర్నను
దీసికొనిరాజాలపు గాన నాటకాదులం దుత్పాద్యవస్తువును గూర్చరాదు.

ఉత్సాహాది స్వభావవర్ణనముననె యాచిత్యమాను మేచిత్య పరీక్ష య
వసరము గాని రతిశోకాదుల విషయమునఁ గాదు. భారతివర్ణమున కుచిత
మగు నడవడికతోడనె దివ్యులకుఁగూడ రతి వర్ణింపఁదగును. కల్పితేతివృత్త
మును వర్ణించినప్పుడు కవి నాయకున కుత్సాహాదులను వర్ణింపక రత్యాదు
ల వర్ణించినఁ గావ్యము సరసముగానుండును, అని తలంచుట యుక్తముగాదు.
ఆరతివర్ణనమునఁగూడ నాచితీ పతిక్రమించినచో దోష మెక్కుడుగా నేర్ప
డును, ఉత్తమప్రకృతి యగునాయకుని శృంగారమును వధమప్రకృత్యైచిత్య
మున వర్ణించినఁ గవి యవహాస్యః డగును, అదియుఁ గాక భారతివర్ణమునఁ
గూడ నొక్కవిధ మగు ప్రకృత్యైచిత్యము లేదు. భారతివర్ణమున నుత్తమనా
యకు లగురాజులు మొదలగువారివిషయమున శృంగార మెట్లు వర్ణింపఁబడు
నో యారీతినె దివ్యులవిషయమునఁ గూడ వర్ణింపఁదగును. ప్రసిద్ధనాటకాదుల
నెచటనుగూడ రాజాద్యుత్తమప్రకృతులవిషయమున గ్రామ్యశృంగారము వర్ణిం
పఁబడ లేదు గాన దేవతలవిషయమునఁ గూడ సీయనాచిత్యమును బరిహరింప
వలయును. కొందఱ తీవిషయమున నిట్లు శింకింతురు.

“నాటకాదు లభినయప్రధానములు గాన సభినయము సంభోగశృంగా
రవిషయమున బ్రసక్తింప దనుట నిర్వచాదము. అందుచే శృంగారవిషయమున
నాచిత్యవిచార మనవసరము.” అనుటయు యుక్తిముగాదు. సంభోగశృంగా
రము గన్నులఁజూచుట యసవ్యా మయినట్లు చెవుల వినుటయు నసవ్యామ.
అందుచే సంభోగశృంగారవిషయమునఁ గేవల మభినయమే కాక కావ్యము
ససవ్యామ. కావున నాటకములందుఁ గాని కావ్యములందుఁ గాని యుత్తమప్ర
కృతు లగురాజుల కట్టివారె యగునాయితాదులతోడ గ్రామ్యశృంగారవర్ణన

మనుచితము. అట్టిది మాతాపితరుల సంభోగమువలె మిక్కిలియసవ్యము. ఇట్లు
యుత్తమ దేవతలవిషయమునఁగూడ గ్రహింపఁదగును. సంభోగశృంగారము
నకు సురతమే కాక భరన్నరప్రేమదర్శనాదిరూపము లగుచాలప్రకారములు
గలవు. వాని నుత్తమప్రకృతివిషయమున నేల వర్ణింపరాదు? కావ నుత్సాహ
మునందువలె రతయందుఁగూడఁ బ్రకృత్యధిత్య మావశ్యకము. ఇట్లు విస్తయ
దులందుఁగూడ నెఱుంగవచ్చి. ఇట్టిశృంగారవిషయముల మహాకవులుగూడఁ బరి
శీలింపక వ్రాసియుండుట అత్యములఁ గన్పట్టుచున్నది. అది దోషమే యయి
నను, వారిసామర్థ్యశేషమున నది భాసించుటలేదు.

అనుభావోచిత్యము భరతాదిగ్రంథములందుఁ బ్రసిద్ధమే. అయినను గవి
భరతాదికావ్యమర్యాదను జక్షగాఁ బరిశీలించుచు మహాకవిప్రబంధముల
బాగుగాఁ బర్యాలోచనము చేయుచుఁ దనప్రతిభానుపారముగ నవహితుఁడై
విభావాద్యసాచిత్యమును బ్రయత్నపూర్వకముగాఁ బరిపాలింప వలయును.
ఘోచితీసహితముగ స్వీకరించిన నుత్పాద్యకథ యెనను రసవ్యఃజక మగును.
ప్రాకృతజనులు రసవంతములనుకొనువివిధము లగుకథలునితిహాసాదు లెన్నియే
నున్నను విభావాద్యోచిత్యము గలకథాభాగములన స్వీకరించుట యుచితము.
కవి కల్పితకథయం దత్యంత మవహితుఁడై యుండవలయును. అచటఁ గొంచె
పుదోస మున్నను గవి యప్రయత్నముఁ దరుసంభావన యేర్పడి తీరును.

“ఉహ నుత్పాద్యవస్తునై యుష్పచుండు

కథశరీరమ్మ రచియించువిధమునందు

రసతరంగమ్మ లంతట నసఁగి నుచిత

తమముగాఁ దోచునట్లు చేతయె విధంబు.”

ఈరసవ్యక్తికరణవిషయమునఁ జక్షగా విభావాద్యోచిత్యానుసరణమే
యంతట నుచయము. ఈయాచిత్య విధివలనకే చూపఁబడినది.

మఱియు సిద్ధరసములను ప్రఖ్యాతినొందిన రామాయణాదుల కథాశ్ర
యము లగునితిహాసార్థములతోడి స్వేచ్ఛగూర్పరాదు. అనఁగా వానిలో నితి
వృత్తము నవలంబించి కావ్యనిర్మాణ మొనర్చునపుడు కథవిషయమున మార్పు
లానరఁపరాదు. ఒక్కొక్కచో స్వేచ్ఛను గూర్పవలసివచ్చినను నది రసవిరోధి
మూర్తము కాఁగూడదు. కాలిదాసు శాకుంతలములో దుర్వాసశ్శాపవిషయ
మున స్వేచ్ఛనుపయోగించినను మూలప్రసిద్ధ మగుశృంగారవిరోధి గాఁ గూర్ప

లేదుగదా! ఆస్వీచ్ఛ వియోగసంపాదనవ్యవస్థకముగ శృంగారజనిసోషకము గనె యున్నది. విప్రబంధ మున్నఁగాని శృంగారమునకుఁ బుష్టిలే దనుట యం దఆకువిడికమే. ఉత్తరరామచరితమున భవయాతి యొనరించినమార్పు లన్ని యుఁ గరుణరసము నుద్వేగించి విజృంభింపఁజేయునవి.

ఇతిహాస మెచ్చట నైన రసాననుగుణముగా నున్న దానిని నీటి యభి మతరసాభివ్యక్తి కనువగు కథ మాహించి మధ్య గూర్చవలయును. పారిజాతా వహరణాదులందు రసానుగుణముగఁ గల్గున యున్నది గదా! కవి ప్రబంధముల నిర్మించునపుడు సర్వవిధముల రసపరుఁ డగుట యావశ్యకము. అప్పు డితివృత్తమున రసాననుగుణ మగునేర్పాటున్నచో దాని భంజించియొక స్వతంత్రముగాఁ గథాంతరము నేర్పఱువలయును. ఇతిహాసములవలననే కథ తెలియును గాన వితివృత్తమాత్రమును మదన్యువల్ల ప్రారబ్ధం బ్రయోజన ముండదు గదా! ప్రబంధము రసవ్యంజకము గావలయునన్న ముఖ్యముగాఁ జెప్పఁజూపు దానిని గమనింపవలయును ముఖ ప్రతిముఖ గర్భావమర్చరిర్యహామము లనుసంధులనుగాని యుపక్షేపాదిసంధ్యంగములఁ గాని రత్నావళియగునలె రసవ్యంజకము నభిలషించియె కూర్చవలయును. శాస్త్రమును బాటించవలయును గదా యని కూర్చుట యుదితము గాదు. వేదసంహారద్వితీయాంశమునఁ గవి ప్రతిముఖసంధ్యంగ మగు విలాసమును గూర్చాఁడు. భరతమునిమితము ననుసరించుటను మాత్రమే యపేక్షించి యీ విలాసము గూర్చఁబడినది. ఇదిప్రకృతమగు పీఠరసమున కనుగుణము కాదు గదా! కాన నిట ననాదిత్యమున రసభంగ మేర్పడుచున్నది.

అవధరము ననుసరించి రసోద్దీపన ప్రశమము టుండినఁ బ్రబంధము రసవ్యంజకము కాఁగలదు. ఉదాహరణమున రత్నావళి యుదాహరణము- మఱియు నారణ్యదిక్పాఠ మగుసంగీతసము ననుసంధించుటయు రసవ్యంజకము. తాప సవత్సరాజ మించుద్వేషాంతము.

ప్రబంధవిశేషము లగునాటకాదులు రసవ్యంజకములుగ నొనర్చవలయునన్న నీవిషయమును ముఖ్యముగా గమనింపవలయును. అలాకారములఁ గూర్చుపామర్శ్య మొరయున్నను గవి దానిని దగునట్లుగ నె కూర్చవలయును. బ్రహ్మకయోడ పలంకారవిప్రబంధమున పామర్శ్యము గలకవి యావ్యసనమువలన రసప్రబంధము నుపేక్షించి ప్రబంధము నారంభించును. తదుపదేశమునకై యిట్లు

చెప్పవలసివచ్చినది. అలంకారబంధమునందె దృష్టి నుంచి రసము నపేక్షింపక ప్రబంధముల వ్రిందినకవు లనేకు లున్నారు.

ఉ. తెప్పల బోరుతల్పు లిసిరింతలువారెకు చూపు గుందియుం
ద్రిప్పె తగుళ్లునం దెఱచి తిన్ననిమోమునఁ గాయవెన్నెలలే
ముప్పిరిగొన్న వెంపుకలు మూసిన సి గ్గసియాదఁ బ్రితి నీ
వచ్చురమేకుఁ బాచి తను వర్ణము గొంటి పొసంగ వంచికా.

(అంబికాళితకము, రావిపాటి శ్రీపురాంతకుఁడు) ఇందు మొదటిరూపకము రసవ్యంజకము గాదు. ఇఁక నవరసోద్యమము నుద్దేశించి యొకటి. కవి తాను వర్ణించువానిని రసోద్బోధనసమర్థముగఁ జేయవలయును. కాకున్న నతని శ్రమకుఁ బయోజన ముండదు. తనకావ్యము తా నేకీతి వ్రిందిన రసవ్యంజక మగునో యావిధానమును బాగుగ నెఱుంగవలయును. రసమనునది సామాజికుల చిత్తవృత్తాంతము. మనయీ భారతదేశవాసుల శృంగారపుటనము లెట్టి వర్ణనములు రసోద్బోధకము లగునో యెఱుంగవలయును. మన దేశమునందు శ్రంఘములను వ్రాయుట యన భారతీయులకే కాని సాక్షాత్కులకుఁ గాదు. అందును దేశభాషలయందు వ్రాయఁబడు శ్రంఘము లాభాషల నెఱుంగనివారి కుపయోగించునవి కావు. రసికుల కాదరము గలుగునట్లు వర్ణనము లున్న నె శ్రంఘములు రసవ్యంజకములు కాఁగలవు. కాని యవివాహితు లగుస్త్రీపురుషు లిద్దఱు సాయంకాలమున సముద్రతీరమందు సంచరించి రని, యువ్యాన విహారము సలిపి రని, యేకాంతమున సలహించి రని వర్ణించిన నవి భారతీయులకు రసోద్బోధనసమర్థములు కాఁజాలక వెగటును బుట్టించుటయే గాక వైముఖ్యమును గలిగించును. అట్టివర్ణనలు సాక్షాత్క దేశవాసవాసవాసితాంతఃకరణులకు దుదించుఁగాక ! కవి శ్రద్ధావశవాసులకుఁ గాదు. అందుచే మన శ్రంఘములు మనకనుగుణముగ నుండుటకే కవి ప్రయత్నింపవలయును.

ఇట్టిరచనావిధానముల నింగను సరసహృదయగోళము సముదితముగ నాలోచించి కావ్యరచనకుఁ దొడంగిన వారచన సర్వసమాదరణీయమగును.

కడుపుతీపు.

పి. అన్నాచేశ్వరగారు.

క. నెలెపోవకవర్షాయుఁ, పరిమాణు మృకంకుతనము బ్రతికింది, యముగ
గరుచాబణించిన శంభుని, స్థిరకరుణాన్నను “కడుపుతీ”పనియంటిగ.

మృకండుఁడు:—

కా. గారీవాభునిగూర్చి ఘోరతపముం గావించి నిర్లంఘి వా
కారుణ్యాన్ని విధించె నీ వోగి మనంగా పోవకాల్తుంటే !
యారీతిం బడునేనువర్షములచాయం విప్పు హోటల్ వివ
ద్యారాశిగఁదరిగానలేదు విలపించగ హేతు వోపుత, కా!

౧

కా. ఖచ్చోతాశ్వములగ రయోత్తతుల వెళ్లంజెల్ల నీసంపదర
విద్యుత్తులగము లింతలోగనె సమా ప్తిగ పోవకాల్తున్న లా
రాధ్యుండో హరునాన, యింటను మాచారబ్బ మెల్లన్నదో?
విద్యావాళకృతాశిష్యులు లోగి నీరిం దప్పుకో తప్పుకో?

౨

ఉ. వచ్చియురానిమాటలను బల్లించు నంకముఁజేరి వచ్చెయూ
తెచ్చెరగడ్డమంటఁ జలుచేతులఁ జాపుటఁ గాంచి కాలముం
బుచ్చుచునుంటి మీదనుగఁ బోవుచునుంటివె? దూడుకమ్మనం
జచ్చుచు తెల్లి మా కిగను తెల్లినవాడవెకా కుమారకా!

౩

చ. వనరుచావైరింబమున నంకలుదగ్దఁగఁజాలి వాక్కుధర
పెనఁగొన నెచ్చుతగ్గు లరచీనము గానఁగరానినిగ్దశల్
గని చిలువవ్రువెన్నలలఁ గాయుచు నన్నదపుత్రశోక ముగ
ఘనతమసంబు వాపివముభేదుఁడు మా కిగ దూర మయ్యెడుగా.

౪

గీ. సంతతియె చొల్లలేక నిశ్చితమండ, వచ్చుగా కేరికివి జరాధారమునను
నక్రటా! పుత్రశోకంబు ననుభవించ, నగునె? మరణాలెకొంతమే లనఁగవచ్చు!

మార్గంజేయుఁడు:—

ఉ. వేదవినుండ విట్టియనివేకము కూడున దేహధారిగ
మేదినిఁ జాపుఁబుట్టుకయునిక్తము, నైజమెకా! నలాది భూ
మీధపు లెందఱేగిరి? సమిద్ధతపోధను లెందఱేగిరి
నూదిరిఁ గంట నీ రిథ సమంజసమా? జనకా! వదింపుమా!

౬

కా. ఏలా చింతిల నింతమాత్రమున కి వేముప్పు వాటిల్లె నీ
 లీలం బ్రాకృతునట్లు బిచ్చుగ దివులైందం బనేమున్న దా
 నాకోకోదృపుఁ దానతిద్దివదికి గాకీకు నర్పించుచోఁ
 గాలుం ప్పొక్షఁడు గాఁడు సర్వసురసంఘంబేని నన్దాఁకునే ?

2

కా. చా వెవ్వారికి దాఁటరానిదికదా చర్చించ నేవేళనో
 జీవంబు ల్వెడలు న్నిజంబు గిరిజాసీమంతినిది తరా
 జీవాలోలమిళిందు నాహరువరశ్రేష్ఠంబువంబుట్టి వా
 గ్గోత్రంగంటి నిఁజేరుకావలయు ముక్తిం గందు విశ్చింతగఁ.

౪

మరుద్వతి:—

చ. మతిమతు లెవ్వరేని నిను మచ్చిక ము క్తిడనీయునున్న స
 మ్మతి మతిలేక నీబచులుమాటలుప ప్పించయ్యి నేన యీ
 విత మతిధీరది తనయి వ్రేముడి యంతయు నీడి మృత్యుదే
 వత కతిథిబలెం బరుపఁ బాల్పడ నామెఁదా కుమారకా!

౫

నీ తద్విపూరేకుమౌ తమ్ముల కొకట విశాలతఃజాపు లోచనయుగంబు
 కొదమతు మైదహిండు నదలించుముంగురుల్ వ్రాలినిలంబించుఫాలరలము
 సంతతపరిహాసచంద్రికల్ ప్రసరించు మండితముఖచంద్రమండలంబు
 మృదుమృగాశావళిం గదిమి మోఁ గాల్చిడికిం జాటిచైవాలు శేలుదోయి
 పల్లవంబులఁ గోమలత్వమున గలిది, పాగి చలిచీనుఁ బ్రాక్షుచరణయుగము
 సర్వబుగ్గట మెటు మఱపగును నాకు, నెల్లు జీవించు వింక దిశ్చేది బుమర!

ఉ. నీమదయాసమృద్ధిని జవించెను నూచుకగర్భను న్నభో
 విధి సుపుత్ర శీతకరలింబము గాంచె నజాషితామృతం
 బీదట కాలరాహుభుజగేంద్రము దంష్ట్రలుపాచె స్రింగఁ గా
 వేది మదీయనూను విడిపింపుము నీమకుమారునింబలెక.

౧౧

ఉ. నీకవిశంబుధక్తుఁడు, మునిస్తవనీయుఁడనూన న్నగ్నా
 నీకవిరాజితుండు గరుడోపఁగ జా గిటు పేయనేల దో
 షాకరుఁడంచు నందినను సమృతమే తగనిల్ప నీవు దో
 షాకరుఁ దాల్పనే తల నజస్రము నీకిది బ్రత్యలే ? ప్రభూ !

౧౨

మార్గంఁదేయుడు:—

కా. శోకింపం బనిలే దిఁకేప్పినను నెచ్చోఁ దక్కునే చావు నే
మీకుం జెప్పుగలట్టివాఁడనాకొ? యీమీనిగ్గుదులే దేవతా
నీకశ్రేష్ఠుఁ డవత్యమాడుదురె? యీగోదక్ర మల్లాది వా
లేకాచ్చాబ్బులు దప్పినన్ గతులు వేతే చింతలేలా యిగన్? ౧౩

మ. గిరిజానాథ తదార్చనారతున కష్టగష్టితన్ శ్యామలా
వరుఁడన్నన్ భయముండ దిండుకయు వానాశ్యంబు లాలించి ను
స్థిరధైర్యంబు వహింపుఁ జేటికిటు చింతింపంగ నాయాన నుం
డరయన్ సంతతసంకటాత్ములకు ధైర్యంచే కరగ్యం బగున్. ౧౪

నారదుడు:—

మ. హరుఁ డారావరుఁ డంగజాంతరియఁడు నీచోరార్చిరాట్పుత్రికా
వరుఁ డురీధిధర్మకార్ముకుండు కరుణాపాథోధి మృత్యుంజయుం
డురగానీకవిభూషణుండు నుడురాట్సానావరింసుండు సిం
ధురచర్మాంబరుఁ డంధకారి సురవంధ్యుం డెంతయుఁ బాలకా! ౧౫

క. అలిగివచో విధివైసం, దలవ్రుంచు నిజంబు మీఱ దయదలఁచినచోఁ
దలఁచాల్చునెప్పుడు వేడుక,లలరగురుద్రోహి నై ననరఁడోపుత్రా.

మ. పురవిధ్యంసీపదారవిందయుగళీపూజావిధానోల్లస
ద్యవమార్తాడమహోగ్రచారుకరణవ్రాతంబుచే గాక యో
సరనాథోత్తమపుత్రి! నీయముని నన్యాయక్రియాయుక్తిదు
స్తరవిస్తరనితాంత ఘోరకలుషధ్యాంతోఘము ల్వాయునే? ౧౬

మ. బలభిన్నాశిమణిప్ర భావిసరశుంభద్దివ్యపాదదవ్యయో
బలవదైవ్విరిణిశాచరాంబుదజగత్సృణున్ ఫణింద్రాంగదున్
నలివాప్తేందుకృశానులోచను సువర్ణగ్రావకోదంకు నిం
గలుమారిం గలుమాత్తుఁ డాలని కెఱుంగన్ శక్యమే బాలకా! ౧౭

డి. కాపున నీపు మూర్ఖజనకాదులయం దిఁకఁ జింతమాని గొ
రీవరుఁబోలుదైవ మిల లేడని యాధిగనమ్మ చేరియా
పావనగౌతమీతటిని భద్రతపం బొసరింతువేని రా
దేవహితార్థకుండు నినుఁజేరఁ దిఁకేటికి సంకయింపఁగన్. ౧౮

మార్గం దేయఁడు:—

చ. మునులు మహానుభావులు సమీనువచస్సులు మీర లిట్లు దీ
వస లిడి రంతెగా కలులె వాగ్ధవుఁడుం బలికె మతే నొన
ర్చునది తపంబు సర్వరిపునూదనుఁడొ నిటలాడుఁ గూర్చి య
య్యిసజఁడు తేజిచూడఁగలఁడే నను దగ్గతి సయమిహిర !

౨౦

వారఁడు:—

చ. తప మొనరించు నిన్నుఁ గని తానొక శాసనకర్త బోలికం
దపవతనూఁడ డక్తుఁడుమదంబున నిన్వరఁగందఁజేయు బల
కపటి యతండు లేనియధికారముఁ జూపును గాని నీ వధ
ర్యవదక బుద్ధిఁజెప్పుము మ తాతనితీట వదల్చు నీనుఁడే.

౨౧

శా. ఉద్యోగాంధరఁ గన్నఁగానక నితాంతోద్రేకుఁడై మత్తుఁడై
భిద్యోతాత్మజఁ డొక్క పెట్టున మహాగాంధీర్యముం జూపు నా
మద్యానకుని గాంచి భీతితమ నుమ్మా ! పుట్టి ముగ్ధుం జమా
యాద్యంతంబుల నొక్క చందమున ధైర్యంబూని వరింపుమా !

౨౨

మృకండు:—

గీ. పలుకువలఁది మగండును బాడబులును, నిన్నుఁగూటిచి వలికినవన్నివిక్లు
వంబులై మిత్తినుండి కాపాడ మఱల, మమ్ముఁజేరి శతాబ్దముల్ మనదుగాక !

మరుద్వతి:—

పీ. ధైర్యంపులక్తి నీదండ నిల్చునుగాక గుడెతాల్పుఁగని మది చెదరనిక
భానునిశాకరుల్ పాలింతుగాక యహర్నిశల్ తావమ్ము నందనిక
గంగాధవాని నిస్సరుణిండుఁగాక వైత్యము వైత్య మంగమం దంటనిక
ధారుణీ వేది నిన్దయఁ జూచుఁగాక కోమలశరీరము శ్రమనలయనిక
యాశ్రితావసవరుఁ డాగమాంతచరుఁడు
హిమధరాధరజావరుఁ డిందుధరుఁడు
హరుఁడు రక్షిండుఁ గాక దీర్ఘాయు వాసఁగి
నిన్ను; నేను బలివ్రతనేని గుఱ్ఱ !!!

౨౪

విన్నవము.

ఘండికోట సుబ్రహ్మణ్యకాశ్రిగారు, నరేంద్రపురము.

(విశాఖపట్టణములోఁ బరివర్తనభలోఁ జదివినది.)

పూర్వము మనయాంధ్రదేశమున శ్రీకృష్ణరాయాది విద్యర్థిభువుల చేతను పోతనామాత్యాది కవిపుంగవులచేతను బోషింపఁబడి సులలితపదగు గాలంకారభూషిత యై ప్రకాశించుచు నీమధ్యకాలంబున దుర్లభముచే నట్టి విద్యర్థిభువులు లేమింకేని కొంతవఱకుఁ గృశించియున్న యాంధ్రభాషాయోషను మరల మనయాంధ్రలోకము, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషదాదిసాధనములచేఁ బరిపుష్టాంగినిగాఁ జేయుట కుద్యమించుట యత్యంతము జ్ఞాఘనీయము. ఇట్లే రత్నదేశములలోఁ దత్తద్భాషాంగవల యభివృద్ధితై రత్నదేశీయు లందఱును దగుప్రయత్నములను జల్పుచుండి రనువిషయము మహాశయు లందఱకును విదితమే. సత్తేవివదనారవిందనిస్సృతయగువాగ్దేవత సర్వభాషలలోను సమరస యేకాని యాంధ్రవాణిమాత్రము విశేషముగా సర్వాంగసుందరి యని చెప్పుక తప్పదు. ఈమె కుండు సర్వాంగసౌందర్యమునకుఁ గారణము సకలలోకైకసంసేవ్య యగుగీర్వాణవాణితో నత్యంతపరిచయము కలిగియుండుటయే. ప్రాయశః సరసకవివరులని సుప్రసిద్ధిచొందిన ప్రాచీనాంధ్రకవిపుంగవుల గద్యపద్యాత్మిక యగుకవిలాకస్య గీర్వాణవాణినాహచర్యముచేతనే సకలజనమనోహరిణి యగుచున్నది. ఇంచుక సంస్కృతభాషాపరిచయము కలిగియో కలుగకయో శేవలాంధ్రభాషాజ్ఞానమాత్రమే కలిగియున్న కొందఱగు నాధునికులచే రచియింపఁబడిన యాంధ్రగ్రంథములఁజూచినచోఁ బాఠకమహాశయులకు సర్వమును విదితము కాఁగలదు. కాన సంస్కృతభాష సకలదేశభాషలకును జనని యై యున్నది. ఏతత్సందమందలి దేశభాషలకే కాక పాశ్చాత్యదేశభాషలకుఁ గూడ నిదియే మాతృదేవత యని సర్వజ్ఞుండగు వేదవ్యాసమహర్షి భవిష్యపురాణంబున, “ఫాల్గునా త్ఫిల్పవర్యభూత్” ఇత్యాదిశ్లోకములచే నిరూపించెను. ఏభాషాబాలికకు సర్వభా జననీసాహచర్య ముండునో యట్టిబాలిక పరిపుష్టాంగియై సర్వజనకమనీయయై యుండుట సుప్రసిద్ధముకదా? అట్టితఱి సర్వదేశములలో సర్వభాషాపోషకమండలము లుద్భవించుచున్నవి కాని మాతృభాషాపోషకమండలము లేచ్ఛటను గానరావు. ఉచ్చితమున నుత్తేశసాహిత్యపరిషత్తు,

ఉత్తరదేశమున హిందీసాహిత్యసమ్మేళనము, ద్రవిడదేశమున ద్రవిడసాహిత్య సమ్మేళనము. ఇట్లే సకలదేశములలోను సకలభాషాసాహిత్యసమ్మేళనములున్నవి కాని, యేభాష సకలదేశభాషలకు నాలవాలమో యేభాషలో మన కవశ్య కర్తవ్యము లగు సంభ్యానందవాద్యశ్వమేధాంతసకలశ్రౌతస్మార్తకర్తవ్యము మా ర్దులచే బ్రతిపాదించఁబడెనో సకలధర్మలక్ష్యాభోధకమై సర్వప్రమాణశిరోమణి యగువేదమే వాస్తవమైనదో శిల్పవీర్యాచారవ్యవహారాది సకలవిషయ భోధకము లగుస్మృతితిహాసపురాణ తంత్రగమకావ్యాదు లే భాషలో విలసిల్లు చున్నవో, యట్టిసంస్మృతభాషను బ్రధానముగాఁ జూపించుసంఘము లత్యంత విరళము లైనవి. కాన నోపండితశిరోమణులారా! ఈయాంధ్రసాహిత్యపరి షత్తునందు సంస్మృతసాహిత్యమునకుఁ గూడఁ గొంతయవకాశము నిచ్చి యీ పరిషత్తులో దానినిఁ గూడ నొకప్రధానశాఖగా నెంచి యాంధ్రభాషాభివృద్ధికి యెట్లు విమర్శనములు వ్యాసములు గ్రంథరచనములు భాషాంతరీకరణములు మొదలగునవి చేయుచుందురో యట్లే సంస్మృతభాషలోఁగూడ వ్యాస విమర్శనగ్రంథరచన భాషాంతరీకరణాదులం జేయుచుచు నీసంఘమునకు "సంస్మృత" అనుపదమునుఁ గూడ నామాదయందుఁ జేర్చి యుభయభాషలు వృద్ధి నొందుకార్యముల నెఱవేర్చుచుండుట నీపరిషత్తును సవినయముగాఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

అట్లు జరిగించినచో నీపరిషత్తు సకలభాషాసాహిత్యపరిషత్తులలో వగ్రస్థానము నలంకరింపఁగలదు. మరియు నీపరిషత్తునకును సాంధ్యవిశ్వవిద్యాలయాధికారులకునుఁ గొంతసంబంధముండును, గాన, సాంధ్యదేశమునందున్న సకలవిద్యాలయములలోను హిందూమతధర్మభోధకము లగుగ్రంథములను పాఠ్యగ్రంథములనుగా నియమించుట కీసధికారము ప్రయత్నింపఁ బ్రార్థితులు. కలికాలనకేసున నాధునికవిద్యార్థులకుఁ బాశ్చాత్యమతవ్యామోహ మధికమయి స్వమత మేదియో స్వధర్మము లేదియో యెఱుంగక స్వమతధర్మముల విడనాడి కాలేకలే ధర్మతత్పరు లేమైన ధర్మముల బోధించినను వానిని బరిగణింపక కుయుక్తులచే వానిని ఖండించుచు నైహికాముష్మికసుఖమాదులగు ననేకుల నిక్కాలమున మనము చూచుచున్నారము. ఇందులకుఁ గారణము స్వమతధర్మజ్ఞానాభావమే, కాన నోమహాశయులారా! ఎంతవిజ్ఞానమును సంపాదించినను దానిఫల మైహికాముష్మికసుఖముల కొరకుఁగదా? అది లేనిచో నీవి

జ్ఞానమున కేమిస్రయోజనము? కాన నట్టి మైహికాముష్మికసుఖజనక మగు విజ్ఞానము లోకమున శిట్లు లభించునో యట్టికార్యోపాయముల నాలోచించి పట్టణములలోఁ బల్లెలలో నుండుపాతకాలలో న్యమితధర్మబోధకము లగుగ్రంథముల నవశ్యపఠనీయములనుగా విద్యాశాఖాధికారులద్వారా నియమింపఁ జేయుట యాయాంధ్రపాహిత్యపరిషత్తునకు ముఖ్యకర్తవ్య మై యున్నది. అట్లు చేయించినచో హిందూమతధర్మముల నిలిపి యాధునికులను మహామోహంధకారమునుండి యుద్ధరించిన మహాపుణ్యముఁ బొందఁగలరు. మఱియు నీతిమతబోధకములగు నాపాత్యగ్రంథములు సంస్కృతభాషనుండి యాంధ్రీకరింపఁ బడినవియును, కేవలసంస్కృతవాఙ్మయములును గూడ నయియుండవలయును. అందువలన నీసంఘముచా రశ్యంతదీక్షతో సంస్కృతమున నుండునీతిమతగ్రంథముల నాంధ్రీకరింపఁజేయుట కుపక్రమింపఁ బ్రార్థితులు. అట్టి యాంధ్రీకరణాదులకు సంస్కృతపాహితీసంపాదన మత్యావశ్యకము, సంస్కృతభాషాజ్ఞాన మధికముగా నుండినంగాని గీర్వాణవాణిభాషంబులను జక్షగాగ్రహించి గ్రంథముల నాంధ్రీకరించి యాంధ్రలోకమునకు మహోపకారముఁ జేయుట శక్యముకాదు. అనేకతంత్రజ్ఞానముండనిచో వాగ్దేవతాస్వయాపాశయావబోధమత్యంతదుష్టము మని ఋగ్వేదమున సరస్వతీసూక్తములో 'ఉతత్వేదవశ్యం = సువాసా' అనుఋక్కుబోధించుచున్నది. కాన సంస్కృతభాషాజ్ఞానము నత్యధికముగా నార్జించిన మనుజుఁడు గ్రంథముల వాస్తవాభిప్రాయములను గ్రహించి యనేకగ్రంథముల నాంధ్రీకరించి, యాంధ్రలోకమునకు మహోపకారముం జేయఁగలడు. కాన నోసభ్యమహోదయులారా! మన కేగ్రంథ మెవ్వడు పుట్టిననేమి? ఏకవియెప్పటివాఁడైననేమి? ఇతఁ బ్రస్తుతకర్తవ్యాంశము లన్న నో, 'భాష యభివృద్ధి నొందుఁబట్లు? తద్వారా లోకమునకు విజ్ఞాన మెంతవఱకుఁ గలుగుచున్నది? సంస్కృతభాషలో నున్న యేయేయపూర్వవిషయములు భాషాంతరీకరణరూపముగా లోకమున కవగతము లగుచున్నవి? దానివలన లోక పెట్టిఫల మనుభవించుచున్నది?' ఇత్యాదివిషయములను సర్వదా విమర్శించుచు నీయుధయభాషాజ్ఞానద్వారా లోకంబునకు నద్గుణంబులల వదునట్లు యత్నించుచు దేశము నుద్ధరించుదురు గాక యని జగదేశవండితోత్తలను లగు నీనభాధ్యక్షులను నకలభాషాపాండిత్యగురీలు లగు నీయాహ్వాన సంఘాధ్యక్షులను, ద్రవ్యాదిమూలకముగా నీసంఘమునుఁ బోషించు విద్యర్థు)

భవులను, నానా క్షేతములను సహించుచు భాషాసేవఁ జేయుచున్న సకలకా
శ్రునిష్ఠాతులను సహస్రప్రణామ పూర్వకముగాఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

శ్రీమద్విక్రమదేవవర్చస్వతః స్సంపాదకా యత్రవా
తాతాపాధిప సుబ్బరాయ విబుధోత్తంసస్సభాధీశ్వరః
శ్రీలక్ష్మీనరసింహపండిత వరశాస్త్రహృదయసంఘాధిపః
సభ్యా స్సర్వకళావిలాసచతురా సై సమాసభావర్థతామః.

స్వస్తిస్తు.

నిజధర్మముల మాని నిష్ఠాదీహీనులై హీనులై యువకారమెఱుకలేక
 ధగవద్ధరామరధర్మదూరులై దూరులై సుకృతికి ద్రోహకలిత
 మానసంబుల సఖిమాననంగులై సంగులై యవృతవాచాశులైన
 కలిమానవృలఁ దుంచి కాలావశిష్టుల శిష్టులఁ బ్రాప్త విశేషమహిమ
 వఱల నసమానమూరి నై వారు వేడు, వేడుకలనిచ్చి కలికినై వెలయుదేవ
 చారుతరమండహాస పోలూరివాస, వారితామితత్పష్ట మన్నారకృష్ణ.౧౦౦
 (11) సీతిదశకము.

గణపతి నులియింపఁ గల్గు నిర్విఘ్నంబు విఘ్నంబుల కఠండు విఘ్నండు గాన
 గురుని ధ్యానింపఁ జేసూరు సత్తార్థంబు కార్యంబుల కఠండు కారణండు
 జనవిఘ్ననాశ్చర్యఁ గొనసాగు ధర్మంబు ధర్మంబుల కఠండు దలఁచ విఘ్నండు
 పత్ని సమేతుఁడై పడయు సత్తర్థంబు కర్తవ్యంబులకు నధికర్త యగుటఁ
 జేరి నిన్నన్నఁ గల్గు విశేషముక్తి, ముక్తికాంతావినోదసమ్మోది వగుటఁ
 చారుతరమండహాస పోలూరివాస, వారితామితత్పష్ట మన్నారకృష్ణ.౧౦౧
 వల్లభ మాచారవాసమే ధర్మమా ధర్మ మావర్గ ప్రధాన మంద్ర
 న్యాయభావార్థితం బైనదే యర్థమా యర్థమారెండవసార్థమంద్ర
 ఋతుకాలమునఁ బత్ని నెనయుట కామమా కామమామూఁడవసీమమంద్ర
 చారీషణాదులఁ దలఁగుట మోక్షమా మోక్షమానాలపదీక్షయంద్ర
 రీచతుర్విధపురుషార్థసూచకంబు, కంబుభృత్పాణి సీభక్తిఁ గలుగుఁగాదె
 చారుతరమండహాస పోలూరివాస, వారితామితత్పష్ట మన్నారకృష్ణ.౧౦౨
 ధరఁ గన్నతల్లియే పరదైన మనవచ్చు మనవచ్చు గరుడుని మార్గ మరసి
 తండ్రియే సద్గురులేతి మెఱుం గనవచ్చుఁ గనవచ్చుఁ బూరునికిరణి యశము
 తరుణియే పతివివతారక యనవచ్చు నెనవచ్చు బసవాసు నింద్రతోడ
 రమణుఁడే సతికి సర్వస్వ మం చనవచ్చుఁ జనవచ్చు జానకిసరణి దివికి
 నిన్ను సర్వోత్తముఁడవంచు నెన్నవచ్చు, వచ్చుగీతలపినిసవివచ్చుకీరణి
 చారుతరమండహాస పోలూరివాస, వారితామితత్పష్ట మన్నారకృష్ణ.౧౦౩
 తల్లిదండ్రులఁ బ్రాప్తఁదలఁచు శాంతనయుండు తనయుండు తిగుఁ దులాధారునల్లు
 అగ్రజాన్మావర్తి యెనసోదరుఁడు సోదరుఁడు శోభిలు రాములేమ్మనల్లు
 వరునెడఁబాయని వడనాంబుజాయలే జాయ తనర్పు సచ్చాయయల్లు
 ఆకుదనెడలిండు నట్టి సంబంధండు బంధుండు దగు మద్రధర్త యల్లు

యుష్మదా రాధనముగల యుదుని శేషి, శేషిదగు భాగవతునట్లు శేషశయన
 చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితత్వస్థ మన్నాడుకృష్ణ. ౧౦౧
 క్షితి నన్న మిచ్చి రక్షించు వాతను గన్నఁ దనుగన్న తండ్రిగాఁదలఁపవలయుఁ
 గాలిచ్చి పెంచిన ప్రజ్ఞామతల్లిని దల్లినిగా నార్తుఁ దలఁపవలయుఁ
 గష్టంబు నెవఁ గాపునుమగతాకులముతోఁగులముతోఁబుట్టగాఁదలఁపవలయు
 నస్వార్థ మెఱిగించుపదయుని దరిఁజేర్చు దరిఁజేర్చు గురునిఁగాఁదలఁపవలయు
 భువనభర్తఁడ వగు నిన్నుఁ బుణ్యదేహి
 దేహిపరమంచు విభుఁ దంచుఁచెలియవలయు
 చారుతరమందహాస పోలూరివాస
 వారితామితత్వస్థ మన్నాడుకృష్ణ. ౧౦౨

కులవృత్తి తప్పక కూర్చుంపాద్యంబు పాద్యంబు నిడి పెట్టి ప్రాశంబు
 కాయ మస్థిర మని చేయు వ్యాపారంబు పారంబు ముట్టఁగాఁ బలుకుచదువు
 లానుపూర్వకకృతం బైనసంబంధంబు బంధంబు వీడినబలుతదంబు
 దీనుల రక్షించు నాని భావిభవంబు విభవంబు గలవాని వితరణంబు
 స్వామి భవదంకితం బైన సత్సత్వికృతి, వికృతినందక సజ్జననినుతిగాంచుఁ
 చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితత్వస్థ మన్నాడుకృష్ణ. ౧౦౩
 పరవధూగమనంబు బహుజన్మరముఁ యసముదయమకృతనాశనకరంబు
 పరధనహరణంబు చిరకాలసంతతి సంతతిస్ఫుటక్రిస్సంహరణంబు
 పరజనాన్నాదంబు వరసదాచార ప్రచార ప్రమేయనివారణంబు
 పరమాషణంబు తత్ప్రకృతిసంపాదితాపాదితకర్త సంపాదనంబు
 పరనరాంకితకార్యంబు బహుళజన్మ, జన్మకృతవివ్యపుణ్యసంచయ హరణంబు
 చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితత్వస్థ మన్నాడుకృష్ణ. ౧౦౪
 అత్తార్థమైన సత్యమే కాని వాదనివాఁ దనిమేషభావజ్ఞతుల్యఁ
 జపుదహింసావృత్తి నసఁగిన ప్రజ్ఞాని ప్రజ్ఞానియాభ తాపనసముండు
 క్షితి నైన నన్న మీఁగలసత్క్రియాఖ్యాతి యాఖ్యాతిశయ చిరిపాడినిభుఁడు
 చనువేళైన లోఁగనుసంతతభ్యాని తభ్యానితరమన స్రవసిసదృశఁ
 జాపదలనైన హితసపర్యానిబిత్తి, చిత్తి నిను వేడువారంజభాగవతుఁడు, చారు
 చాత్మత్వమునకు శాంతము సంక్రమించిన మించినపైఁడి వాసించినట్లు
 చదివించుగురువు ప్రాశన మీయఁ గలిగినఁ గలిగిననయి పాల్గలనీనట్లు

కలిభక్తి సౌందర్యవతిః శేఖరివః గూటిసమగః పావదీపివల్లు
 సుగుణంబు వ్యవహారకూరునిం బొందినఁ బొందిన కుఁజోడుఁ బూదివల్లు
 నీమధజనంబునకుమనోనియతియమర, నమరతతులకుసంతానమబ్బివల్లు
 చారుతరమండహాస పోలూరివాస, వారితామితత్వమన్నారకృష్ణ. ౧౧౦
 జ్ఞానసంప్రాప్తి కాచార్యోపదేశంబు దేశంబు లెన్ననిఁ దిరిగి గొనిన
 జీవనప్రాప్తి క్షితిపవనానంబు మానంబు నదలించు మమత గొనిన
 తనసుఖప్రాప్తి కాత్తస్త్రిలోలంబు లోలంబు గలిగించు బాలిగొనిన
 సుగతిసంప్రాప్తి సుతుఁ డిచ్చుభువనంబు భువనంబు ద్రిక్పల్కలాభువమగొనిన
 భక్తిముక్తులు గొన భవద్భక్తిగాక, గాక మఘంగతిని గొన్నఁగలదెఱెలియఁ
 చారుతరమండహాస పోలూరివాస, వారితామితత్వ మన్నారకృష్ణ. ౧౧౧
 సురుచిరావ స్రంబసూ త్రిప్రాజ్ఞఁడై ప్రాజ్ఞఁడై శ్రీవైడిపాటికులజఁ
 డై శతమర్మగాయతీగోత్రధర్మఁడై ధర్మఁడై సూన్యతలవము పెఱు
 గనిన లక్ష్మీకలికవిభునాభునునకు ఘనుఁకు సుతుఁడ వేంకటస్వసింహ
 నామధేయుఁడ భవన్న రవచరితంబు చరితంబు నొకపీఠశతకకృతిని
 తెప్పి యప్పించితి సుధీ విశేషదాని, దాని విని వన్నుఁ గైకొను దైవరాయ
 చారుతరమండహాస పోలూరివాస, వారితామితత్వ మన్నారకృష్ణ.

ఇతి. బల్లారిమండలము, హరకవహల్లిలోని

బ్ర॥ పాలపూడి వృసింహశాస్త్రిగారి తాళకత్త గ్రంథమునుండి
 సంపాదించఁబడినది.

౪-శ్రీతిరుమలగిరి వేంకటేశ్వరశతకము.

శ్రీమతిరుమలవల్లాచక్రవర్తి పంపఁజ్ఞుమారశ్రీనివాసవేంకటాచార్యశావి.

(ఏకపాదశతకములు)

- నీరులవలఁతిఁ జేర్చిన నీ, యురముననే నేను నిరత మొనరించెడి థ
 క్తిరసపార్థసఁ జేర్చుము, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧
- హరి ! పరమాత్మా ! నాదగు, మొర నాలింపుము భరంబె పోతుట నన్నో
 పరమకరుణావిలాసా ! తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨
- ధరణీసుతామనోహర ! పరమముసింద్రాద్వితాంఘ్రిపద్మయుగళ ! థా
 సురకరుణాసాంద్రా ! శ్రీ, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౩
- సురసిద్ధపాద్యవిద్యా, ధరణీన్నరయఃపూజకమనోహరస
 చ్చరణారవిందయుగళా ! తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౪
- పరణీయకాంతిరణీ ! ధరణీహమానపాబ్జరణీ ! ధూమా
 శ్వరహారనాయకమణీ ! తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౫
- నిరుపమగుణధుర్యా ! పా, గరళయనా ! ముగళాంగ ! కరివరదా ! పో
 వర మాధవ ! ధరణీధవ ! తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౬
- దురితహరణ ! కమలచరణ ! నిరుపమమణిహారి ! యమరనికరవిదారి !
 హరమిత్రా ! నుతిపాత్రా ! తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౭
- శరణాగతసంరక్షక, విరుదాంతిరమూర్తి ! భాగ్యవీరమానసవం
 కమహాదివాకర ! భాస్వర, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౮
- నిరతము నిను సేవించుట, కొలకైవీకొండనన్త్రీ కోరికితో నం
 దతో వచ్చి మొఱ్ఱులిడవరు, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౯
- భర మనక వాఁజ్రోచెను, కరుణాకరమూర్తివౌటఁ గావివ్యమునా
 రణి వీడివరము లిత్తువు, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౦
- కరము ముదంబున వేంకట, గిరిని నధిష్ఠించినావు కృపభక్తాశ్రే
 ణులను బ్రోచుచు నుంటివి, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౧
- గిరిపై నలకొనుకమలా, కరము భవచ్చరణభవము గావున భవహ
 పరహితుల నొనర్చుచు మము, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౨

- హరి ! నీశదురుగఁ గృష్ణా, సరిదంతర మెపుడు నుండఁ జనునని యిట ద్వా
రరహితుఁడ వయియెయుంటివి, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౩
- మరలోకము నీశీర్షము, వరలోకం వాను నీకు వాధీస్థలి నీ
చరణంబు లధోలోకము, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౪
- సరసీబాపుడు, చంద్రుడు, నిరతము నవనవ్యసవ్యవేదము లహా ! నీ
చరిత మగోచరమయ్యా ! తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౫
- మరనాథుఁడు వైశ్వా నరు, లరయఁగ నీవదనజన్మలట మహిఁజూడం
గరువలి ప్రాణోద్భవుఁ డట, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౬
- వరద ! ద్విజరాజవైశ్వా, వరగులజాలు నీరువదనశాహూర్వఃస్ఫుర
వరుంగ స్థానము గల్గిరి, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౭
- వరహరి ! సర్వజగముల ను, దరమున నితీనియకొనిన దంటపు గావా ?
హరసన్నత ! విభవోన్నత ! తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౮
- సరివార లేరు లే రీ, ధరలోపం గాన నీపదంబులె నాగు
శరణంబు లందు నద్వితీ, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౯
- సిరితోఁబుట్టువగుచునేక, ధరించితినినీగ లంబుచక ముదమున న
ధ్వుణాపాశితదీనా ! తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౦
- దురమున జూపువఁగను న, వర్ణిని కిక్యంబుగాని వైరిగణములక
ధరఁసూర్పువె చక్రమునా, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౧
- అరిభీకరకారంఁగా ! వరమేష్ఠినమస్మృతాంఘ్రిపంకజయుగళా !
కరమునఁ జక్రముఁదాల్చిన, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౨
- అరిగణమునకైన న్నీ, వరయవదం బీయఁగలవ్యభావముతోడం
లరఁగడిమంగళమూర్తివి, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౩
- తరణిసద్వశప్రగాళా ! ధరణీబాహ్వాన్ని వేశ ! దానవనాళా !
వరకరుణారసపాళా ! తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౪
- ధరధర్మములకవిడి నీ, శరణొందిన వధుముచులిచి సంతక్షింపక
వరద ! ప్రతిష్ఠంగొంటివి, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౫
- వరసాధులరక్షింపఁగ, ధరఁసూర్పుఁగ దుష్టతతుల, ధర్మమనిలుచక
బారిఁ బుట్టుదునంటి నహా, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౬
- గిరులదొరమున్దఁగూఁతురి, వరుఁడగుచ్చుంటి కెన బ్రహ్మగు నైనం
దరమే గట్టిగ నినుఁగనఁ, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౭

- గిరిశుండు నీవామౌతే, నిరతము భజియించుచుగా వినిర్వలమగునె
చృరితర్పు గల్గివాడనా, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౨౮
- గరువముగల రక్షకులను, బరిమాణిచిప్రేవలేదె బ్బార్పులులం
బరమకరుణాత్మకపులను, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౨౯
- సురలం తేయవె సంతత, జరామరణరహితులుగను మృత్యు! రామై
గరుణయు రాదా! నాదా? తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩౦
- నిరతము నెచ్చిక్కిని ముని, వరు లెందఱో తపముఁజేసి స్థాప్తించుగాఁ
గరుణాప్రేతువు వారిని, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩౧
- శరనిధిఁజొరి సోమకుసం, హరించి నిగమములఁదెచ్చి యజనకుసినే
గురుఝరూపావధరుడవై, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩౨
- శరనిధిఁజొరి స్త్రుంగినము, దరకుధరము కూర్చూపఁధారివగుచు నే
గిరమైతి కొనవె వీపునఁ, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩౩
- శరముబలుంబున ననురుఁడు, ధరణిఁజొచ్చి తపచంకఁ దాఁబెట్టునడం
బరిమార్పవె శ్రోదమవై, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩౪
- ఉజ్జిఁగ హిరణ్యకశిపురి, బరిమార్చితివయ్య సంభధపుడ వగుచు శ్రీ
వరసింహసంక్షోభ తేకొని, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩౫
- కుటువవయి యారిరోచను, చిటువని బుధించి యాశచీవతికిం బ్రే
మరలిం బట్టముగట్టవై, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩౬
- పరమసునహితములచే, వరుసగ మృత్యులనెల్లఁ బరిమార్చితి వ
ద్విర! పరమేరాముడ వనం, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩౭
- ధరలో రావణుఁ స్త్రుంచియు, సురలను ముదమందఁజేయుచుఁ బరఁగితే నుం
దర! శ్రీరాముండవనం, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩౮
- పరునడి నల్లనిపుట్టము, ధరియించి యుకులము దుదయపై నీవుం
బరఁగితి బలరాముడవాఁ, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩౯
- ధరనధికారములేక, భ్వరమను రుద హింసఁజేయువారిని మాన్పగా
గరిమను బుద్ధుడవైతివి, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౦
- శరవాలముఁజేయుచు, దురితాత్ముల గీటకంపుకువుగాదే యా
సుకమైవ కల్గి నూపునఁ, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౧
- సరఁజిలుపువఁశమ, పరమపవిత్రం బటంచు భావించుచు నీ
ధరఁ బుట్టివా ముదమునఁ, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౨

- గిరిరాట్నప్రీతియవతి, శరావనవిదళనబాహుశక్తి దళితప
ర్వరసాధవమువవటలా! తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౩
- గిరిహవతివిద్వితీదియు, ధరణీమితపాస్త్రమందుఁ దగఁగఁగముం తే
ద్విరహీ వివాహమాడితి, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౪
- చరణము తాటికిఁ గవులగా, గరితయగుచుఁ ప్రీతినిల్వఁగా దేదేసి
చరితము నన్నశక్యమె, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౫
- సరగఁ విభీషణువకుఁ, శరణయితిని నిన్నుఁ బ్రార్థనముసేయక ను
స్థిరరాజ్యపద మొనంగితి, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౬
- సురల కపకారమొనరిం, చురావణాసురునిఁ జంపిస్తుతినందవె ధూ
సురవరులచే సురలచే, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౭
- వరమూర్తా! నాకీయెడ, దురితాత్ములకాధ వేగఁ జొలఁగించుమనం
ద్వఁగఁ గృష్ణకీవె వలువలు, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౮
- తరుణులు విలాసముగ న, ప్ర్రరహితలై జలకమాదుతటి నాచీరల్
సరగఁముద్బిలి యుంటివి, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౯
- గరువముగల శిశుపాలునిఁ, బరిమార్చవె రాజసూయపాలనసేయక
గిరిధరి! సక్తృప రాసా, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౫౦
- సురవాళుగర్వ మదఁజగ, గిరినెతుచు యాదవులకొగిగ నోవులకుం
గరముఁ పొఖ్యముగూర్చవె, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౫౧
- సరకాసురుఁ ద్రుంచియు నీ, ధరణీభారంబు మాన్చి తాల్చవె పేరు
న్నరకాంతకుం దటంచును, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౫౨
- పెటవారియింద్రలోపలఁ, జొరఁబడి వెన్నఁదిన వాయుమాది నినుం ది
ప్తరయమునఁ బాటిపోవే, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౫౩
- సరసీరుపాలోచన! పా, పరిహిత సచ్చరిత! దేవ! పాండవవంశో
ద్ధరణా! నిమగ్నజయింతును, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౫౪
- కరిరాజాను బలముగను మ, కరి పట్టఁగ దానిఁ జంపి కావవె కరినా
తురతం గమలానాథా! తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౫౫
- వరుస నీ నామంబుల, ధరణీస్థలి నొక్కగడియ రగవదియింజన
మలుజస్త్ర లాఁగుఁ గాదా, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౫౬
- భరమనక నీరునామము, స్మరియించెడి సుజనతతి నజస్త్రమునిత్రు
పరిగాఁ ప్రేతువు కాదే, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౫౭

- కరము బలవంతుడైన నీ, తరులం గొట్టుటన మిగులఁ దప్పగువారిక
 సరగునఁ గొట్టెద నీవహ, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౮
- నిరతము నిన్ను నుతింపని, నరుఁడుఁ మోక్షమును గొన నవచ్చుఁడుకాన
 స్మరకమునకుఁ బోవలయును, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౯
- వరణీయచిత్రములు గల, పురములు శాలలును నిలయములును నిర్మిం
 తు రవి యశాశ్వతములె కా, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౦
- ధరలోఁ బుట్టింపఁగ మము, సరిగాఁ బోషింపఁగా వెసం గిట్టింపఁ
 వరుసను నీవేక్షరపు, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౧
- ధర నీలుగు గలిగి నపుడే, మొరలిడి నినుగొల్పి పిదప ముదికల్గినదిగా
 స్మరియింప రెండు లోకులు, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౨
- స్మరణవిడి యున్నవారి క, దిరుగొల్పి త్వదీయగిరికి లాగుదువు గదా
 మరల వెరఁజెట్టి వారలఁ, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౩
- ధరణీజనులకు నీదా, స్మరణ మొనర్చుచుఁ ద్వదీయనిన్నిధిఁ జేరం
 బరమామోదకరంబగుఁ, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౪
- పారి ! నిను దర్శింపఁగ నే, ర్పణిచితి మాకుఁ గనుదోయి వ్యర్థపదార్థాం
 తరదృష్టి మానినాఁడను, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౫
- చరణములు నీదుసన్నిధి, కరుగం గల్పించినాఁడి వటుగాక సతే
 తిరముల కేగుట పాపము, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౬
- కరయుగము భవత్పూజా, పరతిం దవరార నేనుపఱచితి పూహిం
 ప రటులు లోకులుమూఢులఁ, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౭
- వరదా ! నాఘ్రాణము నీ, చరణకమలగతినుమాళి సత్పరిమళమే
 దరిఁ తేర్చు నితిరమొల్లదు, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౮
- నిరతము నీనామము నీ, చరితముఁ బఠియించుట నిజఁబుగ జహ్వా
 ధరములు గల్గిన పుణ్యము, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౯
- పరమార్త ! త్వదీయగుణ, స్మరణామృతిపానరతి యమయ నటు సతముక
 ధర భవమున ముంచితి విటు, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౩౦
- ధరలో జన్మంబందెడి, వఱకేనా నన్నుఁ గనుట భావ్యంబేనా
 తరువారఁ గనకయుండుట, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౩౧
- శిరముననీచరణంబులఁ, గరములతోఁబట్టి నేను గరముముదమునగా
 ధరియింతును గరుణింపుము, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౩౨

ముచ్చిచ్చు, నలుచెసలు, మొదలయినవి ద్విగుసమాసములు. వానకా
లమా, కండు వెన్నెల, మొదలయినవి కర్తృధారయములు. కేటిపిల్ల, మల్లెపువ్వు,
మొదలైనవి తత్పురుషములు. చాలుదమాములు, కుంచకాళంజాలు, మొదల
యినవి ద్వంద్వములు. అలరువిలుతుడు, కఱకంఠుడు మొదలయినవి బహు
వ్రీహులు. మెఱుగుఁజోడి, మచ్చెకంటి మొదలయినవి యుపమాసములు.
జవాదిసెట్టి, పచ్చశృభాఁగత మొదలైనవి యుత్తరపదలోపములు. మోవిపండు,
కేలుదబ్బి మొదలయినవి రూపకములు. ఆదిశబ్దముచేత, తావిమొల్ల, ఉప్పునీళ్లు
మొదలైన మతుక్పమాసములును గలవు. అంతవిధయశ్చ=సమాసాంతవిధు
లును, ఓపవిధక్రికపత్-ఓపవిధక్రికవర్ణముల వంటివి. కార్యా=చేయుఁదగి
నవి (గ్రహింపవలయును.) అలరువిలుతుడు (విలుడు) అనుచోట-తకారము;
నలువ, అనుచోట సూప్యము; కఱకంఠుడు, అనుచోట తవర్ణము; ఇత్యాదులు
సమాసాంతవిధు లని తెలిసికొనునది. తెలుఁగున తకారము లేకున్నను స్వభా
వసిద్ధము కాదు గనుక శబ్దయోగము గాన తెలియునది. సమాసకాంగేషు-
సమాసముచేరు తెలుఁగున సమాసకము. సమాసకమున కంగములైన, శబ్దేషు-
శబ్దములయందు, విధిక్యాదే=విధిక్రిమొదలైనవానికి, లోపశ్చ=లోపమును,
స్యాత్=అగును. వేలుపులయొక్క-దొర వేలుపు(ల)దొర. కైదువయొక్క-దారి
కైదువదారి. ఇట్లులే యన్నిట విధిక్రి లోపము చేయునది. విధిక్రిలోప మైనను
దదాశ్రితములైన నిలలకు లోపములేదు. ఆదిశబ్దముచేత తద్వివంతి కన్నులు
గలది, అనుచోట నుపమాసలోపమున, తద్వివంతి-జవాది యమ్ముసెట్టి జవాది
సెట్టి, గరము కంతమునందుఁ గలవాడు కఱకంఠుడు మొదలయిన యుత్తర
పదాదిలోపములును గలవు.

కేవలవికృతిపతై ర్య సమాసకం తం బ్రవన్తి వాక్యజ్ఞాః

సంస్కృతవైకృతకైర్బైరి శసమాస సప్తవ విశ్లేయాః.

౧౪

ఇది రెండుసూత్రములు. యః=ఏదయిన, కేవలవికృతిపతై=సంస్కృత
పదము లేక తెలుఁగుపదములచేతనే సమసించిన, తం=దానిని, వాక్యజ్ఞాః=
వాక్యములను చెలిసిన పెద్దలు, సమాసకం=సమాసక మని, బ్రవన్తి=చెప్పు
దురు. నిండుపున్నమ, జూలినెన్నెలతేట, పేరామనిదిగురుఁ గ్రమ్మాఁతోట-

ఇత్యాదులు సమాసకములు. సంస్కృత వైకృత శబ్దైః=సంస్కృతశబ్దములును, తెలుగుశబ్దములును గూడినది, మిశ్రసమాసః=మిశ్రసమాస మని, స ఏవ= అదియే, విశ్లేయః=తెలియఁదగినది. వక్షాకరపుఁదానిచెలుపు; సమాసమువేళ మూడు పూవచ్చు నని మునుపే చెప్పినారము గనుక వక్షాకరపు అయినది. సరైవ్యశ్వర్యలక్ష్మి నళపు, గల్పదొరపట్టికామనీయకమా-ఇత్యాదులు సమాసములు.

సంస్కృతపదేన పరిమిత మాస్థికదం కర్తృధారయో భవతి

స్వస్వవిభక్తివికారై ర్భవావశ్య యథారథం సమస్యస్తే.

౧౮

ఇది రెండవ సూత్రములు. పరిమితం=స్వల్పమైన, ఆస్థికదం=తెలుగు శబ్దము, సంస్కృతపదేన=సంస్కృతశబ్దముతోఁ గూడి, కర్తృధారయో భవతి=కర్తృధారయ మాను. కలికిభుజంగకన్యలు, వేలుపువీరభటవర్గము, బహవశ్య=అనేకశబ్దములు, యథారథం=తెనుఁగు సంస్కృతములు, సంస్కృతము తెనుఁగులుఁ గలయఁగూడి, స్వస్వ విభక్తివికారైః=తమతమవిభక్తివికారములతోఁగలసి, సమస్యస్తే=సమసించును. వికారము లనఁగా వాచవిభక్తికామలు. మేటిముని రాజు, బ్రహ్మదండపుఁదైదువ, ముక్తఁటిగేహినిపుట్టిపింటిసంపత్తిపెంపు. ఇత్యాది.

కా. ఆమ్నాయ ప్రతిపాద్యహృద్యమహిమన్యాసాంశిష్టైకసే

వ్యామ్నాయార్థరతామభావ్యకులకన్యాభ్యర్చనాభింశిత

ద్యమ్నాభీష్ఠితదానదక్షిణాబగత్పూజ్యాంఘ్రిపంకేదుహ

నిమ్నావరవిశోభినాభితనుముక్ష్యజత్కృపావైభవా.

గద్యము—ఇది శ్రీ నరకలభాషావాగనుకాసన నన్నయభట్ట విరచితాం ద్రశబ్దచింతామణియందు సకలకవితాస్వరంత్రభట్టారక యెలకూచి బాలస రస్వతి కవిమహాపాత్రా యప్రణీత బ్రహ్మశాస్త్రానుకూలగ్రంథంబునందుఁ జతుర్థంబైన హలంతపరిచ్ఛేదము.

క్రియాపరిచ్ఛేదము.

ఉపకృతి పరిణతి సంవృతిభేదా త్రివిధా క్రియా* పుష్కణ్యాది:

ఉపకృతి రథ భూజ్యాది: పరిణతి రన్యాయ రజ్జే వస్యాది: ౧

ఇది నాలుగుసూత్రములు. ఉపకృతి=ఉపకృతి యని, పరిణతి=పరిణతి యని, సంవృతి=సంవృతి యని, భేదాత్=భేదమువలన, క్రియా=భాతువు, (క్రియాపదములు) త్రివిధా=మూడువిధములు కలది. పుష్కణ్యాది=పుష్కణ్యుష్ణే, గుప్తుతౌ మొదలైనవి, ఉపకృతి:=ఉపకృతి క్రియ లనిపించుకొనును. అథ=అటావల (తరువాత) భూజ్యాది:=మౌనత్రాయా, జలయే మొదలయినవి, పరిణతి:=పరిణతి క్రియ లనిపించుకొనును. అన్యాయ=కడనుది, సంవృతి క్రియ, రజ్జేవస్యాది:=రజ్జురాగే, వసవివాసే మొదలయినవి-అవఃగా-సామాన్యముచేత సకల క్రియాపదములును గొన్నియుపకృతిసంజ్ఞ కలవి, కొన్ని పరిణతిసంజ్ఞకలవి, కొన్ని సంవృతిసంజ్ఞ కలవి యనుట.

స్వాదుపకృతి: కృదంతా సా పరిణతి రయవరన్వితైవ భవేత్

సంవృతి రహతాకారా శ్చేయం త్రివిధాను చ క్రియా స్వేవమ్. ౨

పూర్వార్థము రెండను నుత్తరార్థ మొకటియుఁ గూడి మూడుసూత్రములు. పూర్వసూత్రములచేత సామాన్యకారముగాఁ జెప్పిన క్రియాస్వరూపముల నీసూత్రములతో విశేషించి చెప్పుదున్నాము. ఉపకృతి:=ఉపకృతి క్రియ, కృదంతా=క్రి, ఘృష్ మొదలైన కృత్తులతోనే నిర్భియుండునది, స్వాత్=అవును. పోషించు ననిన “పోష” అని భుజ్యమయ్యయే నిలుచును. నుతించు ననిన “నుతి” అని త్రిన్న ప్రమయ్యయే నిలుచును. విధించు ననిన క్రి ప్రత్యయాస్తము. ఇత్యాది- సా=ఆ, పరిణతి:=పరిణతి క్రియ యనునది, అయవరన్వితైవ=అయ్, అవ్, అర్ అనుసంలేములతోఁ గూడియుండునదియే, భవేత్=అగును-జయించె-అయ్; ప్రథమించె-అవ్; హరించె-హర్ అని యుండును. సంవృతి:=సంవృతి క్రియ యనునది, అహతాకారా-అహత=చెడకున్న, ఆకారా=ఆకార ముగలది. ఉపదేశకాలమం దేదో యా స్వరూపముతోనే యుండును. రంజించె,

* త్రివిధా క్రియా—అయ్యు, హరిలోక్కుది. అర్థమును నమగుణముగ బహువచనములోనే యున్నది.

వసింఁచె. త్రివిధాను చ=మూఁడువిధములయిన, క్రియాను = క్రియలయందు, ఏవఁ=ఈ ప్రకారమున, క్షేయం=తెలియఁదగినది.

తద్ధర్మవర్తమానాతీతాగామ్యర్థకాః క్రియా క్షేయాః

తత్ర ద్వితీయతుక్యా యో ప్రసాదా సానుబంధకావేవ.

3

ఇది రెండుసూత్రములు. తద్ధర్మవర్తమానాతీతాగామ్యర్థకాః=తద్ధర్మము, వర్తమానము, అతీతము, ఆగామి యనువర్గములు గలవిగా, క్రియాః=క్రియలు, క్షేయాః=తెలియఁదగినవి. తత్ర=ఆనాలుగింటియందు, ద్వితీయ, తుక్యా=రెండవదియు నాలుగవదియు వగు వర్తమానాగామ్యర్థము లనునవి, యా=ఏవో, తా=అవి, సానుబంధకావేవ=క్రియాంతరానసాయులే (అనుబంధకములు లేక యుండునవి కావు) ప్రః=అవును. అనుబంధక మనగా నెట్టిదో చెప్పుచున్నాఁడు.

వసతి రనుబంధకస్యా ద్యత్ర లక్షణో వివక్షితస్తత్ర

అస్తి రనుబంధకస్యా ద్యత్ర ల్పక్షణో వివక్షితో ఛాత్తో.

౪

ఇది రెండుసూత్రములు. యత్ర=ఎందెవఁడు (ఎక్కడ) లక్షణః=వర్తమానార్థకము, వివక్షితః=వివక్షిత మానో (చెప్ప విచ్చయింపఁబడుచున్నదో) తత్ర=అక్కడ, వసతిః=ఉన్న, (వస నివాసే) అను వసధాత్వర్థకము, అనుబంధకః స్యాత్=అనుబంధక మాను, యత్ర=ఎందు, ల్పక్షణః=భవిష్యదర్థము, వివక్షితః=వివక్షిత మానో, తత్ర=అందు, ఛాత్తో=క్రియలకు, అస్తి=కల, (అస భువి) అను నసధాత్వర్థము, అనుబంధకః స్యాత్=అనుబంధక మాను. అనగా లక్షణమాచక మైన వర్తమానార్థమును తెప్పు క్రియాపదమునకుఁ బయిని "ఉన్న" అను వర్ణకమును ల్పక్షణమాచక మైన భవిష్యదర్థమును తెప్పు క్రియాపదము పయిని "కల" అను వర్ణకము నుండును.

భవతి క్రియాపదానాం త్రివిధానా మిందుగాగమో శక్య

అనుబంధప్రార్థనయో క్తౌ వ్యతిరేకాదికేచ చో. ప స్యాత్.

౫

ఇది రెండుసూత్రములు. త్రివిధానాం=ఉపకృతి, పరిణతి, సంకృతి యనుమూఁడు విధములైన, క్రియాపదానాం=క్రియాపదములకుఁ, ఇంచుగా

గమః=ఇంచు అనెడి యాగమము, భవతి=అగును. అనగా, సకర్తకములు గాని శ్రియలకు స్వార్థమున నించుగాగమము వచ్చును, నిజంతముల మీఁదను వచ్చును. శక్త్య=శక్తి ప్రత్యయమునకును, ఆదేశహాప మై యగును. త్రివిధములకే యన్వాఁడు గనుక దేశీయశ్రియలకు లేదు. చేయు, దాయు-నిచ్చునైనయెడల దేశీయశ్రియలమీఁదను గూడ వచ్చును. చేయుచు, మ్రోయుచు. ఇంచుగ లోకకారము “హలస్త్యం” అను వ్యాకరణసూత్రముచేత లోపము కాగా “ఇంచు” అని యుండెను. “అద్యంతా టకితే” అను వ్యాకరణసూత్రము చేత నిడి కిత్తు గనుక అంత్యావయవ మై వచ్చును. అనుబంధస్వార్థసయోః=అనుబంధార్థ ద్వయమందును, స్వార్థస్వార్థమందును, వ్యతిరేకాదికేచ=వ్యతిరేకముమొదలైన యర్థములయందును, శో=నిచ్చునకు వచ్చునది పరమై యుండినను, శోః=ఇంచుగాగమములోని చు అనెడియక్షరమునకు, పఃస్యాత్=పకారము వచ్చును. ఘటింపుచున్నాఁడు, ఘటింపఁగలఁడు-అనుబంధములు. ఘటింపుము, స్వార్థన. ఘటింపించె-నిచ్చు. ఘటింపఁడు-వ్యతిరేకము. ఆదిశబ్దముచేత ఘటింపనోపును మొదలైన తుముక్ ప్రత్యయార్థములకును పకారము వచ్చును.

* ఈ చెప్పినసూత్రములచేతవచ్చిన శ్రియాహాపములుదాహరించుచున్నాము:

పుషపుష్ట, గుప్తుతో అన్న హాతువుల మీఁదను ఘో ప్రత్యయమును శ్రియార్థ ప్రత్యయమును గూర్చిన కృదంతములై యుపకృతిసంజ్ఞలు గలవై, పోష, నుతి, యని యుండిన వావైని వర్తమానార్థనివక్షగలిగి “భవతి శ్రియాపదావా మించుగాగమః” అని యించుగాగమము వచ్చిన, పోషించు అనియుండిన, “చు రితి శ్రియాపదావాం” అను నుత్తమాశ్రముచేత చు అనువర్ణకము వచ్చి యావైని “వసతి రనుబంధక స్పాన్యత్” అనుసూత్రముచేత వసత్వర్ణక మైన యాంధపదము “ఉన్న” అని యుండిన “పోషించుచున్నా” అనియుండిన “వ్యతిరేకాదే లృటిలటి దుశ్చ స్పాన్యత్” అను వక్ష్యమాణసూత్రముచేత దుశ్చ వచ్చిన, “అనుత్తమస్యవత్” అనున్యాయముచేత, “హలస్త్యం” అనువ్యాకరణసూత్రముచేత వికార మిచ్చైపోయి “సానుసానికోచ్చారణం కిత్” అను ప్రాకృతసూత్రముచేత చాపల సర్థబిందువు వచ్చిన, పోషించుచున్నాఁడు, అని లఘూప ముండును. “అనుబంధస్వార్థసయోః” అనుసూత్రముచేత నొకవేళ ననుబంధకము పరమై యుండిన, పకారము వచ్చునన్నాఁడు గనుక, పకారము వచ్చిన, పోషించుచున్నాఁడు, నుతింపుచున్నాఁడు, అని కలదు. ఈలాగుననే స్తుతింపుచున్నాఁడు.

దు, ప్రస్తుతింపుచున్నాడు, అనుమతింపుచున్నాడు, సంతోషింపుచున్నాడు, పరితోషింపుచున్నాడు- మొదలైన శ్రియాపదములు తెలిసికొనునది. ప్రాకృతమునందు “హస్సి” యనుమాత్రముచేత మాకు సాదేశము వచ్చును గనుక సంతోషింపుచున్నాడు డని యావము వచ్చును. ఈలాగుననే కేవలాంధ్రములు చూచుకొనునది. లెక్కించుచున్నాడు, తేలించుచున్నాడు, ఆలించుచున్నాడు, తూలించుచున్నాడు, మన్నించుచున్నాడు, ఆరగించుచున్నాడు మొదలైన శ్రియాపదములు ప్రయోగవశమువలన గ్రహించుకొనునది.

ఇదిత్తులు, ఈదిత్తులు, ఉదిత్తులు, ఊదిత్తులు నైనధాతువులకును నీలాగుననే శ్రియాపదములు ప్రయోగవశమువలనఁ జెలిసికొనునది. ‘చడికోపే’ ‘ఇదితో నుపే’ ధాతుఁడను అనుచ్యాకరణసూత్రముచేత నుమాగమము వచ్చిన, చండింపుచున్నాడు, ఖండింపుచున్నాడు, తుండింపుచున్నాడు, ఆకంపించుచున్నాడు, చుండింపుచున్నాడు- మొదలైనవి చూచుకొనునది. ఈదంతములకుఁ బ్రయోగము (?) “టునది నమృద్ధా” ధాతువు మీఁదను సందింపుచున్నాడు. ఉదిత్తులకుఁ బ్రయోగము—క్రము పాదవిక్షేపే- క్రమించుచున్నాడు. శము ఉపరమే- శమించుచున్నాడు. భము చలనే-భమించుచున్నాడు. ఊదిత్తులకుఁ—గుపూర్వక్షణే-సూసత్తాయాం- గోపించుచున్నాడు, అనుభవించుచున్నాడు-ఇదిత్తులకుదాహరణములు:—షష్ఠ్యకరణగత్యవసాదనేషు—ఆపాదించుచున్నాడు, పశ్యగత—ఆపాదింపుచున్నాడు, సంపాదింపుచున్నాడు. ఆదంతములకుఁ—స్థాగతినివృత్తే—ప్రతిష్ఠించుచున్నాడు, మ్నా అభ్యాసే—మానింపుచున్నాడు. ఈలాగున నజంతధాతువులు చూచుకొనునది.

కేమాంచి దపి ధాతూవా మిల్లుగ్వాక్ష్ణే ప్రకీర్త్యతే

కేమాంచి దపి ధాతూవాం రిల్లు క్షీణిసప్తుతే.

అను సధర్వణవచనమువలనఁ గొన్ని ధాతువులమీఁద నిల్లుగాగమము గలదు. ఉదాహరణము:—ప్రణమిల్లుచున్నాడు, రంజిల్లుచున్నాడు, భాసిల్లుచున్నాడు.

కేమాంచిదేశ్య శబ్దానాం నంచ గిల్లుగ పీష్యతే

చురేన వర్తమాన్థాకే కవిభల్లట సప్తుతే.

అను సధర్వణవచనమువలనను, ఇంచుగాగమ, ఇల్లుగాగమములుకొన్ని శ్రియలకు లేక యే చుమాత్రమే వచ్చును. ఉదాహరణము. పలుకుచున్నాడు,

చూచుచున్నాఁడు, వినుచున్నాఁడు, కనుచున్నాఁడు. అధర్వణాచార్యులును, “అకర్తృకేషు తు వ్యాకేంచుకో లోపో విధియతే” అని యన్నాఁడు గనుక యిం చుగాగమ మకర్తకధాతువులమీఁద రాదు. ఇంక నే మవివ, ఇల్లుగాగమము వచ్చును. భాసిల్లు, ప్రవహిల్లు. “త్రివిధానా మించుగాగమః” అన్నాఁడు గనుక కొన్ని దేశ్యక్రియలమీఁదను, ఇంచుగాగమము రాదు. వచ్చుచున్నాఁడు, కనుచున్నాఁడు, వ్రాయుచున్నాఁడు—ఇత్యాదులు చూచుకొనునది. ఇంక నేమంటేని, ఉపకృతిపరిణాతిసంవృతీహాపములయిన సంస్కృతక్రియాఽముల మీఁదని యింపుగాగమము లనుట- తేజ్య. హేతుమతిచ, అను నుత్తరసూ త్రములచేత హేతుమణ్ణిచ్చులయందు, ఆంధ్రక్రియలయం దైనను గాని యింపు గాగమము వచ్చుచున్నది. పాసరె, పాసరించె; ఒనరె, ఒనరించె; అని భూతా ర్థక్రియ లున్నవి గనుక, పోరుచున్నాఁడు, పోరించుచున్నాఁడు; అమరుచు న్నాఁడు, అమరించుచున్నాఁడు; పొదలుచున్నాఁడు, పొదలించుచున్నాఁడు; ఇగిరించుచున్నాఁడు, ఇగిర్పించుచున్నాఁడు- ఇత్యాదిహాపములు చూచుకొ నునది. కఠింపించుచున్నాఁడు మొదలైన సంస్కృతజంతములు నీలాగున నచూ చుకొనునది. వినిపించుచున్నాఁడు- మొదలయిన తెనుఁగుజంతములును నీలా గున న చూచుకొనునది.

ఇంకఁ బరిణాతిక్రియాపదములం దెవ్వరున్నాము:—

“అథ భూవ్యాధిః పరిణాతిః” అన్నాఁడుగనుక ‘భూనత్రాయాం’, ‘జ జయే’ మొదలైన యజుర్, హలంతధాతువులకు వర్తమానార్థవివక్ష గలుగుచుండఁ గా, “వర్తమానే లటి” అను వ్యాకరణసూత్రముచేత లట్ప్రిత్యయము వది “కర్తరికప్” అని కేత్రుత్వయము వచ్చి, “సార్వధాతుకార్థధాతుకయోః” అని గుణము వచ్చి “ఏచోయవాయావః” అని అవాదేశము వచ్చిన- “భవ”-అని యుండ, “సా పరిణాతి రయవర్ధియైవ భవేత్” అన్నసూత్రముచేత- అప్ అని యంతము గలది గనుక పరిణాతిసంజ్ఞ గలుగుచుండఁగా నుపకృతిధాతువులయం దువలెనే, ఇంచుగాగమము, చువర్ణకము, అనుబంధకము, ఉచే మొదలయి నవి యన్నియు వచ్చిన- నుపవర్గపూర్వక మైన, ప్రభవించుచున్నాఁడు, ప్రభవిం పుచున్నాఁడు, అనుభవించుచున్నాఁడు- అని హాపము లాయెను. ఈలాగున న జయింపుచున్నాఁడు, నయింపుచున్నాఁడు, మయింపుచున్నాఁడు, నైవింపుచు న్నాఁడు, ద్రవింపుచున్నాఁడు, ఆశ్రయింపుచున్నాఁడు; సంశ్రయింపుచు న్నా

డు, మొదలైన, అయంతి-అవంతములును, అపహరింపుచున్నాడు, అలంకరింపుచున్నాడు, సంస్కరింపుచున్నాడు, సాయోత్థరింపుచున్నాడు, మొదలైన అవంతములును బరిణతిక్రియలు.

సంవృత్తిక్రియలను జెప్పచున్నాము:—

“అన్యాయ రజ్జి వ స్యాది” అన్నాడు గనుక, రజ్జిరాగే, వస నివాసే, మొదలైన ధాతువులం బుట్టిన క్రియాపదములు సంవృత్తిక్రియలు-అ దే మంటిని-“సంవృతి రహతాకారా” అన్నాడు గనుక యాధాతువుల యకారములు లుప్తములు గాక యుండునవి గనుక, ఈలాగుననే యేయేధాతువులు వికృతిం బొందక స్వరూపముచేరనే యుండునో యాధాతువులం బుట్టిన క్రియ లెల్ల సంవృత్తిక్రియ లనిపించుకొనును- రజ్జిరాగే, వసనివాసే, అర్థ యాచ్ఛాయాం, గర్వదర్శే, గణసంఖ్యానే, గుణమంతే, చిత్రలేఖ్యే, నివాసస్థితౌ, రచకృత్యాం, వర్ణస్తుతౌ, లిఖలేఖనే, రావృక్షిప్తౌ, భజసేవాయాం, నటగతౌ, దీపిక్షిప్తౌ, లవభాషణే, ఫలనిష్పత్తౌ, ఇవి మొదలైన ధాతువులమీఁద, నుపకృతిపరిణతిక్రియలకుంబలెనే వర్తమానార్థవివక్షయందు, ఇంచుగాగమమును, చువర్ణకమును, ఉన్నానుబంధకమును, ఉజేను వచ్చిన, రంజించుచున్నాడు, వసించుచున్నాడు, అర్థించుచున్నాడు, గర్వించుచున్నాడు, గణించుచున్నాడు, గుణించుచున్నాడు, చిత్రించుచున్నాడు, నివాసించుచున్నాడు, వర్ణించుచున్నాడు, లిఖించుచున్నాడు, భజించుచున్నాడు, రదించుచున్నాడు, దీపించుచున్నాడు, విలపించుచున్నాడు, ఫలించుచున్నాడు, ఇటువంటి రూపము లగును. ఈసంవృత్తిక్రియలయందుఁ గొన్ని ధాతువులకు, ఇల్లు గాగమము వచ్చిన రాజిల్లుచున్నాడు, ప్రణిమిల్లుచున్నాడు, స్రాపిల్లుచున్నాడు-అనికలవు. వికృతిపదములుకొన్ని యీలాగున న, అంపిల్లుచున్నాడు, దురసిల్లుచున్నాడు, తారసిల్లుచున్నాడు, ఓరసిల్లుచున్నాడు మొదలైన శబ్దములు కలవు.

ఈచెప్పిన యుపకృతి పరిణతి సంవృత్తి క్రియలకు భేద మే మంటిని-ఉపకృతిక్రియలు సుకర్తక ధాతువులమీఁదనే కాని పుట్టవు. పరిణతిసంవృత్తిక్రియలు కొన్ని యకర్తక క్రియలమీఁదను వచ్చునని తెలిసికొనువది.

యథాప్రసిద్ధి భామోవాం ప్రయోగస్సన్మతో భవేత్.

ఏవోపపదభామస్సుప్త సాధవో భావదయః క్రియాః.

అను నధర్వణపదనమువలనఁ గొన్ని ధాతువుల కుపపదము లుండిననే

గాని యాంధ్రమునందుఁ బలుకవు. అది గనుక కరింపుచున్నాఁడు, భవంపు
చున్నాఁడు, మొదలైనవి ప్రయోగింపరాదు. చురాదులహిఁదను నిండుగా
గమము గలను, విజ్ఞాపించుచున్నాఁడు, అజ్ఞాపించుచున్నాఁడు, సంజ్ఞాపించుచు
న్నాఁడు. కొన్ని ద్వివర్ణకథాతువులహిఁదను, నీలాగుననే రూపములు గలవు.
శిష్యుని నేడ మధ్యాపించుచున్నాఁడు, రిపుల నాపదఁ జెట్టుచున్నాఁడు, ఆపదఁ
జెట్టించుచున్నాఁడు-వికృతియందును-కొడుకుచేతఁ గాటఁ గాడించుచున్నాఁడు-
కొన్నిచోటులఁ దృతీయ వచ్చును. శిష్యునిచేత నేడము చదివించుచున్నాఁడు;
బంట్లచేత రిపులఁ బొడిపించుచున్నాఁడు. “లఘుద్యోక్షర ధాతువా మించుగ్వా
సంధి మశ్శుతే” అని విశేషవచనమువలన లఘు ద్యోక్షర ధాతువులహిఁద
సంధి వికల్పముగ వచ్చును. హరించె, హరియించె; ధరించు, ధరియించు,
భజించు, భజయించు; “యాంతానాం నవికల్పస్యా దితి శ్రీకవిసప్తతే” అన్న
వచనమువలన యకారాంతధాతువులకు సంధి వికల్పము లేదు. నయించు, జ
యించు, ఇత్యాదికము చూచుకొనువది- “ప్ర్యర్థే పున స్సదీధవతః” అను
నక్ష్యమాగమారముచేత మట్లు నవనవించి స్త్రీవాచకక్రియలకు ది వచ్చును.
నటించుచున్నది, నటియించుచున్నది; “జడానా చ నుదీప్యాతా మితి శ్రీకవి
సప్తతే” అని జడాదులకు మది యనునది వచ్చును. వృక్షము ఫలించుచున్నది.
ఫలయించుచున్నది. కుసుమించుచున్నది, ఇగిరింపుచున్నది.

బహుత్వే వర్తమానానే దుస్యా ద్విత్వే తథావహి

స్త్రీజడానా రుదీప్యాతాం ద్విత్వేదాపి తథావహి.

అను విశేషవచనమువలన, బహువచనములైన- రు వచ్చును. పోషిం
చుచున్నారు, ప్రణుతించుచున్నారు, రంజిల్లుచున్నారు- స్త్రీవాచకములకు
నీలాగుననే వచ్చును. లక్ష్మీగారిసరస్వతులు రక్షించుచున్నారు. ద్వివచనము
లకు నీలాగుననే రు వచ్చును. రామలక్ష్మణులు రక్షించుచున్నారు, గారిసరస్వ
తులు పోషించుచున్నారు. తిర్యగ్జడాదులకు వి వచ్చును- వృక్షములు ఫలించు
చున్నది, చలింపుచున్నది. మధ్యమపునష్కర- పు, రు- అని క్రిందఁ జెప్పి
నాఁడు గనుక నాపుకారము కారములే సిద్ధములు ధాతువు, వచ్చినయెడల, నీపు
పోషించుచున్నావు, మీరు పోషింపుచున్నారు. అనివచ్చును. భస్ముకు నీలా
గుననే వచ్చును. రామలక్ష్మణులారా ! మీరు పోషించుచున్నారు, ఉత్తమ

పురుషశ్రవణయోగం, “నుజసోన్నమా” అని క్రిందఁ జెప్పినాఁడు గనుక, ఆ నుకారముకారములె మివ్వకును ముచ్చుకును వచ్చిన, నేను సంతోషించుచు న్నాను, మేము ప్రకాశింపుచున్నాము, భాసిల్లుచున్నా మని వచ్చును. వ్యతిరేకాదికే చ చోః ప స్యాత్ “అనిచెప్పినాఁడు గనుక నీచెప్పిన క్రియల కన్నింటికీ వ్యతిరేకార్థము నాచ్యయైన- పుకారము వచ్చినప్పుడు “వ్యతిరేకార్థే భావిని చాత్స్యాత్” అను వక్ష్యమాణమాత్రముచేత, అకారము వచ్చిన, ఘటింపఁడు, ఘటింపింపఁడు-ఆదిశబ్దముచేత, ఘటింపలేదు, ఘటింపరాదు, ఘటింపకున్నాఁడు, ఘటింపవచ్చును, ఘటింపనయ్యె, ఘటింపఁగ- ఇత్యాది తుమున్నర్థములు చూచుకొనునది. “ఏడింశ్చ వర్తమానార్థే ఇంచక్వాపి క్వది దృవేత్” అను విశేషవచనమువలన వర్తమానమునందు నొకవేళ నిందుగాగమమును గలదు. పోషించెడి, రక్షించెడి, పోయెడి, వచ్చెడి, మున్నెడి, తేలెడి- ఒకవేళ నిల్లుగాగమమును గలదు. రంజితెడి- ఈలాగున వర్తమానార్థమందు, నీచెప్పినమూఁడు లిధముల క్రియాపదములు యోజించుకొనునది. ఈచెప్పిన వర్తమానార్థములు ముందరి మాత్రముచేతఁ జెప్పుచున్నాఁడు. బుద్ధిమంతలయినవా రేకవాక్యత చేసికొనునది-ఇంక భవిష్యద్భూతతత్త్వక్రియాదిరూపణముం జేయుచున్నాఁడు. *

(**ఈపూర్వలక్ష్యవిషయము 4095 సంఖ్యప్రతిలో లేదు.)

వ్యతిరేకాదా భావిని చాత్స్యాత్ వై భూతయోః క్రియాప్రస్యేత్
ప్రథమైకవచనలోప ర్థర్థాతీతయోః క్రియాణాం స్యాత్.

ఇది మూఁడు మాత్రములు. వ్యతిరేకాదా = వ్యతిరేకాదులయందును, భావిని = భవిష్యద్గమందును, అత్, స్యాత్ = క్రియలకు, అకార మగును. ఘటింపఁడు, ఘటింపక- ఆదిశబ్దముచేత ఘటింపఁబడును, ఘటింపలేదు. అని కర్తార్థాదుల యందును నాను- ఘటింపఁగలఁడు, భవిష్యద్గమము. వైభూతయోః = వై ప్రత్యయమందును భూతార్థమందును, క్రియాప్రస్యే = క్రియ యొక్కతుదకు, ఇత్ స్యాత్ = ఇకారము వచ్చును. వైప్రత్యయము, ఘటించి. ఘటించిరి, భూతార్థము. ఏకవచనమున కేర్వము చెప్పుచున్నాఁడు:- క్రియాణాం = క్రియలకు, ర్థర్థాతీతయోః = ర్థర్థరూతార్థములయందు, ప్రథమైకవచనలోపః = ప్రథమపురుషైకవచనమునకు లోపము, స్యాత్ = అగును. కను,

విను, ప్రోవు, త్రోవు- ఇటువంటిది తత్త్వార్థము, ఘటించు, ఘటించుచే-

[వ్యతిరేకాదా భావిని చాత్వాత్ - వ్యతిరేకాదా = వ్యతిరేకాద్యర్థములు పరమగుచుండగా, భావిని = అస్త్యనుబంధకవత్తైన భవిష్యద్యర్థము పరమగుచుండగాను, క్రియాంతస్య = క్రియాపదములయొక్క అంత్యవర్ణమునకు, అత్ = అకారము, ప్యాత్ = అప్రను. అనగా వర్తమానార్థక్రియలకుం బలెన, ఉపక్రమి భరిణతి సంవృతి క్రియలకు మూటికిని, ఇంచుగాగమము వచ్చి, కలయను ననుబంధకము వచ్చి, "వ్యతిరేకార్థే లృటి లటి డుచ్ స్యాత్" అను సూత్రముచేత డుచ్చునచ్చి "వ్యతిరేకాదా భావినిచాత్వాత్" - అనుసూత్రముచేత, చుకారోపరి ఉకారమును గొట్టి అకారము వచ్చిన, పోషించగలడు, పోషింపగలడు - వినికి గళాసంజ్ఞ లేదు. క్రుత ప్రకృతికార్యము వచ్చిన పోషింపగలడు, అనికలదు. ఇల్లుగాగమము వచ్చిన - భాసిల్లగలడు.

"కేహించి దేశ్యకబ్రానా మించుగిల్లు గపీవ్యతే" అని యించు గిల్లుగా గమములు, రాకుండిన - చేయంగలడు, వెయంగలడు, పాయంగలడు - అని వచ్చును. వ్యతిరేకార్థములయందు, అకారము వచ్చినందుల కుదాహరణము:- ఘటించు, ఘటించుడు. చేయుడు - ఆదిశబ్దముచేత, చేయవచ్చును, రక్షించజూపును - ఇత్యాదికము చూచుకొనునది.

ఉక్త్యా ద్భవిష్యదర్థవా బహుత్వేతు దురుర్భవేత్

తిర్యగ్దాదిక ర్తృత్వే వాస్యా దున్నితి భిల్లటః.

అను విశేషవచనము వలన, "ఉన్ను" వచ్చిన - పోషించుక, భజనసేయుక, పోషించుదురు, భజనసేయుదురు, అని కలదు. స్థావర తిర్యక్తులఁ జెప్పిన - వృక్షములు ఫలించగలవు, సింహములు రాగలవు, వృక్షములు ఫలించుక, సింహములు గర్జించుక - అనియును వచ్చును. వినికి సూత్రపాపులు ముందరఁ జెప్పదుము. క్వాభూతియోః క్రియాప్తస్యేత్ - క్వ = క్వాప్తత్యయముయొక్క, భూతియోః = భూతాంముయొక్క. క్రియాప్తస్య = క్రియాపదములయొక్క అంత్యవర్ణమునకు, ఇత్ = ఇకారము వచ్చును. క్వప్తత్యయమున కుదాహరణము:- ఘటించి, పోయి, వచ్చు, చేసి, పసి, కిసి - ఇత్యాదికము చూచుకొనునది. భూతాంమున కుదాహరణము బహువచనము చూచుకొనునది. ఏకవచనమైన - "ప్రథమైశ్యద్భవేచ్చ భూతార్థే" అని యుత్తర సూత్రము వలన, ఎత్వము వచ్చుచున్నది. పోషించె, నుతించె. "అద్యః క్రియా

సు భూతార్థద్యోతిత మాద్యగం వినా సర్వః" అని క్రిందఁ జెప్పినాఁడు గనుక భూతార్థద్యోతిత క్రియయందు యకారమున శబ్దము వచ్చుచున్నది. ఆభూతార్థక్రియలు, లఘుపూర్వకముల నాంతము లాయెనా ఎత్వవిశిష్ట యకారము గలవి యవును. చనియె, వినియె, కనియె, కొనియె, మనియె- కొన్నిచో టుల లఘుపూర్వకనాంతము గాకున్నను వచ్చుచున్నది. పోయె. "ఎత్వంభూత క్రియాయాం స్యా దేక త్వే పీండుగ్నికా" అను విశేషవచనమువలన, భూతార్థైకవచనమునందు ఇంచుగాగముమును వచ్చును. అనయని ఎత్వము వచ్చును. పోషించె, నుతించె, అనుభవించె, భజించె, జయించె, అర్థించె, సంహరించె, వరింపించె, వీలించె, దున్నించె, రాజులె, భాసిలె- ఇత్యాదికము చూడుకొనునది. బహువచనములైన, "సర్వేషాం బహువచనేరుః" అను నుత్తరసూత్రముచేత, రు నచ్చిన, ఆపైని "త్వభూతయోః క్రియా నైస్యేత్" అని ఉకారమును గొట్టి ఇకారమువచ్చిన, పోషించిరి, నుతించిరి, అనుభవించిరి, అర్థించిరి, కలిగిరి, వినిరి, కనిరి, అని యుండును. తద్భర్తాతీతయోః=తద్భర్తమునందును, భూతార్థము నందును, వచ్చునటువంటి, క్రియాణాం=క్రియాపదములకు, ప్రథమైకవచనలోపః=ప్రథమపురుషైకవచన లోపము, స్యాత్=అవును. అనఁగా-తిబాదులు లోపమైనయెడల, ఘటించెనరెఁడు, కనియెనిరెఁడు, అని యించె యంచున్నది గాని పైని ప్రత్యయాదేశములైన దుజాదులు తీవనలు- ఇంక నిక్షడదుజాదులు వచ్చుననిన, వచ్చుస్థలము లుత్తరసూత్రమున విధించుచున్నాఁడు.]

వ్యతిరేకాశ్చ లృటి లటి డక్షిణ్యైః స్త్ర్యైః పున ద్విధిభవతః-

ఇది మూఁడు సూత్రములు. వ్యతిరేకాశ్చ=వ్యతిరేక మందును, లృటి=భవిష్యదర్థమందును, లటి=వర్తమానార్థమందును, డక్షిణ్యైః=దుష్పర్లక మగును. ఇకారలోప మగును. జీతుగనుక, అర్థమిందుయుక్త మాను. పూర్వ సూత్రానువృత్తిచేతఁ బ్రథమైకవచనమున కని తెలియునది. ఘటించెఁడు, ఘటించగలఁడు, ఘటించుచున్నాఁడు. "చురీతి క్రియాపదానాం" అని చువర్లకము వచ్చినది. స్త్ర్యైః పునః=స్త్రీకర్తృకమైనపుడు, దుడి=దుడి అనునవి, భవతః=అగుచున్నవి. వ్యతిరేక లృదర్థములయందు, దువర్లకమును లడర్థమందు దివర్లకమును నగు ననుట. ఘటి పడు, ఘటించగలడు, ఘటించుచున్నది. స్త్ర్యర్థమనుమాట యమహత్తులకెల్ల నుపలక్షణముగాఁ జెలియునది.

[వ్యతిరేకాశ్చల్యలటి దుష్కార్యోత్ప్రేక్షేపువ ద్దీక్షవత,
అన్యస్తాచ్చాధాతోధాతుత్వ వివక్షయైవ భవతియన్.

ఇది మూడుసూత్రములు. వ్యతిరేకాశ్చలే = వ్యతిరేకార్థమందును, ల్యటి = భరిష్యదర్శమునందును, లటి = వర్తమానార్థమునందును, దుష్కార్యోత్ = దుష్టు అవును, అనగా నేకవచనమును లభాదులొచ్చి దుష్కార్యువచ్చును-త్ప్రేక్షేపువ = స్త్రీవాచకము కర్తయైవపును, దుదీక్షవతః = యది అనువర్తకములువచ్చును, వీని కుదాహరణము:-కాంత ఘటించును, చేయును, పోషించుగలదు, రాగలదు- “వ్యతిరేకాదా భావిని చాత్స్యోత్” అని యుక్తము వచ్చినపు డీహాపములు వచ్చిన వని గ్రహించుకొనునది. వర్తమానార్థమున కుదాహరణము:-కాంత ఘటించుచున్నది, చేయుచున్నది- ఈస్త్రీశబ్దము తిర్యగ్దములకు నుపలక్షణము. అందుచేత, చిలుక భావింపగలదు, పలుకగలదు; భావించదు, పలుకదు; ఇత్యాదిశబ్దములు భరిష్యద్యవ్యతిరేకార్థముల యందుఁ జూచుకొనునది. వర్తమానార్థమునైన, చిలుక పలుకుచున్నది- అని దివర్తకము చూచుకొనునది. “దుదీ తిర్యగ్దస్త్రీషు తేష్వర్కే ష్వేకతాం గతే” అని యధర్వణవచన మున్నది గనుక నీప్రయోగము లీలాగున గ్రహించుకొనునది. “తచ్ఛబ్దస్యాన్వయో వాస్యాద్భవిష్యద్వర్తమానయోః” అను విశేషవచనము వలనఁ దచ్ఛబ్దార్థము గలుగుటచేతను, ఘటించగలవాఁడు, ఘటించుచున్నాఁడు, ఘటించగలయది, ఘటించుచున్నయది-అని రూపములు గ్రహించుకొనునది. అనవుడు, నావును, అద్దమగును, ఇత్యాదిరూపములు వర్తమానార్థమందు, ఇంచుగాగముము లేకయే “లటిషుక్స్యా”ర్థని దుష్టు వచ్చిన నయిన వని తెలిసికొనునది. “కేమాంచి ద్వేశ్యశబ్దానా మించుగిల్లుగ పీష్యతే” అని యించుగాగముము రాకపోయినది. అన్యస్తాచ్చాధాతోశ్చ, అన్యస్తాత్ = తద్దర్శముమీఁదను, అధాతోశ్చ = ధాతువు గానటువంటి మఱి యొకశబ్దము మీఁదను, ధాతుత్వవివక్షయైవ = ధాతుస్వరూపముగానే వివక్షించుటచేత, ఇంచుక్ = ఇంచుగాగముము, భవతి = అవునున్నది. అస్తమించుచున్నాఁడు, అంతరించుచున్నాఁడు, అస్తమింపగలఁడు, అస్తమించెడి, అస్తమించు, అస్తమించెడి, సుఖించెడి, కరుణించెన్, పల్లవించెడి-ఇత్యాది. ఉరవడి, ఇనుమడి, మువ్వడి, తుఱగలి, చెంగలి, తొలకరి, తల్లడ-ఇత్యాది ద్వేశ్యశబ్దముల మీఁదను, నీసూత్రముచేతనే యించుగాగముము వచ్చినది. ఉరవడించె,

ఇనుమడించె, ముచ్చడించె, తులంగించె, చెంగలించుచున్నది, తొలకరింపఁ
గలదు, తల్లడించుచున్నాడు. ఈసూత్రముచేతనే తద్భవశబ్దములమీఁదను
నించుగాగమము గలదు. త్రుల్పించె, వర్తలించె-ఇత్యాది. అవ్యస్తాత్ అన్నా
డు గనుక తద్భర్తముమీఁద నించుగాగమము గలదు. అది యేలాగున సంఠిని-
డిపపాదించుచున్నాడు:-“క్రియాతయాగోచరాత్ సద్భర్త ఇతి కథ్యతే, ఛాతో
ర్భర్త ఇతి ప్రోక్తో వికృతో పూర్వసూత్రః” అను విశేషవచనమువలన, భూతాద్య
భర్తయవిలక్షణమైన యౌకానోకధర్మము తద్భర్త మనిపించుకొనును. అదియే
దంటిని, వాచ్యాభ్యుదయమైన భాతుధర్మమే. అటువంటి భాతుధర్మముమీఁ
దను, “అవ్యస్తా...భవతీంచుక్” అని యిండుగాగమము వచ్చిన, బోపించు-అని
యుండ, “ప్రథమైకవచనలోప సద్భర్తానీతయోః క్రియాణాం స్వాత్” అని ప్రథ
మైకవచనలోపము వచ్చి “బోపించు” అని తద్భర్త క్రియారూప మాయెను.
ఈలాగుననే, జయించు సతఁడు, అనుభవించు నితఁడు, సంహరించు భవుఁడు,
అర్థించు యాచకుఁడు- అని యుపకృతిపరిణాతిసంపృక్తియల తద్భర్తరూపములు
చూచుకొనునది.]

తిర్యగ్జడేషు కర్తృషు బహువచనం వైకవచనమేవ స్వాత్

భూతే తద్భర్తేచావ్యత ప్రవీప్రాగ్వై వైకవచనంతు.

ఇది మూఁడుసూత్రములు. తిర్యగ్జడేషు=తిర్యగ్జంతువులును, అప్రాణు
లును, కర్తృషు సత్పు=కర్తలై యుండిన, భూతే తద్భర్తే చ=భూత తద్భర్తముల
యందు, బహువచనం=ప్రథమపురుషబహువచనమును, ఏకవచనమేవ=ఏకవ
చనమే, స్వాత్=అగును. చిలుకలు రంజిల్లె, రంజిల్లు, చివుళ్ళు విలసిల్లె, విల
సిల్లు. అవ్యత్రై=వ్యతిరేకసానుబంధములయందు, ప్రవీ=పు, వి- అనునవి వచ్చు
ను. ఏకవచనం=ఏకవచనము, ప్రాగ్వై=మునుపు చెప్పిన స్త్రోత్రములకువలె
నేయగును. వ్యతిరేకభవిష్యదర్థముల బహువచనములకు పు వర్ణకమును, వర్త
మానబహువచనమునకు, వివర్ణకము నగు ననుట. చిలుకలురంజిల్లువు, చిలుక
లురంజిల్లఁగలవు, చిలుకలు రంజిల్లుచున్నవి. ఏకవచనమునకు దుదివర్ణకములు
వచ్చును. రంజిల్లుదు, రంజిల్లఁగలదు, రంజిల్లుచున్నది.

[తిర్యగ్జడేషు-తిర్యక్=పశుపక్షిమృగాదులును, జడేషు= తరులైలాదు

లును, కర్తృత్వం=కర్తలగుచుండఁగా, భూతే=భూతార్థమునందును, తద్ధర్మేచ=తద్ధర్మమునందును, బహువచనం చ=సంఖ్యనుపురుషబహువచనము, ఏకవచనమేవ స్యాత్=ఏకవచనమే యగును. భేరువులు రంజిల్లు, చిలుకలు వృల్లు, మేనుములువ్విందు- అని తద్ధర్మమున కుదాహరణములు. భేరువులు రంజిల్లె, చిలుకలు వృల్లె, మేనుములు వ్విందె, వృక్షములు ఫలించె, శిలలు చరించె, నీలు పలికించె (తంత్రులు)-అని భూతార్థమున కుదాహరణములు. గోవులు మెసపు, చిలుకలు పలుకు, గోవులుమేసె, చిలుకలుపలికె, అని వికృతిక్రియల కుదాహరణములు. “య ద్యవ్యసరా యోగస్యా మ్రాప మేవతు విద్యతే” అను వధర్మగోతరచనము వలన, మరాత్సరా యోగ మైన, బహువచనమే యగును. ఉదా-కాందిరి తామరయు నెలయు ఘనకవివృత్తుల్. అవ్యక్త=వ్యతిరేకార్థ భవిష్యదర్థవర్తమానార్థములయందు, వుచి=పు అనువర్ణకమును, వి అనువర్ణకమును వచ్చును. అనఁగాఁ దిర్వర్ణదానులు కర్తలయిన, వర్తమానార్థక్రియా బహువచనము వి అనియు, వ్యతిరేకభవిష్యదర్థక్రియాలబహువచనము పు అనియు వచ్చు వనుట. వృక్షములు ఫలించుచున్నవి, వృక్షములు ఫలింపఁగలవు, చిలుకలు రంజిల్లఁగలవు, చూతములు పూయఁగలవు-ఇత్యాది. స్త్రీచర్యేకవచనంతు-ఈయర్థములయందె యేకవచనము, స్త్రీచత్=స్త్రీలింగములకుం బలె నే యుండును. అనఁగా- “స్త్ర్యుర్థే పునర్బుధీ భవతి” అని చెప్పినాఁడు గనుక నాలాగువనే వర్తమానార్థమునందు డి యనువర్ణకమును వ్యతిరేక భవిష్యదర్థములయందు, ను అనువర్ణకమును వచ్చువనుట. చిలుక రంజిల్లుచున్నది, రంజిల్లఁగలదు, రంజిల్లదు, వృక్షము ఫలించుచున్నది, వృక్షము ఫలింపఁగలదు, ఫలింపదు.]

ఉత్పయితౌ వనకారా స్యాతాం మధ్యోత్తమైకవచనానామ్

సర్వేషాం బహువచనే రు ఇతి స్యాదుత్తమవ్యతు భవేన్ముః.

ఇది మూఁడుసూత్రములు. మధ్యోత్తమైకవచనానాం=వ్యతిరేకాదుల యొక్క మధ్యను పురుష, ఉత్తమ పురుషైకవచనములకు, ఉత్పయితౌ=ఉత్పయితౌఁ గూడిన, వనకారా=వకార సకారములు, స్యాతాం=అవును. ఘటించపు, ఘటించుచున్నావు, ఘటించఁగలవు, ఘటింతువు. ఇది మధ్యమపురుషులు- ఘటించు, ఘటించఁగలను, ఘటించుచున్నాను, ఘటింతురు, ఇది- యుత్తమపురుష

లు. సర్వేపాం=సమస్త మైనయ్యర్థములకును, బహువచనే=బహువచనమందు, రు ఇతి=రు- అను వర్ణకము, స్వాత్=అవును. ఉత్తమస్యతు=ఉత్తమపురుష బహువచనమునకు, ము- థవేత్=ము వర్ణక చూడు. వీరలు ఘటించుచున్నారు, మీరలు ఘటించుచున్నారు, మేము ఘటించుచున్నాము, మీరలు ఘటించరు, మీరలు ఘటించుదు, వీరలు ఘటించిరి, మీరలు ఘటించిరి, మేము ఘటించితిరు- భూతార్థమందు, ఇశ్యముచెప్పినాడు. వీరలు ఘటించగలరు, మేము ఘటించగలము, మీరుఘటించరు.

[సర్వేపాం=ఉత్కృతి, పరిణతి, సంపత్తిరూపములైన సమస్త క్రియలకును, మధ్యోత్తమైకవచనానాం=మధ్యమపురుషయొక్కయు, సుత్తమపురుషయొక్కయు, సేకవచనములకు, ఉత్వయితో=ఉత్తరముతో, గూడుకొనినటువంటి, వసకాకా=వకారవకారములు, స్వాతాం=అవును. అనగా మధ్యమపురుషకు వుత్తరమును, ఉత్తమపురుషకు సుత్తరమును, వ్యతిరేకవ్రతమాన భవిష్యత్తద్ధర్తవాచక క్రియలకు వచ్చునరుట. వీరి కుదాహరణములు. వ్యతిరేకార్థమునకు- ఘటించవు, ఘటించవు, చేయవు, వాయవు. వ్రతమానమునకు- ఘటించుచున్నావు, ఘటించుచున్నావు. భవిష్యద్ధర్థమునకు- ఘటించగలవు, ఘటించగలవు, చేయగలవు. తద్ధర్థమునకు- ఘటించువు, చేయుదువు. ఇవి యన్నియు మధ్యమపురుషోదాహరణములు. ఇంక సుత్తమపురుషోదాహరణములు చెప్పుచున్నాము. వ్యతిరేకార్థమునకు-ఘటించను, ఘటించను, చేయను. వ్రతమానార్థమునకు- ఘటించుచున్నాను, ఘటించుచున్నాను, చేయుచున్నాను. భవిష్యత్తద్ధర్థములకు- ఘటించును, చేయునును, అని యుండును. సర్వేపాం=సమస్త మైన క్రియలకును, బహువచనే=భూతభవిష్యద్వ్రతమాన తద్ధర్తాభిబహువచనములయందు, రు ఇతి స్వాత్=రు అనువర్ణకము వచ్చును. ఈ రు అనువర్ణకము స్రగమపురుష మధ్యమపురుషలయందే యని గ్రహించుకొనునది. “ఉత్తమస్యతు థవేత్తుః” అని విశేషించి యుత్తమపురుషకు ముత్తరము చెప్పినాడు గనుక వీరికుదాహరణములు:-వ్రతమానార్థమందు స్రగమపురుషకు:- వారు ఘటించుచున్నారు వీరు రక్షించుచున్నారు. మధ్యమపురుషకు:- మీరు ఘటించుచున్నారు. భవిష్యద్ధర్థమునకు:- వారుఘటించగలరు, రక్షించగలరు, మీరుఘటించగలరు, పోషించగలరు. తద్ధర్థమునకు:- వారుఘటించుదు, వ్యతిరేకార్థమునకు:- వారుఘటించరు, మీరుఘటించరు, భూతార్థమునకు:-

“త్వాభూతయోః క్రియావ్యస్త్యేత్” అని యికారము వచ్చుచున్నది గనుక వారుఘటియించిరి, మీరుఘటించితిరి - అనియుండును. ఉత్తమస్యతు=ఉత్తమపురుషకు, ము=మువర్ణకము, భవేత్ - అవును. మేము ఘటించుచున్నాముఘటించగలము, ఘటించుము. “త్వాభూతయోః క్రియావ్యస్త్యేత్” అని యికారమువచ్చి ఘటించితిమి, అనివచ్చును. ఏకవచనమునకును, “ఉత్వయ్యుతేవనకాకా” అను సూత్రమువలన నుకారము వచ్చిన, నాపైని “భూతాదుతాం వశేషా మిత్” అను సుత్తరసూత్రముచేత నిర్వ్యమువచ్చి-ఘటించితిని అనివచ్చును.]

ఏక త్వేత బహుత్వే ముడుతా సంప్రార్థనార్థకేషు సః

దాచోద్లు తద్ధర్మే ప్రథమైక స్యద్భవేచ్ఛ భూతార్థే.

౧౦

ఇది మూడు సూత్రములు. సంప్రార్థనార్థకేషు = ప్రార్థనార్థములయందు, ఏక త్వే = ఏకవచనమునందును, అథ = ఆపినుక, బహుత్వే = బహువచనమునందును, ముడుతా = ముడుబద్ధర్ణకములు, సః = అవును. ఘటించుము, ఘటించు. శీత గనుక బిందువు. తద్ధర్మే = తద్ధర్మార్థమందు, చోః = ఇంచుగాగమచుకారమునకు, దా = దువర్ణకము పరమైన, లుక్ = లోప మగును. ఘటించు, నటించు. దకారమునకు తకారమువచ్చుచున్నది. భూతార్థే = భూతార్థమందు, ప్రథమైకస్య = ప్రథమపురుషైకవచనమునకు, ఎత్ = ఎకారము, స్యాత్ = అవును. ఘటించ, చేసె.

[అథ = ఆతర్వాతను, సంప్రార్థనార్థకేషు = సంప్రార్థనార్థకములు వివక్షితము లగుచుండగా, ఏక త్వే = ఏకవచనమందును, బహుత్వే = బహువచనమందును, ముడుతా = మువర్ణకదువర్ణకములు, సః = అవును. అనగా - నేకవచనమునకు ముకారమును బహువచనమునకు దుకారమును వచ్చుననుట. నన్నుః బోపించుము, నన్నుఃబ్రోవుము, అని ముకారమున కుదాహరణము. నన్నుఃబోపించు, నన్నుఃబ్రోవు, అని దుకారమున కుదాహరణము. తద్ధర్మే = తద్ధర్మార్థమునందు, చా = చు పరమగుచుండగా, చోః = ఇంచుగాగమ సంబంధియైనచుకారమునకు, లుక్ = లోపము వచ్చును. ఈలోపము మధ్యమోత్తమపురుషులకే యని గ్రహించుకొనునది. “మధ్యోత్తమైకవచనానాం” అని చెప్పినాడు కనుక-ఉదాః-ఘటించువు, ఘటించును, నటించువు, నటించును. ఈత

కారమునకు ముందరఁ జెప్పఁబడుచున్నది. భూతార్థే-భూతార్థమునందు, ప్రథమైకస్య-ప్రథమపురుషైకవచనమునకు, ఎత్-ఎకాఁఁము, ఛ-జేత్ = అగును. “ప్రథమైకవచనలోపః” అనుమాత్రముచేతఁ ప్రథమైకవచనలోప మగును. ఉదా:-చనియె, కనియె, వినియె మొదలైనవి.]

దుతివర్ణకా క్రమాత్ ప్రా నాద్యస్యాదేర్ధ్వయోశ్చ భూతార్థే
చిందువరస్య తకారో దోస్యా ద్భూతా మతాం వ రేషామిత్.

౧౧

ఇది మైదుసూత్రములు-దుతివర్ణకా=దు, తి, వర్ణకములు, క్రమాత్ = క్రమమున (తద్ధర్తభూతార్థములకు) ప్రా=అప్రను. అద్యస్య=తద్ధర్తమునకు, ఆదే=ప్రథమపురుషైకవచనమునకు, వ=లేదు. భూతార్థే-భూతార్థముందు, ద్వయోశ్చ-ప్రథమపురుషైకవచన బహువచనములకు రెంటికిని, వ=లేదు. ఘటించు, ఘటించును, ఘటించుము, ఘటించె, ఘటించిరి, ఘటించితివి, ఘటించితిరి, ఘటించితిమి. ఇత్యాది- చిందువరస్య=చిందువరకంటెఁ బరమైన, దో=దువర్ణకమునకు, తకారః=తకారము, స్యాత్=అప్రను. ఘటించు, ఘటించును. “దాదోద్దు” క్తవి చు లోపమైనయెడల చిందుయంతిత్వము. భూతార్థ-భూతార్థముమీఁదను, వ రేషాం=వరమైన, ఉతాం=ఉవర్ణకోకారములకు, ఇత్=ఇత్వమాను. ఘటించితివి, ఘటించితిరి, ఘటించితిని, ఘటించితిమి. ప్ర ను ద ముల కిత్వము వచ్చినది.

[దుతివర్ణకా క్రమాత్ ప్రా-తద్ధర్తభూతార్థములయందు, మధ్యమపురుషకును, ఉత్తమపురుషకును వీకవచనములందు. అని పూర్వసూత్రము వలన నభ్యాసించుకొనునది; క్రమాత్ = క్రమమువలన, దు తి వర్ణకా=దువర్ణకమును, తివర్ణకమును, తద్ధర్త మధ్యమోత్తమ పురుషైకవచనములకు, దు అను వర్ణకమును తిఅనువర్ణకమును వచ్చునుట-ఉదా:-తద్ధర్తమునకు, నీవు బోషించుదువు, చేయుదువు, నేను బోషించుదును, చేయుదును. భూతార్థ మధ్యమోత్తమ పురుషైకవచనములకు దావారణము:-నీవు బోషించితివి, నేను బోషించితిని, అనుశబ్దములు. నా ద్య స్యాదే=అద్యస్య=తద్ధర్తవాచక ప్రథమపురుషయ్యై, ఆదే=ప్రథమైకవచనమునకు, వ=దువర్ణకము లేదు. ఉదాహర:-బోషించును, చేయును మొదలైనవి, భూతార్థే=భూతార్థమునందు, ద్వయోశ్చ=ప్రథమపురుషైకవచన బహువచనములు రెంటియందును, వ=తివర్ణకములేదు.

ఉదా:—పోషించు, చేసె, పోషించి, చేసిరి, మొకలెవరి, విందు...స్వాత్, విందువరస్య-విందు=విందువుకంటెను, వరస్య=వరమైవలువంటి, దో:—మనర్థవంబుధి యైన హల్లా త్తమువకు, తకార:—తకారము, స్వాత్=అవును. అనగా “కాచోస్తుత్తస్థత్తే” అను పూర్వయా త్తముచేత, మకారలోపము గలుగుచుండగా విందువరస్యము వకారమువకు నిస్థించుచున్నది. కనుక, అటువంటి వకారమునకు తకారము వచ్చుననుట, ఉదా:—నేను ఘటించును, నీవు ఘటించువు. భూతా...మిత్- భూతాత్=భూతార్థముకంటె, పరేహం=పరమైయున్న-ఉతాం=ఉకారములకు, ఇత్=ఇకారము వచ్చును. ఉదాహర:—నీవు ఘటించితివి, నేను ఘటించితిని. మీరు ఘటించితిరి. మేము ఘటించితిమి.

ప్రార్థనార్థే ముర్ధ్వికత్తే కథ్యతే మధ్యమార్థకః

విభాషాం తం వదన్త్యేతే నపాదేతు కదాపిచ

అను వధర్వణవచనమువలన ముకారలోపము మధ్యమపునుషకుఁ గలదు. అచ్చుపరమం నుండిన లోపము లేదు. ఉదా:—సుఖము ఘటించువు, మముఁ గరుణఁ జూచు. అచ్చు పర మై యుండిన, ఘటించువు మమలసుఖము—ఇత్యాదికము చూచుకొనునది.

తద్వర్తప్రథమస్యేతాం కుడివర్ణాన నాంతకా

దోస్తు భేదకతాపి స్వా త్తి తేహించి దీరితవ

కుద్యాదివర్ణే భూతార్థే చాపి తద్వద్భవే త్పదా.

అను వధర్వణవచనము వలనఁ దద్వర్తప్రథమైక వచనమందు, ను, డి, యరు వర్ణకములు నాంతములై వచ్చును. మనర్థకమునకు భేదకత వచ్చును. ఉదా:—వచ్చుకు, పోషించుకు, వచ్చుడి, పోషించుడి, రక్షించుడి, విశేషణమాట కుదాహరణము:—వర్ష రాతిలైదు మోము, అభీష్ట ముసంగ ము చేరుదు. ఇత్యాది. ఈ కుద్యాదివర్ణకములు భూతార్థమునం దైన నర్తమే వచ్చును. పాదా, పీదా, విసంపదా, ఇత్యాది.]

లఘ్వే కాక్షరపూర్వక్రియైనుస్యానయోధ వే దిద్వా

త్తిద్ధర్మనామకాః స్యుర్దధ్యయపునుషాశ్చ యే రమాన్తాశ్చ.

౧౨

ఇది రెండుమాతములు. అనయః=అయ్ పరిణాతి లేని, లఘ్వే కాక్షరపూర్వక్రియైనుస్య=లఘువయిన యే కాక్షరము పూర్వమందుఁ గల క్రియ

య్యోతువకు, ఇల్ = ఇకారము, వా = వికల్పమున వచ్చును, ఘటించె, ఘట్ అనునది లఘ్వేకాక్షరపూర్వమును అయే లేనిది గనుకను నీని తుది టకారము మీఁద నిత్యము వచ్చిన నించుగాగముము, ఇకారము, ఆపైని ప్రత్యేకము నిల్చును. ఘటించె, ఘటించె, వికల్పము గనుక నటించె, నటించె-లఘుపూర్వమైనగాని యేకాక్షరము కాదు గనుక నడుగించె, శత్రునించె నిత్యాదుల లేదు. ఏకాక్షరమైనగాని లఘుపూర్వము గాదు గనుక సాధించె, జోధించె, నిత్యాదులలేదు. అనయః అన్నందుచేత జయించె, క్రియించె నిత్యాదులలేదు. మధ్యమ పురుషాశ్చ = మధ్యమ పురుషులును, రమాన్తాః = యము, రివి, యను నవి యంతముందుఁ గలవియు, యే = ఏనో, అవి యన్నియు, త్తిధ్యనామకాః = త్తిధ్యములను పేరుగలవి, న్యుః = అవును. త్తిధ్యములు ద్రుత శక్తులు గావు గనుక ఘటించి రుత్సవము, ఘటించితిరి కుశలములు, చూతుడు ప్రభువుల, చనిరి పురికి, వింటివి పురాణములు, కొలుతుము పరమేశ్వరుని-ఇత్యాదుల కెల్లఁ బ్రవేశము లాయెను. ఇవి ప్రథమామాత్రములు గనుక వివరుగాక, చూచితిమిగదా ఇత్యాదుల గనకదవలు వాను.

[అనయః = అయంతము గానటువంటి, లఘ్వేకాక్షర పూర్వ క్రియాద్వి మస్య-లఘు = లఘువైపటువంటి, ఏకాక్షర = ఒక యక్షరము. పూర్వ = పూర్వము నందుఁ గల, క్రియా = క్రియాపదముయొక్క, అన్విమస్య = అన్విమనస్థమునకు, వా = వికల్పమున, ఇల్ = ఇకారము, ధవేల్ = అవును. ఉదాహరణ:—ఘటించె, ఘటించె, నటించె, నటించె, లఘ్వేకాక్షరపూర్వము కాకుండిన వికల్పము లేదు. రంజించె, అనియే కాని రంజియించె నని లేదు. ఏకాక్షరము కాకున్నను వికల్పము లేదు. నడుగించె. అయంతమైన వికల్పము లేదు. జయించె, నయించె. “న ప్రాద్యవ్యయ సంబంధ సన్ని షేధే ప్రయోజకః” అను నధర్వణ వచనమువలనఁ బ్రాదులచేత నేకాక్షరపూర్వకత్వము లే కున్నను వికల్పము కలదు. ఉదా:-విఘటించె, విఘటించె, ఉత్తరించె, ఉత్తరియించె-ఇత్యాది. త్తిధ్య రమాన్తాశ్చ-మధ్యమపురుషాశ్చ = మధ్యమపురుషులును, రమాన్తాశ్చ = రేఫాంత మకారాంతములును, యే = ఏవిగలనో యవి, త్తిధ్యనామకాః = త్తిధ్యనామకములు, త్తిధ్య లను సంజ్ఞ కలవి. న్యుః = అవును. ఈ సంజ్ఞకు ఫలమేమంటే, “త్తిధ్య శేషవస్త్తి” అను సూత్రమునందుఁ గల సంజ్ఞ గలుగుట.

రంజితిరి, చేసితిరి, ఘటించితిరి, ఘటించితిరు, చేసితిరు. ఇత్యాదికములయినవి రమాంతములు.]

చో రాత్తనేపదార్థే గృహ్లాతా వాగమస్య వేత్సంస్యాత్

రజ్జాతి ఘట్యాదీనాం చిన్తో శ్చస్యాపి లాప్తథౌ భవతః.

౧౩

ఇది రెండుమాదియులు. ఆత్తనేపదార్థే=ఆత్తనేపదార్థమయిన, గృహ్లాతా=గృహిధాత్వర్థము పరమైనపుడు, ఆగమస్య=ఇంచుగాగమముయొక్క, చోః=చుకారమునకు, వా=వికల్పమున, ఇత్వంస్యాత్=ఇత్వము వచ్చును. ఘటించుకొని, ఘటించికొని, క్రియాఫలము కర్తృగామి యైనక్రియ గనుక వాత్తనేపదము “కొని” యనునది గృహిధాత్వర్థము. ఈయిత్వ దించుగాగమము లేని దేశ్య క్రియలకును వచ్చును. నేర్చికొని, అందికొని రజ్జాతి ఘట్యాదీనాం=రజ్జాతి రాగే, ఘట సంఘటనే మొదలయినధాతువులయొక్క, చిన్తోః=ఇంచుగాగమముతోని నున్నకు, చ స్యాపి, ఆచవర్ణమునకును, లౌ=లకారములు, ఉభౌ=రెంటికి రెండు, భవతః=అవును. రెండులకారములు గూడి సంయుక్తమైన, రంజిల్లు, ఘటిల్లు, వర్తిల్లు, వర్తిల్లు-ఇత్యాది.

[ఆత్తనేపదార్థే=ఆత్తనేపదమున కర్థమైనటువంటి, గృహ్లాతా=గృహ్లాతి ధాత్వర్థము పరమాచంద్రా, ఆగమస్య=ఇంచుగాగమముయొక్క, చోః=చుకారమునకు, వా=వికల్పమునను, ఇత్వం=ఇకారము, స్యాత్=అగును. “స్వరి తథితః కర్తృభిషాయే క్రియాఫలే,” అనువ్యాకరణసూత్రమువలనఁ క్రియాఫలము కర్తృగామి యగుచుండఁగా, వాత్తనేపదము వచ్చినది గనుక నిక్కడ గృహ్లాతి కర్థమైనటువంటి “కొని” యన్నశబ్దము కర్తృగామి గనుక దానికి “ఆత్తనే పదార్థే” అని విశేషణము పెట్టినాము. అటువంటి కొనియనుకల్పము పరమై యుండిన నించుగాగమ చుకారమునకు, ఇకార ముండును. ఇకారము వచ్చుననుట. ఉదాః-ఘటించికొనియె, ఘటించుకొనియె- జీవర్థమైన- ఘటించి కొనియె, ఘటించిచుకొనియె, కావించుకొనియె, కావించికొనియె- నిత్యాదికములు. ఇంచుగాగమము లేకున్నను గాని యావికల్పము వచ్చును. నేర్చుకొనియె, నేర్చికొనియె; అందుకొనియె, అందికొనియె. రజ్జాతి...భవతః-రజ్జాతి ఘట్యాదీనాం=రజ్జాతి, ఘటి, మొదలుగాగల, ఆకర్షకధాతువులయొక్క, చిన్తో శ్చస్యాపి=ఇంచుగాగమసంబంధమైన చించువునకును, చకారమునకును, ఉభౌ

తాదవరః=తొడులవర్ణము లాదేశములై వచ్చును. ఉదాహరణము:--రంజిల్లు, ఘటిల్లు, విస్తరిల్లు-అపిశబ్దమువలన-వర్ణిల్లు, వర్ణిల్లు, శోభిల్లు, సంభిల్లు, రాగిల్లు, అనురాగిల్లు, మత్రిల్లు మొదలయినవి గ్రహించుకొనునది. ఒకానొకచోట నిం చుగాగమమును వచ్చును. చింతిల్లె, చింతించె; సంతోషించె, సంతోషిల్లె; ఉద్భవించె, ఉద్భవిల్లె; సంభవించె, సంభవిల్లె; వికసించె, వికసిల్లె; ప్రకాశించె, ప్రకాశిల్లె; అతిక్రమించె, అతిక్రమిల్లె. తద్భవములయందు లాదేశద్వయమే వచ్చుచున్నది. ఉప్పతిల్లె, పొచ్చుతిల్లె, పొంపిల్లె, తత్తతిల్లె, వద్దతిల్లె, దోర గిల్లె, ఆవటిల్లె, నివ్వటిల్లె-తత్పమములయందును గొన్నిచోట్ల వర్ణలోపవర్ణాగ మములు వచ్చును. తేజరిల్లు, వజ్వరిల్లు- అనుచోట “రలయో రభేదః” అని కొందఱు రకారస్థానమందు రేఫవ్యవహార మున్నారు. “తత్రోథయో ర్భవే దే కో లకార ఇతి కేచన” అనుసంధర్భణవచనము వలనఁ గొన్నిచోటుల నేకలకా రమే వచ్చును. పాటిలు, వ్రేలు, అవతరిలు-ఇత్యాది.

సతు నౌ ధవేచ్చలోపో గ్యార్థే యోవర్తతే పరస్ప్రస్య
పునరాగమః క్రియాగాం పర్యాప్తో మప్తతేతు సంకేతః.

౧౪

ఇది మూఁడు సూత్రములు. నౌ=నిజస్థమైన యిందుగాగమము పర మైనయెడల, స=లకారములు లేవు. నిజస్థ మనఁగా క్రియ మణియొకరిచేతఁ జేయుచునది. రంజించె, ఘటించె నిత్యాది- నేర్పు అని నిచ్చున కిందుగాగమ ము వచ్చినది. స్వభావపుటించుగాగమము అనంతరసూత్రమున లోప మైనది. గ్యార్థే=నిజస్థమందు, యః=ఏయిందుగాగమము, వర్తతే=వర్తించునో, పరస్ర= అది పరమయినయెడల, అస్య=స్వభావపుటించుగాగమమునకు, లోపః=లోప ము, ధవేత్=అవును. రంజించె. ఉత్తరసూత్రము సంపదాయనేద్యము.

[ఇది నాలుగుసూత్రములు-సతునౌ ధవేచ్చ-నౌ=నిజంతమునందు, సధ వేచ్చ=లాదేశద్వయమురాదు. ఇంక నేమంటే-ఇంచుగాగమమే వచ్చును. రం జించె మచ్చు, ఘటించె నత్తార్థము, జల ముత్పాదించె, ఘూర్ణించె రిపుల, రంజించె నాత్రితుల- లోపో గ్యార్థేయో వర్తతే పరస్ప్రస్య-అగ్యార్థే=స్వాస్థ్య ము, పరస్ర=పర మగుదుండఁగా యః=ఏయిందుగాగమము, వర్తతే=వర్తించునో, అస్య=ఈ యిందుగాగమమునకు, లోపః=లోపము వచ్చును —

ఒనర్చు, తనర్చు, విత్యాదికము చూచుకొనునది. కొన్నిశబ్దముల కర్థవి
శేషముగలుగుచుండగా సకర్తకర్తృము వచ్చుచున్నది, గమక, రాని మీఁద
ణిజర్థము వచ్చిన, ఘటింపించె, వర్ణింపించె-ఇత్యాదిరూపములు వచ్చును. “కే
చిత్తు నిచరుచ్చ ని ఛాతో రేవ” అను వధర్వణసూత్రమువలన నించుగాగమ
రహితమైనట్టి ఛాతువుమీఁదను గొన్నిచోటల నిజర్థము వచ్చును పుకముల
చేలుకాపులు ఛాన్యరాసులు వుండును(1) ఇత్యాదులు చూచుకొనునది. పు
నరాగమఃక్రియాణాం-క్రియాణాం=క్రియలకు, పునరాగమః=విశేషాగమము
వచ్చును ఇక్ష్తడః బువశ్యబ్దము విశేషార్థవాచకము. ఉదాహరణము :—అవ
ధరింపుమా యచుచోట-“అవధాన” అనిపడదు. మన్వశే=సూతుకమునందు,
సంకేతః=శిష్టప్రయోగానుసూపశబ్దము, పర్యాప్తః=ముప్రసిద్ధము. అనఁగా నీ
కాత్రము దిక్ప్రదర్శనసూత్రముగాని, యాంధ్రమునకు సంకేతిత మైనపదము
ప్రయోగవ్య మనుట]

సంప్రార్థనార్థకా దీదేదాతో ప్రశ్నలక్షణో భవతి:

ఏదోతో వ్యతిరేకా దపి సంప్రార్థనపరా క్రియాణాంస్తా.

౧౧

ఇది మూఁడుసూత్రములు. సంప్రార్థనార్థకాత్ = సంప్రార్థనార్థకమయిన
క్రియాపదము మీఁద, ఈత్ = ఈకారము వచ్చును. రక్షింపుమీ, ప్రోవుమీ,
ఏదాతో = ఏకారాకారములు, ప్రశ్నలక్షణో = ప్రశ్నలక్షణములై స్వభావములు,
భవతి = అగును. నను బ్రోవవే గారి, చేపట్టవా యింబ, చేయవే, చవియెదా,
ఏదోతో = ఏకారాకారములు, వ్యతిరేకాదపి = వ్యతిరేకముమీఁదను, సంప్రార్థ
నపరా = సంప్రార్థనార్థకప్రధానములు, క్రియాణాం = క్రియలకు, స్తా = అవును.
ననుః బ్రోవవే గారి, చేపట్టవో యింబ.

[సంప్రార్థనార్థకమునుబట్టిర్వాద్యనాత్రి)యాపదాదీత్యాత్

వ్యతిరేకేతునుబనా దేదాతో ప్రశ్నలక్షణో భవతి.

ఇది నాలుగుసూత్రములు. సంప్రార్థనార్థక = సంప్రార్థనార్థకము లయినటు
వంటి, మునుబట్టిర్వాద్యనాత్ = ముకారము ముకారము మొదలైనవి యంతయుం
దుఁ గలట్టి, క్రియాపదాత్ = క్రియాపదముమీఁదను, ఈత్యాత్ = ఈకార
మువచ్చును రక్షింపుము, అనుచోట రక్షింపుమీ, యనవచ్చును. రక్షింపుఁడు
అనుచోట రక్షింపుఁడి-కావుమీ, పొమ్మీ, కావుఁడి, పొంఁడి, రంఁడి యను శబ్ద

ములు చూచుకొనునది. అదిశబ్దముచేతఁ బ్రశ్నాదివాచకములకును ఈకారము గలదు. నీసాటి యేదీ, నీసాటి యేరీ, వ్యతిరేకే=వ్యతిరేకము కలుగుచుండఁగా, సుబన్దాత్=సుబంత మైన శబ్దమునుండి, ఏదాతో=ఏకారాకారములు, ప్రశ్న లక్షణో=ప్రశ్నవాచకములు, భవతః=అవునున్నవి. మమ్ముఁ గాచితివే, మమ్ము రక్షించితివా, నన్నుఁ బ్రోవవే, ఇత్యాది- “వ్యతిరేకే సుబన్దాదపి” యన్నాఁడు గనుక సుబంతమందును ఏకారముగలదు. పల్లవిదేటికే, ఏమేయబలా, శిరీష గాత్రీ, నీయార్జవమునకా యియాదరణ, ఇత్యాది].

భావేటవర్ణకోస్తే సర్వేషాం చ క్రియాపదానాం స్యాత్

కర్తృణానుబంధస్యా త్పతిధాతుః కర్తృవచ్చ తద్విధయః.

౧౬

ఇది రెండు సూత్రములు. భావే=భావార్థమందు, సర్వేషాం=సమస్త మయిన, క్రియాపదానాం=క్రియాపదములకు, అస్తే=తుదను, టవర్ణకః=టవ ర్ణకము, స్యాత్=అవును, ఘటించుట, హరించుట- “సమస్తానాం” అన్నందు చేత, దేశీయక్రియలమీఁదను వచ్చును- చేయుట, మ్రోయుట-ఇత్యాది- క ర్తృః=కర్తార్థమందు, పతిధాతుః=పట్టిగతో అనుధాత్వార్థము, అనుబంధః=అను బంధము-స్యాత్=అవును. తద్విధయః=ఎత్వేత్వాదివిధులు, కర్తృవత్= కర్తృర్థయాపములకు వలెనే యగును. పడు నన్నది పతిధాత్వార్థము, హరింపఁ బడుచున్నాఁడు, హరింపఁబడును, భజింపఁబడెను, సేరింపఁబడఁగలనాఁడు, ఇత్యాది.

[ఏదోతో వ్యతిరేకాదపి సంప్రార్థనపరా క్రియాణాం స్తః

భావేటవర్ణకోస్తే సర్వేషాం చ క్రియాపదానాం స్యాత్.

ఇది రెండుసూత్రములు. వ్యతిరేకాదపి=వ్యతిరేకార్థముమీఁదను, క్రి యాణాం=క్రియాపదములకు, ఏదోతో=ఏకార, ఓకారములు, సంప్రార్థనపరా= ప్రార్థనార్థకములై, స్తః= అగును. నన్ను రక్షింపవే, నన్నుఁ బ్రోవవో, అపిశబ్ద మువలన, మఱియొక యర్థముమీఁదను గూడ వచ్చును. వచ్చునో రాఁడో వాఁడు, వానిఁ దలచితిో. ఇత్యాదులు చూచుకొనునది. భావే.....స్యాత్= సర్వేషాం= సమస్తమైన, క్రియాపదానాం= క్రియాపదములకును, అంతే= కదను, భావే= భావార్థకమునందు, టవర్ణకః= టవర్ణకము, స్యాత్=అవును. అతఁడు వచ్చుట, మిమ్ము రంజించుట. ఇది సమాసమందునుగలదు. నావచ్చుట,

నీవచ్చుట- వికృతివదములయందును గలదు. అనుట, వినుట, కొనుట, తినుట, కనుట, మనుట. “పూర్వస్య న వికారో నోః” అను సూత్రమువలనను, అంట, గంట, యిత్యాదిశబ్దములు సాధువులు గావు. “మింటఁ గడుఁ దెల్ల నై పాటు చుంట చూచి” యిత్యాదిప్రయోగములు దువర్ణలోకముచేత వచ్చిన వని తెలిసికొనునది.

విభక్తిసూత్రం సర్వత్ర మహితస్య ట్టవర్ణకాత్ -

కేచి న్నాంతార్థదా ధ్వర్వాద్యక్షరా త్పట్టి మూచితే.

అను సధర్వణవచనమువలన ఘటించుటకొరకు, వచ్చుటకొరకు, అని యు, నీవు రాఁబట్టి, నీవు తేఁబట్టి, కాఁబట్టి- ఇత్యాదిప్రయోగములు గలవు.

భవేత్తస్త్రిసమం నామ్నా మత్వం తస్మిన్ పరే భవేత్

త్వాప్థేచ వ్యతిరేకాశే ధాతోస్తత్రైవ మిర్భవేత్.

అను సధర్వణవచనమువలన వ్యతిరేకార్థము లైవ త్వాప్రత్యయార్థము లందు క ప్రత్యయము ధాతువులమీఁద వచ్చును. ఘటించక, ఘటించక, చేయ మి, ఘటించుకొనమి, నేరమి, ఇత్యాది- చూడఁగ, చూడ; చేయఁగ, చేయ; ఇత్యాదులు తుములలోనివి యని గ్రహించునది. “క్వచి ద్రూఢాపి సాధుత్వం దృశ్యతే కవిభాషితే” అను విశేషవచనము తెలిసికొనునది.]

అత్యాది తత్పూనా మివ దేశ్యానాం క్రియాపదానాం చ

వర్ణాగమో విశేషః పురుషే వ్యక్తేషు చాపి వచనేషు.

౧౭

ఇదియేకసూత్రము-దేశ్యానాం=దేశీయములైన, క్రియాపదానాం=క్రియా పదములకు, అత్యాది=అకారము మొదలయినవి, తత్పూనా మివ=ఉపక్య త్యాది తత్పూక్రియలకు వలె నగును. చేయించు, చేయంగలడు, ఇత్యాదు లత్యాదులు. అదిశబ్దముచేత సత్వము మొదలైనవి. పిలిచె, కొలిచె నిత్యాది. పురుషేషు=ప్రథమాదిపురుషులయందును, అక్తేషు చ = తద్ధర్మాద్యర్థములయం దును, వచనేషు=ఏకవచన బహువచనములయందును, వర్ణాగమః=అక్షరభేద ములు వచ్చుట, విశేషః=తత్పూములకంటె విశేషము. దీని తాత్పర్యము:- దేశీయతెలుఁగులకు, ఎత్వాత్వములు సమములే యగును. స్థానాస్థానముల వర్ణవిశేషములు వింత. అ దె ట్లంటిని:-వచ్చెననుక్రియకు- తద్ధర్మమధ్యమపు రుషకు వత్తు. లృడధమందు, రాఁగలడు. ప్రోచ ననుక్రియకు-బహువచన

మందు, ప్రోతురు. ప్రార్థనమందు, ప్రోవుము. చనియె, వినియె నిత్యాదిక్రియలకు
భూతార్థమందు వచ్చు నెత్వము పరమైయుండఁగా, ఇకారము- ఇది మొదలైన
వర్ణాగమములు బహువిధములు, ప్రయోగ వేద్యము లావశ్యకము.

[అత్వాది=అత్వేత్వాది కార్యము, తత్సమా నా మివ=తత్సమంబులకుం
బలెను, దేశ్యానాం=దేశ్యము లైనటువంటి, క్రియాపదానాం=క్రియాపదము
లకు, న్యాత్=అవును. ప్రోచుచున్నాఁడు, ప్రోవఁగలఁడు, ప్రోచెఁ, ప్రోచుఁ,
పురుషేషు=ప్రథమ మధ్య మోత్రమ పురుషులయందును, వచనేషు=ఏకవచన
బహువచనములయందును, అక్షేషు=భూతభవిష్యద్వర్తమాన తద్గర్భములయం
దును, వర్ణాగమః=వర్ణాగమము, విశేషః=విశేషము, ఇందు కుదాహరణము
లు:—వచ్చు ననుక్రియకు, వర్తమానార్థమునందు వచ్చుచున్నాఁడు, భవిష్య
ద్గర్భమునందు, రాఁగలఁడు, భూతార్థమునందు వచ్చె, తద్గర్భమునందు వచ్చుఁ,
వ్యతిరేకమునందు రాఁడు, ఉత్తమపురుషయందు వత్తును, మధ్యమపురుష
యందు వత్తువు, వచ్చెదవు, వచ్చితివి. ప్రార్థనమందు రమ్మ, రావే. గిచ్చు,
రప్పించె, రావించె కర్తార్థమునందు రాబడెఁ. ఇత్యాదులు చూచుకొనునది
ఈ చాపీన సూత్రార్థముకంటె విశేషము లధర్వణచనములవలనఁ జెలియునది.]

[కర్తణ్యనుబంధస్సాన్య త్పతిధాతుః కర్తృవచ్చ తద్విధయః

అశిషికావ్రతకారా వదుతేత్యాద్యా ఇవన్తి కాకశ్చ.†

ఇది మూఁడు సూత్రములు, కర్తణి=కర్తార్థమునందు, పతిధాతుః=పత్
వతన" అను ధాత్వర్థము, అనుబంధస్సాన్యత్=అనుబంధ మూను. ఘటించఁబడు
చున్నాఁడు, ఘటించఁబడఁగలఁడు, ఘటించఁబడఁగలరు, ఘటించఁబడెఁ,
చేయఁబడుచున్నాఁడు. కర్తృవచ్చ తద్విధయః తద్విధయః=అవిధులు, కర్తృవ
చ్చ=కర్తృగర్భములవంటివియు నవును. "రమణీ ఏకతన మాకు రాబడె నిట
కు" - అశిషి=అశిరర్థమునందు, కావ్రత, కార, ఎదు, రి, కాక అనుశబ్దములు
వచ్చును. రాముఁడు మమ్ము రక్షించుఁ గావ్రత, మిమ్ముఁలొప్పించుఁగార, పాలిం

*మూలపద-గావ్రత గార గాక యవి సరకొదిగా నున్నది. గాతావదుమిత్యాద్యా-వదమకారీ
ద్యా-అనియు నున్నది.

† రెండవ ప్రతిలో నీళ్లొకమతర్యాల, అత్వాదితత్సమ, అనుశ్లోకమున్నది.

చెడు, పాలించుత, పాలించుఁగాక. అదిశబ్దము వలనను ప్రోవుతఁ, ప్రోషించుతఁ,
ఇత్యాదులు చూచుకొనునది.]

శా. పర్యందు ప్రతిమానసుందరముళి పక్షోదరాంచదిరా
దర్వాదిత్యవిభా ప్రపూజితపదా హర్యక్షరాశ్లామిసి
శర్వాంభోరుహలోచనా ప్రవిలసచ్ఛాయాకరాగారయు
కృత్త్యేశ్వర్యకరీ సగాధిపతనూచితా జగన్మాతృకా!

గద్యము. ఇది శ్రీసకలభాషావాగనుశాసన వన్నయభట్ట విరచితాం ధశబ్జ
చింతామణియందు సకలకవితా స్వతంత్రభట్టారక యెలకూది బాలసరస్వతి
కవితాహోపాధ్యాయప్రణీతం బైన శబ్దానుశాసనటీకా గ్రంథమునందుఁ బం
చమము క్రియాపరిచ్ఛేదము.

సంపూర్ణము.